

KOMÜNAR

*Sosyalizmden Kuşku Duymak İnsandan ve Onun
Geleceğinden Kuşku Duymaktır*

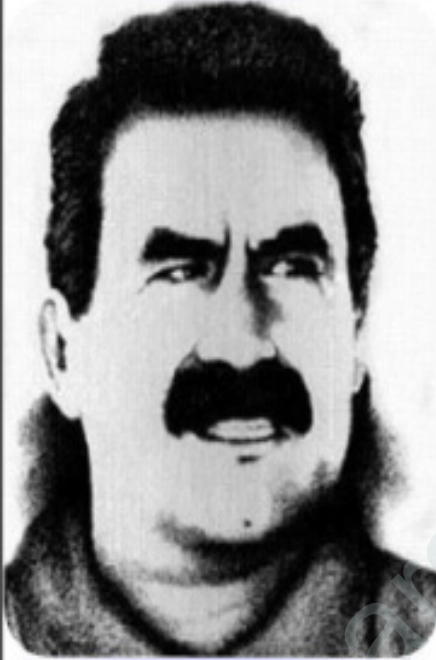
Haziran-Temmuz-Ağustos 2015
Yıl-10 Sayı 65

Üç Aylık İdeolojik-Teorik Dergi

İRAN

İÇİNDEKİLER...

Tarihte felsefe ve ahlaki öğretiler, tüm erdemli bilgelikler, dönemlerindeki modernite sorunlarına yanıt olmak için geliştirilmişlerdir

İRAN Şİİ ULUS-DEVLETÇİLİĞİ VE ORTADOĞU'DAKİ ROLÜ.....	4
İRAN JEOPOLİTİĞİ:	
Tarihsel Arka Plan.....	7
TARİHTEN GÜNÜMÜZE KÜRT-FARS İLİŞKİLERİ ÜZERİNE	24
DEVLETÇİ UYGARLIK SİSTEMİNE KARŞI KÜRDİSTAN'IN ROJHILAT'INDA GELİŞEN DEMOKRATİK HAREKETLER.....	37
ZAGROSLAR'IN TANRIÇA GELENEĞİ, İRAN'DA DEMOKRATİK ULUS ÇÖZÜMÜ İLE GÜNCELLENİR.....	50
KÜRDİSTAN'IN ROJHILATINDA İŞBİRLİKÇİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE KÜRT SOYKIRIMINDAKİ ROLÜ.....	60
İRAN'DA EKOLOJİNİN TRAJEDİSİ VE TOPLUMSAL EKONOMİ ÇÖZÜMÜ.....	75

KOMÜNARDAN

Merhaba Sevgili Komünar okuyucuları,
Dergimizin bir sayısıyla daha sizlerle.

65. sayısını yayınlamakta olduğumuz Komünar'ın bu sayıdaki gündemi Kürdistan'ın doğusu ve İran'dır. Bu konuyu belirlemedeki amacımız, Kürdistan özgürlük devriminin temel sahalarından biri olan Kürdistan'ın Rojhilat'ını iç ve dış bağlantıları içinde tanımak-tanıtmaktır. Kürdistan'ın doğusunu kendi başına bir tarih olarak ele almak, konuya böyle bakmak önemli eksiklikler taşıyacaktı. Tikel tarih yaklaşımı Kürdistan'ın bu parçasını anlaşılır kılmayacaktı. Bu eksikliğe düşmemek, konuyu etraflıca düşünmek ve anlaşılır kılmak bakımından tikel değil, tümel İran tarihi içerisinde konuyu ele almayı uygun bulduk. İzlediğimiz yöntem itibariyle, Kürdistan'ın Rojhilat'ı gerçekliği ile birlikte, İran'ın, İrani kültürün, ilişki ve çelişkileriyle daha bütünlüklü anlaşılacağına, bütünlüklü bir kavrayışa yol açacağına inanıyoruz.

Parçalanmış Kürdistan'ın en çarpıcı etkilerinden biri şüphesiz, her parçanın birbirine yabancılaştırılması olmuştur. Devrimin gereği de bu suni sınırlarla parçalanmış Kürdistan'ın bütünlüğü yolunda gerekli her adımı atmaktır. Bu çerçevede diğer parçalara ve bizzat Rojhilat'a dönük bu sayı bizce önemli olmaktadır. Hele de Kürdistan'ın parçalı yapısı hala tüm egemenlerin ortak politikasıyken ve bazı Kürtler bu parçalılığa hizmet ederken bu konu daha da önem kazanmış hatta bir zarurete dönüşmüştür. Bu sayıdaki konumuz bu zarureten dolayı belirlenmiştir.

Konunun kapsamı ve belirlenen başlıklar itibariyle kimi eksik ve yetmezlikler olsa da yaşamakta olduğumuz tarihi devrim süreci ve koşullar göz önünde tutularak anlayışla karşılanacağını umuyoruz.

Kavgayla, sevgiyle ve özgürlükle yürüyoruz.

Devrimci Selam ve Saygılarımızla

KOMÜNAR

İRAN Şİİ ULUS-DEVLETÇİLİĞİ VE ORTADOĞU'DAKİ ROLÜ

Türkiye Cumhuriyeti'nin aksine, İran devlet geleneği minimalizme çekilmeyi kolayca kabul etmemektedir. Modern çağdaki İran Şahlığı bile Cumhuriyet'ten daha çok minimalizme karşı direndi. 1979 İran İslâm Devrimi Ortadoğu'ya özgü sınırları çizilen ulus-devlet minimalizmine ve denge sistemine karşı önemli bir tavır geliştirdi. Başından itibaren İsrail hegemonyasına karşı kendi hegemonyasını dayattı. Türkiye Cumhuriyeti ve Arap ulus-devletleri İsrail'i mümkün kılan ulus-devlet sisteminin meşruiyetini kabul etmiş oldukları halde, İran İslâm Devrimi tüm tutarsızlığına rağmen çizilen statüyü olduğu gibi kabul etmemiş, karşı hegemonyayı oluşturma çabasına girişmiştir. Günümüzde gözlemlenen İran-İsrail gerginliği sadece iki ulus-devlet arasında olmayıp, hegemonya peşinde koşan iki güç sistemi arasında cereyan etmektedir.

Hegemonya peşinde koşan ikinci bir güç olması nedeniyle İran üzerinde daha yakından durmak gerekir. Savunmanın diğer ciltlerinde de bahsettiğim gibi,

İran devlet geleneğinin kökeni Med Konfederasyonu'na kadar (M.Ö. 1000-550) gitmektedir. Med-Kürtlerle benzer bir kültürü paylaşmaktadır. Zerdüştlük ve Mitraizm bu kültürün tarihte varlığını duyuran iki önemli kaynağıdır. İlk İrani devlet olan Pers İmparatorluğu tamamen Med Konfederasyonu'nun izleri üzerinde kurulmuştur. Bir nevi Medlerin de başat rol oynadığı bir imparatorluk aşamasına denk düşmektedir. İlkçağ köleliğinden antikçağ (M.Ö. 1000-500) köleliğine geçişte temel rol sahibidir. Grek ve Roma antik köleciliği varlığını Pers-Med yayılmacılığına borçludur. İskender fetihleriyle başlayan Helenistik Çağ (M.Ö. 300-M.S. 300) Doğu-Batı kültürü arasında yaratıcı bir sentezi ifade eder. Roma ile Partlar ve Roma (Bizans) ile Sasaniler (yaklaşık M.Ö. 100 - M.S. 630) arasında yüzlerce yıl süren dünya hegemonya savaşlarının yarattığı derin bunalım İslâmiyet'in hegemonik güç olarak yükselişiyle sonuçlanmıştır. İran devlet geleneği İslâmî fetihlerden Safevi Hanedanlığı'nın kuruluşuna kadar

geçen (M.S. 650-1500) yaklaşık bin yıllık süre boyunca kendi kültürüne yabancı Arap, Türk ve Moğol Hanedanlıkları tarafından temsil edilmiştir. Şiilik Safevi Hanedanlığı'yla devlet ideolojisi haline gelmiştir. Modern İran'ın temelleri bu dönemde atılmıştır. Kürdistan üzerinde Osmanlı İmparatorluğu'yla giriştiği hegemonik savaş 1639 Kasr-ı Şirin Anlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Kürdistan modern çağa girişte ilk defa bu anlaşmayla ikiye bölünmüştür. Kürdistan'da olası modern bir devlet oluşumu bu bölünmeyle önemli darbe almıştır. Kürt beyliklerinde iç özerklik temelinde hegemonik güçle ortak yaşama politikası iyice yerleşmiştir.

bir tarafa bırakan Batı taklidi bir modernite programı uyguladı. Önce İngiltere, sonra ABD ve hatta İsrail'in uydu bir rejimi olarak ayakta tutulmaya çalışıldı. Ortadoğu ulus-devletlerinin uydu devlet niteliği en açık biçimiyle son Pehlevi Hanedanlığı'yla sergilenmiştir. Asker ve polis gücüyle ayakta tutulan bu devletler hegemonik gücün desteğini çekmesiyle bir günde devrilmişlerdir. Pehlevi Hanedanlığı'nın sonu da böyle olmuştur.

1979 İran İslâm Devrimi siyasi olduğu kadar kültürel bir devrimdir. Bu devrim gücünü sadece Şii ulemanın örgütlenmesinden almadı; tersine esas gücünü İran halkının kökleri tarihin derinliklerinde olan toplumsal kültüründen aldı.

1979 İran İslâm Devrimi siyasi olduğu kadar kültürel bir devrimdir. Bu devrim gücünü sadece Şii ulemanın örgütlenmesinden almadı; tersine esas gücünü İran halkının kökleri tarihin derinliklerinde olan toplumsal kültüründen aldı.

Birkaç hanedan değiştiren İran devleti, Birinci Dünya Savaşından sonra tıpkı Türkiye Cumhuriyeti ve Afgan Şahlığı örneğinde olduğu gibi İngiltere'nin hegemonik hesapları sonucu modern bir ulus-devlet olarak yeniden inşa edilmiştir. Tıpkı M. Kemal'le uzlaşıldığı gibi, Rıza Şah'a da iktidar minimal bir İran karşılığında tevdi edilmiştir. İngiltere bu dönemde minimize ettiği Türkiye Cumhuriyeti, İran ve Afgan Şahlığı'nı Sovyet Rusya'nın güneye iniş yolu üzerinde birer tampon ulus-devlet olarak kurgulamış ve tesis etmiştir. Bu alanları klasik sömürge rejimlerine dönüştürmemesi güçsüzlüğünden değil, Sovyet Rusya'nın yayılmasından çekindiği içindir. Tampon devlet politikası 19. yüzyılın başlarından günümüze kadar genellikle başarıyla uygulanan bir İngiliz sistemidir. Rıza Şah Hanedanlığı İran kültür geleneğini

Devrim başlangıçta tıpkı Fransız, Rus ve Anadolu Devrimlerinde yaşandığı gibi demokratik ulusal nitelikteydi. Geniş bir demokratik ulusal güçler ittifakına dayanıyordu. Komünistlerden, Şii ümetçilerinden ve başta Kürtler olmak üzere diğer İrani halkların yurtsever kesimlerinin geniş dayanışmasından kaynaklanan demokratik ulus ittifakı zaferin esas sahibiydi. Ama tarihsel ve toplumsal yönetim geleneği daha güçlü olan Şii ulema ve orta tüccar (bazar) zümresi kısa süre içinde kendi hegemonyasını kurdu. Diğer müttefiklerini acımasızca ezdi. 1920'lerin Türkiye Cumhuriyeti'nde de benzer hegemonik bir süreç yaşanmıştı. Devrimin demokratik ulus temeli Şii ulema tarafından saptırılrsa da, özünde kapitalist moderniteye aykırılık teşkil etmekteydi. Şii oligarşi tarihsel ve kültürel anlamı

oldukça büyük olan bu anti-kapitalist birikimi kapitalist sistemin hegemonik güçlerine karşı varlığını meşrulaştırmada bir koz olarak kullanmak istedi. Halen de bu temelde kullanmak istemektedir. İran oligarşisinin tüm çabası devrimin anti-modernist (anti-kapitalist) temelini Batılı hegemonik güçlere karşı bir silah olarak kullanarak, Ortadoğu ulus-devlet dengesinde onaylanmış ve itibarlı bir konuma yerleşmektir. Farklı bir modernite anlamında özünde kapitalist moderniteyle çelişkisi yoktur. Sistemle var olan çelişki, tıpkı Arap ulus-devletlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin birinci ve ikinci aşamalarında taktik hesaplarla sistem içinde azami pay elde etme,

maya çalışmaktadır. Şia geleneği tarihte de hegemonya peşinde koşmuştur. Arkasında binlerce yıllık hegemonik bir İran'ı silah olarak tutmakta, fakat kapitalist modernite koşullarında kendi gücünü abartmaktadır. Sistemin azami küreselleştiği bir çağda, eğer köklü modernite tercihinine yönelmezse, İran Şia oligarşisinin başarı şansı çok zayıftır. Kendisini BRIC ülkelerine benzeterek blok oluşturma hesapları da yapmaktadır. AKP'nin İkinci Cumhuriyeti ile de anti-PKK temelinde kurmaya çalıştığı ittifakı Suriye ile birlikte genişletmek istemektedir. Tüm bu hesapların hiçbir kıymet-i harbiyesi yoktur. Diğer bölge ulus-devletleri gibi İran

Diğer bölge ulus-devletleri gibi İran ulus-devletinin önünde de sorunlarını iki eksenli çözme yolu vardır. Birinci eksenin çözüm vaadi, tıpkı Şahlık rejimi gibi sistemle uzlaşmaktır. Aslında Şia oligarşisi buna hazırdır. Ama sistem kendisini olduğu gibi kabul etmemektedir.

onaylanma ve desteklenme karşılığında yararlanmalarına benzer bir amaçla kullanılarak, aynı sonuçlar elde edilmek istenmektedir. İran geleneğinde güçlü bir konumda olan bazar'ın tipik tüccar pazarlığı söz konusudur. İran'da çelişki tam da bu noktada başlamaktadır. Güçlü kültürel gelenek kapitalist moderniteyle uzlaşmış bir Şia oligarşisini de kabul etmemektedir. Dolayısıyla İran'daki çelişkinin iki alternatif modernite arasında bir mücadeleye dönüşme şansı her zaman vardır. Türkiye ve Arap ulus-devletlerinin aksine kolayca tasfiye edileceğe de benzememektedir.

Ağırlıklı olarak söylem düzeyinde sürdürülse de, İran oligarşisi günümüzde İsrail'le Ortadoğu üzerinde hegemonik bir çatışmaya girişmiş bulunmaktadır. Özellikle nükleer çalışmalarını bu amaçla ikinci bir koz olarak kullan-

ulus-devletinin önünde de sorunlarını iki eksenli çözme yolu vardır. Birinci eksenin çözüm vaadi, tıpkı Şahlık rejimi gibi sistemle uzlaşmaktır. Aslında Şia oligarşisi buna hazırdır. Ama sistem kendisini olduğu gibi kabul etmemektedir. Fakat yürütülen uzlaşma görüşmeleri ya barışçı yolla ya da savaş yoluyla kapitalist hegemonik güçler lehine sonuçlanmak durumundadır. İkinci olarak sorunların çözümü gündeme geldiğinde, sistemden radikal bir kopuş söz konusu olacaktır. Bu da hem Şia oligarşisi hem de Batılı hegemonik güçler (başta İsrail) çözümsüz ve güçsüz kaldıklarında devreye girmesi kaçınılmaz olan demokratik modernite çözümü olacaktır.

İRAN JEOPOLİTİĞİ: TARİHSEL ARKA PLAN

Amerikalı coğrafyacı Samuel Kohen, 1970'li yılların başlarında "Dağınık Dünyada Coğrafya ve Siyaset" adlı kitabında devletli uygarlık güçlerini hiyerarşiye tabi tutarak coğrafik açıdan "evrensel" ve "bölgesel" olarak sınıflandırdı. Evrensel sınıflamayı 'jeo-stratejik bölgeler' olarak tanımladı. Bu tanımlama o dönemin iki kutuplu dünyasını realize ediyordu. Buna göre dünyadaki iki kutbu temsil eden ve iki siyasi yarım küreyi egemenliği altına alan "süper güçlerin" hâkimiyetindeki bölgeler, jeo-stratejik bölgelerdi. Coğrafik açıdan "benzerlikler taşıyan, insan çevresiyle daha uyumlu olan, kültürel, siyasi ve ekonomik açıdan daha bütünleşmiş" varlık sayılan jeo-stratejik bölgelerin içindeki küçük coğrafi bölgeler ise 'jeo-politik bölgeler'di'.

Kohen'in evrensel teorisi açısından önemli olan, iki siyasi ve ideolojik yarım küredeki jeo-politik bölgelerin belirlenmesiydi. Kohen, jeo-politik bölgeleri karışık bölgeler olarak nitelendirip onları "kırılğan kuşaklar" kavramıyla tanımladı.

Kırılğan kuşaklar başta Ortadoğu olmak üzere Güneydoğu Asya ve Güney Afrika çölünden oluşuyordu. Özellikle Ortadoğu ve Güneydoğu Asya jeopolitiği, bu anlayışa göre "bütünlük ve benzerlikten yoksun olduğu için, jeo-stratejik güçlerin buralarda denetim kurmasını" öngörüyordu. Böylece jeo-stratejik gücün bu bölgelere fiili müdahalesine, askeri güç kullanarak denetim altına almasına, çekişme, çatışma ve savaşlarla çıkar alanlarını oluşturmaya "meşruiyet" kazandırılıyordu. Dönemin stratejik güçlerinin kendi çıkarlarını elde etmek ve nüfuz alanlarını oluşturmak için harcadıkları çaba, bölge ülkelerinin çıkarlarının göz ardı edilmesi, toplumun sömürgeleştirilmesi ve bu temelde yaşanan savaşlar anlaşılırdır. Amaç, jeo-stratejik gücün çıkarlarını sağlamak ve korumaktı.

Tarih içerisinde henüz jeo-politik olarak tanımlanan bir kavram yokken imparatorluklar ve krallıklar coğrafya üzerinde güçlerini kullanıyorlardı. Devletler güvenlikleri için "sınırlarını

doğal engellere dayandırmak, güçlü komşularına karşılık tampon bölgeler oluşturmak, kaynak ve ticaret yollarının güvenliklerini sağlamak için" coğrafyayı avantaja dönüştürmeye çabalıyorlardı. Coğrafik alanların devletlerarasında bölüştürülmesi, yani sınır kavramının oluşmasıyla kesinleşen dünya coğrafyası küresel jeo-politik kavramının oluşumunu hazırladı².

20. yüzyılda sömürgeci amaçlarla devletlerin "doğal yaşam sahalarını ele geçirme, coğrafi bütünlük sağlama, güvenlikleri için tampon bölgeler oluşturma, sıcak denizlere kavuşma, zenginlik kaynaklarını kontrol etme" gibi girişimler jeo-politik niteliktedir. Evrensel etkinlikte devletlerin kurulması ve büyük coğrafi keşifler jeo-politik düzeyde olgular olarak kabul edilmektedir³.

Jeo-politik, bilimsel bir kavram olarak, emperyalizm aşamasına girmiş devletlerin sömürge politikalarının tanımlanması amacıyla 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında bir dizi Avrupalı ve Amerikalı siyasi coğrafyacı tarafından geliştirilmiştir.

Jeo-politik, bilimsel bir kavram olarak, emperyalizm aşamasına girmiş devletlerin sömürge politikalarının tanımlanması amacıyla 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında bir dizi Avrupalı ve Amerikalı siyasi coğrafyacı tarafından geliştirilmiştir. Devletlerin ortaya çıkması ve devletin varlığı ile coğrafya arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ihtiyacının sonucunda şekillenen jeo-politik kavramı, her ne kadar siyasi coğrafyacılar tarafından ortaya atılmış bir kavram ise de, emperyalist savaşların bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Jeo-politik doktrinini hazırlayan Alman Frederich Ratzel'e göre "temel kuvvet coğrafi faktördür." Devletin büyüme gücünü çevre şartlarına bağlayan Ratzel'in fikirleri 2. Dünya Savaşından sonraki Alman jeo-politikçilere kaynak

teşkil etmiştir. Devletlerin coğrafi ve politik yapılarını biyolojik organizmalara benzeten Ratzel, "devletin güçlendikçe yaşam sahasına (Lebensraum) ulaşmak için genişlemesi" gerektiğini öne sürmüştür. Ratzel, özellikle Nazi döneminin "Lebensraum Hayat Sahası" kavramına dayanan istilacı ve işgalci hareketini meşrulaştıran gerekçeyi hazırlamıştır. Almanya dışında Ratzel'in bu coğrafi felsefesini en çok Rudolf Kjellen (1864-1922) benimsemiş ve Jeo-politik teriminin yaratıcısı olmuştur. Alman stratejistleri Kjellen'in görüşünden hareket ederek "politikada atılacak adım ve alınacak önlemlerin başarılı olabilmesi için jeo-politik bilgilerden esinlenmenin zorunlu olduğunu" belirtirler. Öncülüğünü General Haushofer'in yaptığı Alman Jeo-politik okulunun bu

felsefesi, Alman politika ve stratejisinde ana ilke haline gelmiştir⁴.

2. Dünya Savaşının oluş şekline jeo-politik görüşlerin etkisi belirleyicidir. 1. Dünya savaşını hazırlayan girişimleri de bu çerçevede değerlendirebiliriz. İngiliz, Fransız ve daha sonra Amerikalı jeo-politik kuramcılarının emperyalist politikaları eksen olarak geliştirdikleri "kara, deniz, hava ve kenar kuşak hâkimiyet teorileri"⁵ tamamen bu kapsam içindedir. Ulus-devlet sistemi başlı başına jeo-politik bir projedir. 1. Dünya savaşını bitiren Versay anlaşması ve devamı yapılan bir dizi anlaşmayla çizilen siyasi sınırlar, oluşturulan birlikler, jeo-politik hatlar olarak günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Savaş dönemlerinde kurulan ittifaklar, silah türlerine verilen öncülükler ve politikalar da jeo-politik görüşlerin ve teorilerin izlerini taşır.

BM, AB, NATO, SENTO SEATO, VARŞOVA PAKTI, APEC, ASEAN, BDT, E7, G8, OPEC, Afrika ve Arap birlikleri gibi oluşturulmuş birçok pakt ve işbirliği örgütlerinin öngördüğü bütün politikalar coğrafi platforma dayalı ve jeo-politik niteliktedir⁶.

Jeo-stratejilerin Odağı 'Ortadoğu'

Coğrafi olarak Ortadoğu insanlık tarihiyle adeta özdeşleşmiş gibidir. Tür olarak insanlığın Afrika Rif hattından başlayarak Ortadoğu'ya uzanan iki milyon yıllık evrim sürecinin ivme kazanıp sıçrama yaptığı mekândır... Ortadoğu dar anlamda; Anadolu sınırlarını içine alarak Mezopotamya'nın

toprakları için 'Yakındoğu' diyorlardı. İngiliz sömürgeciliği ise 19. yüzyıldan itibaren Hindistan ve Çin zenginliklerine yayılmayı esas alırken 'Uzakdoğu' kavramını kullandı. Bu iki kavram batı uygarlığının emperyalist devletleri için yeni bir bölgesel tanımlama ihtiyacını doğurdu. İngilizler Osmanlı İmparatorluğu içinde kalan ve Uzakdoğu'ya yayılmada bir köprü rolü oynayan bölge için 'Yakındoğu' tanımlamasına karşılık 'Ortadoğu' kavramını kullanmaya başladı⁷.

Yeryüzünün en önemli kara ve suyollarının merkezinde olmasının kendisine kazandırdığı jeo-stratejik ve jeo-politik önem Ortadoğu'yu tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar

2. Dünya Savaşının oluş şekline jeo-politik görüşlerin etkisi belirleyicidir. 1. Dünya savaşını hazırlayan girişimleri de bu çerçevede değerlendirebiliriz. İngiliz, Fransız ve daha sonra Amerikalı jeo-politik kuramcılarının emperyalist politikaları eksen olarak geliştirdikleri "kara, deniz, hava ve kenar kuşak hâkimiyet teorileri" tamamen bu kapsam içindedir.

Zağros eteklerinden başlayarak İran deltasını kapsar. Geniş anlamda; devletli uygarlık yayılımına göre bu sınırlar değişir. Kıtasal konumlanış olarak Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirlerine en çok yaklaştıkları yerleri içine alır. Arap Yarımadasını da kapsayarak Akdeniz'den Pakistan'a kadar uzanır. Önce; Mezopotamya ve İran Deltası da dâhil Anadolu ve Hindistan arasındaki bölgeyi bu çerçevede değerlendirebiliriz.

Kavram olarak 'Ortadoğu' tanımlaması batı uygarlığının icadıdır. İngiliz sömürgeciliği, İngiltere Adası ve Avrupa'yı merkez alarak doğusuna düşen coğrafyayı zenginlik ve yayılma alanlarına göre "yakın, uzak ve orta doğu" olarak kavramsallaştırmıştır. Fransızlar Osmanlı İmparatorluğu'nun

dünya egemenliğini tahayyül eden devletli uygarlık güçlerinin öncelikli hedefi haline getirmiştir. Özellikle 20. yüzyılda petrolün enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlamasıyla Ortadoğu'nun, dünyanın başka hiçbir yeriyle kıyaslanmayacak derecede stratejik önemi artmıştır. Doğuyla batıyı, Akdeniz ve Hint Okyanusu'nu, Rusya ile sıcak denizleri birbirine bağlayan, neredeyse bütün enerji ve ticaret yollarının kesiştiği ve kültürel akışların yaşandığı; dolayısıyla askeri-politik tarihin binlerce yıldır kesintisiz aktığı bir bölgedir. Uygarlık kriz ve çıkmazlarının olduğu kadar, istikrar ve çözümün de kilitlendiği bir bölgedir.

Günümüzde yaşanan uygarlık kriz ve çıkmazlarını doğru analiz etmek ve devletli uygarlık güçleri ile buna

bağlı bölgedeki devletlerin ve yaşayan halkların konumunu doğru tayin etmek istiyorsak, Ortadoğu'nun jeo-stratejik ve jeo-politik konumunu kesinlikle göz ardı edemeyiz. Özellikle konu jeo-politik olunca bölgenin zamansal ve mekân-sal koşulları hayati önem arz ediyor. Bölgede en küçük toplumsal birimden tutalım bölgesel güç olma iddiası taşıyan devletlere kadar bütün toplumsal politik yapılanmalar, bu bütünsel cereyan göz önünde bulundurulmadan doğru analiz edilemez. Belki tikel bir yaklaşımla bir topluluğun-ulusun veya devletin sahip olduğu coğrafi avantajlar, yeraltı ve yerüstü zenginlik kaynakları ve ideolojik,

dir. Jeopolitiğin kelime anlamı ise "Arz politikası, dünya politikasıdır"⁹.

Politika üretecek olanlara veri hazırlayan jeo-politik, bugünkü ve gelecekteki politik düzeyde güç ve amaç ilişkisini fiziki ve siyasi coğrafyayı esas alarak inceler. Coğrafi platform üzerinde güç merkezlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirip güç ve hedef ilişkisi kurarak politikaya kaynak olur. Büyük ölçüde aynı kaynaktan yararlanmalarına rağmen siyasi coğrafya ile jeo-politik aynı değildir. Siyasal coğrafya genellikle devletle yer arasındaki ilişkileri inceleme konusu yapmakta ve coğrafyaya bakış siyasi açıdan olmaktadır. Jeo-politikte

Kavram olarak 'Ortadoğu' tanımlaması batı uygarlığının icadıdır. İngiliz sömürgeciliği, İngiltere Adası ve Avrupa'yı merkez alarak doğusuna düşen coğrafyayı zenginlik ve yayılma alanlarına göre "yakın, uzak ve orta doğu" olarak kavramsallaştırmıştır.

politik, kültürel değişkenler bir önem sıralaması oluşturabilir. Görece jeo-politik konum arz edebilir. Fakat içinde bulunduğu coğrafi bütünlük dikkate alınmadan jeo-stratejik konum ve bu bağlamda sahip olduğu-olabileceği dinamikler açığa çıkartılamaz. Evrensel bir yaklaşım bütünlük kazandırırken, tikel ve yerel bir yaklaşım ise ancak bu bütünlük içinde doğru bir zemine oturulabilir. Aksi durumda devletli uygarlık güçlerinin emperyalist çıkarlarına göre oluşturulmuş stratejileri aşmak, jeo-stratejik ve jeo-politik tanımlamaların dışına çıkmak; dolayısıyla kördüğüm olmuş sorunları tanımlamak ve çözmek mümkün olmaz⁸.

Ortadoğu Jeopolitiğinde İran

Jeopolitiğin anlamı coğrafyanın politikaya verdiği yöndür. Coğrafya, devlet ve politika sözcüklerini kullanarak yapılan her tanım jeopolitiği ifade etmekte-

ise bu bakış yönü coğrafyaya değil, coğrafyadan politikaya doğrudur¹⁰.

Coğrafi konum jeopolitiğin temel unsurudur. Jeo-politik değerlendirmesi yapılan bölgenin, yer küre üzerinde işgal ettiği mevkidir. Jeo-politik, bu mevkiinin kara kütleleri ve denizlerle ilişkilerini, denizlere çıkış imkânlarını, iklim kuşaklarına ve dünya siyasetindeki güç odaklarına olan konumunu incelemektedir. Ülke veya bölgenin sınırları, işgal ettiği alan, sahip olunan stratejik kaynaklar, denizlerin konumu ve coğrafi özelliklerini oluşturan ada, kıta veya iç devlet olma durumu ülkelerin daimi unsurlarıdır. Ülkelerde yönetim şekilleri değişikliklere uğradığı halde dış politikalarının değişmemesi coğrafyanın değişmeyen bu unsurlarının etkisiyledir. Değişmeyen unsurlardan coğrafi saha, jeopolitiğin en çok değer verdiği bir unsurdur. Geniş saha güçtür. Coğrafi bütünlüğe sahip olması jeo-politik görüşe göre kuvvettir. Özellikle

de coğrafi bütünlükle birlikte stratejik kaynaklara sahip olan saha daha büyük güçtür¹¹.

İran'ın en önemli stratejik kaynağı sahip olduğu coğrafi konumudur. İran, görünümü ile denizlere kıyısı olan bir kenar devlet, fakat genel özellikleri ile bir kıta içi devlettir. Stratejik olarak; Avrasya anakarasında doğu ile batı, kuzey ile güney arasında bağlantı noktasını oluşturmaktadır. İran (Basra) Körfezi, Hazar Denizi, Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu bölgeleriyle aynı anda ve kolaylıkla bağlantı kurulabilecek konumu itibarıyla enerji kaynaklarını birbirine bağlayan bir merkezde bulunmaktadır. Doğu ve Batı arasında bir kavşak konumunda olmak İran'a Uzak Doğu ve Güneybatı Asya'dan Avrupa

bağlayan kilit ülke konumundadır. İran körfezi ve Hürmüz Kanalı'nın doğu tarafındaki kıyıları İran sınırlarıdır. Bu konumu ile İran, sadece Körfez'i değil, Körfez ile birlikte Hazar Havzası ve Orta Asya doğal enerji kaynaklarını da kontrol edebilecek potansiyelindedir. Petrol ve doğal gaz trafiğini engelleme imkânına sahiptir. Hürmüz Boğazı kanalıyla ülkelerin petrol ihtiyaçları (ABD'nin %22, AB ülkelerinin %46, Japonya'nın %78) karşılanmaktadır. Ayrıca 2033 yılında Körfez'deki petrol üretiminin dünya üretiminin %33'üne, doğalgazın ise %46'sına çıkması beklenmektedir. İran Körfezi, İran ve Arap Yarımadası arasında Umman Körfezinin bir uzantısı olarak yer almaktadır. 233.000 km²'lik iç deniz Hürmüz Boğazı aracılığıyla Umman

İran'ın en önemli stratejik kaynağı sahip olduğu coğrafi konumudur. İran, görünümü ile denizlere kıyısı olan bir kenar devlet, fakat genel özellikleri ile bir kıta içi devlettir. Stratejik olarak; Avrasya anakarasında doğu ile batı, kuzey ile güney arasında bağlantı noktasını oluşturmaktadır.

ve Kuzey Afrika'ya kolay geçiş olanağı sağlamaktadır. Bu durum İran'a bir merkez olma özelliği sunmaktadır.

İran, doğal kaynaklar açısından dünyada 17. sırada yer almaktadır. Petrol yatakları açısından ise sahip olduğu 138 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervleriyle dünyada 3. sırada yer alırken, 97 milyar varillik petrol rezervi ile de dünya rezervlerinin %10'una sahiptir. İran 20,8 trilyon m³ (230 milyar m³ kanıtlanmış rezerv) rezervi ile Rusya'dan sonra dünyanın ikinci büyük doğalgaz rezervine sahiptir. Yılda %13'lük büyüme oranı ile küresel gaz talebinin artması İran'ın önemini de arttırmaktadır. Ayrıca Orta Asya kaynaklarının boru hatları vasıtasıyla İran Körfezi'ne ulaştırılmasında aktif rol oynayarak Hazar havzası ve İran körfezini birbirine

Körfezine bağlanmaktadır. Batısında Arvand nehri deltası yer almaktadır. İran Körfezi ve sahil bölgeleri önemli ham petrol yataklarıdır. Petrol ve petrol sanayisi bölgede hâkim sektördür. Bu özelliklerinden ötürü İran için İran körfezi büyük önem arz etmektedir. Dünya petrol üretiminin %25'inin bu bölge tarafından sağlandığı göz önünde bulundurulduğunda bu coğrafi konumun İran'a kazandırdığı jeostratejik önem anlaşılabilir¹².

Sahip olduğu zenginliklerle birlikte İran, Ortadoğu'da Suudi Arabistan'dan sonra 1.648.195 km² yüzölçümü bakımından ikinci büyük ülkedir. Bunun 12.000 km²'si deniz sahası oluştururken 1.636.000 km²'si kara yüzeyidir. İran Körfezi ve Umman Körfezinde 2440 km ve Hazar Denizinde 740 km uzunluğunda

kıyı şeridi olan İran'ın toplam kara sınırı ise 5440 km'dir. Arazi kullanımını açısından İran toprak yüzeyinin % 27'si çayır ve otlak, % 11'i ormanlık ve % 8'i ekilebilir alandır. Geriye kalan %54'ü ise çöl ve dağlık alandır. İran'ın, dağlık engebeli bir kenar kuşak, çöllerin bulunduğu merkez saha ve dağlarla kesilen ovalık kıyı kesimleriyle büyük alanlı devlet özelliği taşıması, stratejik ve askeri açıdan avantajlı bir konum sunmaktadır. Her hangi bir askeri müdahale karşısında doğal (coğrafi) savunma olanaklarına sahiptir¹³.

Bir ülkenin dünya üzerindeki yeri eskiden beri coğrafyacılar ve özellikle jeo-politikçiler tarafından politika ve stratejide kuvvet unsuru olarak kabul edilmektedir. Fiziki faktörler bakımından konumu değerlendirildiği zaman İran güneyde İran Körfezi'ne ve Hint Okyanusu'na açık bulunmasına rağmen, kıyıların ülkedeki yerleşme bölgelerine uzaklığı ve buralardan dağlar ve çöllerle ayrılmış olması nedeniyle denizle yeteri kadar bağlantı kurulamamıştır. Dar deniz geçitleri (Boğazlar) ve kanallara göre konum açısından İran, önemli bir stratejik avantajı elinde bulundurmaktadır. Ayrıca sekiz devletle (batıda Türkiye ve Irak, kuzeyde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Ermenistan ve Azerbaycan, doğuda Türkmenistan, Pakistan ve Afganistan) uzun kara sınırlarına sahip olması, İran Körfezine kıyısı olan ülkeler ile de (Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Katar, Bahreyn, Kuveyt) 1.259 km uzunluğunda deniz sınırına sahiptir¹⁴.

Bütün bu faktörler değerlendirildiğinde özet olarak İran'ın, uzun kara sınırları engebeli özellikler taşımakta ve deniz sınırlarının kaybettikleri engeller göz önünde bulundurulursa komşu sayısı da oldukça fazladır. Dünya adası diye de anılan Asya-Avrupa-Afrika'nın kesişme noktasında, kıyasal özellikler içeren İran, hem gelişme, hem çevrelerinden gelecek tehditleri doğmadan önleme ihtiyacı, hem de kuşatılma kompleksi taşıyan merkezi

jeopolitiğe sahip olan ülke özelliklerini sergilemektedir.

Sahip olduğu coğrafik konum birçok yönden avantaj sunduğu kadar dezavantajlar da oluşturur. Bu diyalektik paradoks içinde İran'ın tarihsel, kültürel birikimi de istisnai bir güç açığı çıkarır. Bugün İran ulus-devletinin bölge denklemleri içinde taşıdığı stratejik önem, iç ve dış politik aktiviteler ve dengelerin sağladığı üstünlük kadar yaşadığı derin çıkmazlar, bu istisnai zamansal ve mekânsal bağlamlara dayanır. Ortadoğu'da asla göz ardı edilemeyecek bir devlettir İran. Bölgenin jeo-stratejik temellerinin en önemli taşıyıcı kolonlarından biridir. Devletli uygarlık güçlerinin jeo-stratejik yönelimlerine maruz kaldığı kadar, konumuyla devletli uygarlık gücü için hem taşıyıcı, hem de önleyici stratejik potansiyellere de sahiptir. Bu nedenle içte ve dışta, bölgede yaşanan çelişki ve çatışmaların odağındadır. Dış emperyalist yönelimler bağlamında dış dinamiklerin yoğun baskını en çok yaşayan, iç dinamiklerini buna göre dizayn eden, kuşatma ve müdahalelerle yaşamayı esas alan ve derin bir politik kültür-devlet geleneği oluşturan bir ülkedir de...

Devletli uygarlığın tarihsel akışının köşe taşlarından biri olarak İran'ın siyasal kültür ve devlet geleneği, sömürgeci potansiyeli göz ardı edilemeyecek kadar önem arz eder. Aynı şekilde taşıdığı tarihsel-toplumsal dinamikler bağlamında, demokratik uygarlık tarihinin de, denilebilir ki, ana damarlarından biridir. Bir de; bu çarpaşık uygarlık sarmalının en derin çatışmasını, iniş ve çıkışlarını yaşayan İran'ı, bu bütünsellik içinde, sahip olduğu potansiyel ve rolüyle görebilmek gerekir. İran'ın jeo-politik konumu bu boyutlar görülmeden yeterli ve isabetli çözümlenemez. İç siyasal yapısı, birden fazla olan bu dinamikler üzerinde şekillenir. Katı ulus-devlet milliyetçiliği, katı otokratik rejimi ve politik esnekliği bir arada taşıyabilme yeteneğinin nedeni budur. Yine, dış politikada-diplomaside çok katmanlı ve çok boyutlu davranabilme

yeteneği ve geleneği de bu jeo-stratejik zemine dayanır. Demokratik uygarlığın gelişimi önündeki setlerden biri olarak İran, aynı esneklikle demokratik gelişim ve reformasyona da açıktır. İran; bağımsız toplumsal dinamiklerin mücadele baskısı ile devletli uygarlık güçlerine bağlı ulus-devlet sömürgeciliği arasında sıkışmış, mücadelecı ve aydınlanmacı istisnai bir geleneği de kendi içinde sürekli taşımıştır.

Jeo-politik bir güç olarak İran'ı incelerken, başta da belirttiğimiz gibi, bölgenin jeo-stratejik konumuyla bütünlük içinde ele almak durumundayız. Devletli uygarlık güçlerinin yayılma stratejilerinde bölge ve bölgenin önemli bir gücü olarak İran'a biçilen konum, İran'ın

subje etmez. Önem sıralamasına göre en alta veya en üste taşıma gibi konum değişiklikleri olsa da, İran'ın sahip olduğu potansiyel ve oto-dinamiği değiştirmez. Bilakis ortak bileşke olarak jeo-politik konumu odaktır. Yayılmanın ve saldırıların odağıdır. Oysa biçilen stratejik konumun nedeni, odak olmayı doğuran nedenler olsa da, bu durum, emperyalist yayılmanın çıkarlarına göre değişir. Az veya çok önemli, öncelikli veya tali politik ilişkilenebilir. Dolayısıyla jeo-politik konum, zamana ve devletli uygarlık gücüne göre değişir. Salt bu bağlamda İran'ın jeopolitiğini objektif temellere oturtmak zorlaşacağı gibi, İran'a yansımaları ve etkileri de yıkıcı veya güçlendirici sonuçlar doğurabilir.

Jeo-politik bir güç olarak İran'ı incelerken, başta da belirttiğimiz gibi, bölgenin jeo-stratejik konumuyla bütünlük içinde ele almak durumundayız. Devletli uygarlık güçlerinin yayılma stratejilerinde bölge ve bölgenin önemli bir gücü olarak İran'a biçilen konum, İran'ın sahip olduğu konum ve stratejik değeri arasında değişkenlikler arz eder. Her ne kadar ortak bileşkelere –coğrafik konum, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri vb.- aynı olsa da merkez güç ve çevre ilişkileri bakımından farklılıklar taşır.

sahip olduğu konum ve stratejik değeri arasında değişkenlikler arz eder. Her ne kadar ortak bileşkelere –coğrafik konum, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri vb.- aynı olsa da merkez güç ve çevre ilişkileri bakımından farklılıklar taşır.

Devletli uygarlık güçleri için bir sömürge materyali olarak İran, elbette önemlidir. Sömürgeci yayılmada ve sömürge ilişkilerine almada biçilen konum, devletli uygarlık güçlerinin çıkar ve stratejik tanımlamalarına göre belirlenir. Öncelik sıralaması ve politika tamamen emperyalist çıkar stratejisine göre oluşur. Bu durum, İran'ın stratejik konumunu

Ki İran'ın tarihi, devletli uygarlık güçlerine göre iniş ve çıkışlarla doludur. Bu nedenle jeo-politiğin değişmeyen maddi temellerini doğru tespit edebilssek de, değişen tarihsel-toplumsal dokular açısından İran'ın jeo-politik konumu bir boyutla sınırlanmış ve dolayısıyla doğru analiz edilememiş olur. Jeo-politik konum belirlemede bütünlüklü bir tanımlamaya ulaşmak için ayrıca devletli uygarlık güçlerinin emperyalist stratejileri ve tanımlamaları dışında tarihsel durum tespiti yapmaya da ihtiyaç olacaktır ki, ortak ve odak konumun bütünlüklü tablosunu açığa

çıkartabilelim.

Tarihsel Sarmal İçinde Merkez-Çevre Diyalektiği

Güç merkezleri ve çevreleri zamanın jeo-politik yapısını şekillendiren ana etkenlerdir. Tarihin her döneminde yeryüzünde evrensel ve bölgesel düzeylerde güç merkezleri ve çevreleri olmuştur. Güç merkezleri ve çevrelerindeki değişimler jeo-politik ortamları değiştirmektedir. Geçmiş dönemdeki değişimler sundukları jeo-politik veriler ile günümüz ortamının açıklanmasını da kolaylaştırmaktadır.

Jeo-politik unsurların her biri tarihi olaylarda birer etkidir. Olaylar jeo-politik unsurlara dayalı olarak oluşan güç merkezleri ve çevrelerine göre gelişmiştir. Coğrafi durum bu aşamada tarihi oluşu etkilemektedir. Ayrıca tarihi olayların oluşumunda da o zamanın jeo-politik ortamının etken olduğu göz önünde bulundurulduğunda, günümüzün jeo-politik yapısında tarihin önemli bir kaynak ve yön tayin edici olduğunu belirtmek abartılı olmayacaktır.

Devletli uygarlık güçlerinin emperyalist stratejilerine göre İran'ın jeo-politik konumu ile emperyal stratejinin dışında İran'ın sahip olduğu jeo-politik kapasite bir bakıma tarihi merkez-çevre döngüsünü yansıtır. Çelişki, çatışma ve ilişkilerin odaklaştığı-ayrıştığı zemin jeo-stratejik ve jeo-politik bütünlüktür. Devletli uygarlığın gelişimini ve yayılmasını ifade eder. Bu merkez-çevre diyalektiği devletli uygarlık tarihini oluşturarak zaman ve mekân farklarıyla günümüze kadar gelir.

Devletli uygarlık tarihi için bir tekerür gibi izah edilebilse de, toplumsal gelişme ve dinamiklerin bu sarmal içinde yaşadığı etkileşim çok daha geniş ve ayrı bir boyutta cereyan etmektedir. Devletli uygarlığın merkez-çevre diyalektiğinde toplumsal dinamikler çok canlı belirleyen etkenler olmakla bir-

likte örtüktürler. Çatışmanın esas odağı aslında devletle toplum arasındadır. Ancak aldığı biçim merkez-çevre denkleminde şekil değiştirerek devletler ve politik sınıflar arasındaki çatışma gibi vuku bulur. Temel değişken unsur olarak tarihsel-toplumsal dinamikleri hesaba katmadan yapılan jeo-politik değerlendirmeler özünde temel çelişki ve çatışmaları perdelemek içindir. Bu perdeyi aralamadan ve devletlerle sınırlı yapacağımız değerlendirmeler konuyu bütünlüklü algılamada yetersiz olacak; dolayısıyla İran'ın jeo-politik gerçeğini, onu doğrudan etkileyecek dinamiklerden mahrum bırakacaktır. Bu tarz değerlendirmeler dolaylı olarak emperyalist stratejilerin tanımlamalarının bir uzantısı olarak konuyu politik devlet çıkarlarıyla sınırlandırmaktadır¹⁵.

Devletli uygarlık güçlerinin yayılma politikasını jeo-stratejik hat olarak tanımlarsak, bu hattın oluşturulması ve korunması için stratejik değerde olan coğrafi ve politik bölgeleri belirleyip hedeflemek geleneği, uygarlık tarihi kadar eskidir. Jeo-strateji ve jeo-politik alanların kavramsallaştırılması ve kullanımı kapitalist moderniteye aittir. Kapitalist modernitenin beşiği olan İngiltere ve Avrupa nasıl merkez alınarak "yakın, uzak ve orta doğu" gibi tanımlamalarla emperyalist sömürgeciliğin açılım ve yayılma alanları saptanmışsa, aynı dönemde ve aynı anlayışla siyasi coğrafya baz alınarak sömürgeci yayılma alanları ve hatları "jeo-strateji ve jeo-politik" olarak teorize edilmiştir. Oysa kapitalist moderniteye ait olan bu tanımlamalar yeni ve benzersiz olarak sunulsa da kökenleri uygarlık tarihinin derinliklerine kadar uzanmaktadır. Uygarlık güçlerinin ve beraberinde sömürgeciliğin yayılmadığı-yerleşmediği yeryüzünün bir karış parçası dahi kalmamıştır. Küresel yayılma içinde Ortadoğu'nun jeo-politik bir bölge olarak uygarlığın kırılma noktası olması da yeni değildir. Kapitalist modernitenin emperyalist tanımlamalarını

bir tarafa bırakırsak, coğrafik olarak bugün sınırları çizilen Ortadoğu ve merkezi, M.Ö. 4000-3000 yıllarında aynı stratejik değerdedir. Hatta uygarlığın doğuş alanı olarak belki ilk uygulama ve örneklerinin orijin kaynağıdır. Buna bağlı olarak sömürgeciliğin üzerinde tekel oluşturduğu maddi ve manevi toplumsal zenginliklerin de ana kaynağıdır.

Günümüzden 7000 yıl öncesinin dünyası, İran Körfezi'nden başlayarak Fırat ve Dicle nehirlerinin suladığı bereketli ve zengin topraklarıyla Mezopotamya'dır. İran Körfezi'nin doğusundan uzayan Zağros dağ silsilesi Yukarı Mezopotamya'da Güney doğu Toros Dağ silsilesiyle birleşerek doğal bir koruma seti oluşturur. Sahip olduğu iklim kuşağı ve eteklerindeki zengin faunasıyla bereketli Mezopotamya'yı korunaklı bir yaşam alanı haline getirir. Zağros ve Toros hilali içinde Dicle ve Fırat nehirlerinin suladığı Mezopotamya Ovası'nın cennet olarak tabir edilmesi, sahip olduğu zenginlikler nedeniyledir. Efsanelerde bu zenginlikleri elde etmek adeta ölümsüzlükle özdeşleştirilir. Cennet, bitmeyecek ve sonu olmayan güzellikte bir yaşam ütopyasıdır. Bu ütopyayı besleyen maddi koşullar ve manevi yaratımlar elbette tarihi bir alt yapıya dayanır. Neolitik kültürün binlerce yılda oluşturduğu ve adeta insanlığın evrimleşmesinde sıçrama tahtası olan kültürel birikimine dayanır. Zenginlik düşünüyü mitoslaştıran, insan yaşamına elverişli bu mekânda toplumsal zihniyet ve kültürün oluşumunda açığa çıkan değerler ve güç birikimidir. Uygarlık, bu toplumsal emek-değer birikiminin ve gücünün gaspıyla başlar. Devlet, bu gaspın kuramlaşmış, kurumlaşmış ve tekelleşmiş halinden başka bir şey değildir. Devletin özü sömürü ve sömürgeci yayılmadır. Sömürü ve sömürgeciliğin en eski halini jeo-stratejinin kaynağı olarak gösterebiliriz. Dolayısıyla devletli uygarlığın kendisini merkez olarak yayılma çevresini; özce zenginlikleri istila, talan, işgal ve

sömürgeleştirme doğrultusu ile emperyalist yayılmada öncelikli coğrafik, siyasi ve kültürel alanları ise jeopolitiğin prototipi olarak tanımlayabiliriz.

Devletli Uygarlığın Doğuş Alanı: İran Körfezi

Devlet icadından sonra bilindiği kadarıyla ilk emperyalist uygarlık gücü Akadlardır. İran körfezi devletli uygarlığın doğuş alanıdır. Devletli uygarlık güçleri için jeo-stratejinin ilk merkezinin İran körfezi olması günümüz açısından da dikkat çekicidir. Coğrafik alan olarak İran körfezi, Dicle ve Fırat nehirlerinin biriktirdiği alüvyonlu topraklar gibi, Mezopotamya'daki zenginliklerin aktığı, biriktiği bir konumdur. Güneyde kendine yetersiz Semitik aşiretler ile Mezopotamya'nın yerleşik kendine yeterli Aryenik toplulukların etkileşim içinde bulunduğu bir kavşaktır. Göçebe Semitik toplulukların hanedanlık ideolojisiyle körfeze akan neolitik değerler üzerinde devletleşerek tekel oluşturmaları ve zenginlik kaynaklarına doğru yayılma eğilimi içinde olmaları günümüze kadar gelen devletli uygarlık güçlerinin en yalın karakterlerinden biridir.

İran Körfezi'nde oluşan proto-devlet örnekleri Sümer ve Ur Hanedanlıklarının Zağros eteklerine ve Yukarı Mezopotamya'ya düzenledikleri askeri seferlerin amacı zenginlik alanlarına yayılmadır. İlk kent devleti olan Uruk sitesi (M.Ö. 4000-3000) etrafında gelişen uygarlığa bağlı olarak, İran'ın güneybatısındaki Elam'dan Yukarı Mezopotamya'da bugünkü Elazığ ve Malatya yörelerine kadar bir tüccar kolonileşmesi gelişiyor¹⁶. Yalıtık kent devletlerinden imparatorluğa evrilme, yayılma karakterinin doğal sonucudur. Uygarlığın şafak vaktinde sömürü seferlerinin Zağros dağlarının iç eteklerine ve Yukarı Mezopotamya'ya giderek arttığını tarih kayıtlarından biliyoruz. Akadlardan başlayarak Asur İmparatorluğu'na kadar devam eden emperyalist yayılma

Zağros-Toros dağ silsilelerine doğrudur. Zağros-Toros dağ silsilesinde onlarca Aryenik topluluk yaşamaktadır. Daha sonra Aryenlerin yaşadığı coğrafya anlamında bu bölgenin tümü "İran Kültür Kıtası" olarak adlandırılacaktır. İran, coğrafik ve kültürel bir bölgesel tanımlamadır. Her ne kadar jeo-politik bölge denilmemişe de, Aryenlerin (proto-Kürt/Fars) yaşadıkları bu mekânda sahip oldukları maddi ve manevi imkânlarla sömürgeci yayılmanın odağı haline geldiği için jeo-politik bir nitelik taşımıştır.

Jeo-strateji anlamında İran Körfezi'nin uygarlığın doğuşunda oynadığı rol gibi Zağros dağ silsilelerinin yukarı Mezopotamya ya uzanarak birleştiği Toros

İranî bir ad verilse de, çekirdek İran, Zağrosların güneydoğusunda başlayan, Umman Denizi ve Hindistan sınırlarına uzanan bölgeyi kapsar. Zağrosların doğu ve batı eteklerinde Yukarı Mezopotamya'da Torosların iç kesimlerine kadar uzanan bu coğrafik bölgede Kürtler yaşamaktadır. Dil ve kültür kuşağı olarak benzeşen bu toplulukların aynı tanımlama içine alınmaları, köken olarak coğrafik sınırların iç içe geçmesi doğaldır. Çünkü etnik gelişim henüz farklılaşan hatlar biçiminde kategorik bir kimlik kazanmamıştır. Günümüzde ifade edildiği anlamıyla bir politik kültür olarak İranlılık söz konusu değildir. Ayrışma, M.Ö. 612'de Asur İmparatorluğu'nun

Jeo-strateji anlamında İran Körfezi'nin uygarlığın doğuşunda oynadığı rol gibi Zağros dağ silsilelerinin yukarı Mezopotamya ya uzanarak birleştiği Toros dağlarıyla birlikte stratejik bir mahiyet taşımaktadır.

Yarım hilal oluşturan bu dağ silsileleri, Aryenik toplulukların yurdudur. Sunduğu yaşam olanakları kadar doğal korunaklı yapısıyla önemli bir savunma gücü de oluşturur. Aşağıda ve düzlüklerde olan uygarlık merkezleri bu korunaklı alanı ele geçirmeden sınırlarını genişletemeyeceklerini ve egemenliklerini sürdüremeyeceklerini erkenden kavramışlardır.

dağlarıyla birlikte stratejik bir mahiyet taşımaktadır. Yarım hilal oluşturan bu dağ silsileleri, Aryenik toplulukların yurdudur. Sunduğu yaşam olanakları kadar doğal korunaklı yapısıyla önemli bir savunma gücü de oluşturur. Aşağıda ve düzlüklerde olan uygarlık merkezleri bu korunaklı alanı ele geçirmeden sınırlarını genişletemeyeceklerini ve egemenliklerini sürdüremeyeceklerini erkenden kavramışlardır.

İlk çağlarda bir kültür kuşağı olarak bu coğrafyada yaşayan Aryenik topluluklara her ne kadar genel olarak

Medler tarafından yıkılarak hemen kısa bir süre sonra başlayan Fars-Ahameniş İmparatorluğu ile belirginlik kazanır.

Jeo-stratejik bir güç olarak Asur İmparatorluğu'nun yıkılışı, devletli uygarlık güçleri açısından bir dönüm noktasını oluşturur. Asur İmparatorluğu bir ticaret gücüdür. Sınırlarını İran Körfezi'nden Yukarı Mezopotamya sınırlarına kadar genişletebilmiştir. Yayılmasını engelleyen en önemli güç Zağros dağ silsilesi ve Yukarı Mezopotamya'nın iç kesimlerinde yaşayan proto-Kürt ve Fars Aryenik

aşiret konfederasyonlarıdır. Doğusunda uzanan ve düzlüğe hâkim olan ve kuzeyine doğru yarım çember oluşturan bu bölge ele geçirilmeden Asur İmparatorluğu'nun iç kesimlere yayılması mümkün değildir. Hazar Denizi'nin üst kesiminden ve Hindistan'dan gelen ve giderek ağırlık kazanan ticaret ve baharat yolları da bu bölgeden geçerek Anadolu'ya, Akdeniz Havzası'na ve Mısır'a kadar uzanmaktadır. Ticari bir uygarlık gücü olan Asurluların ticaret yollarına hâkimiyet kurabilmesinin yolu, bölgeyi ele geçirmekten geçiyor.

Ayrıca bu korunaklı dağ silsilesinde özgür aşiret topluluklarının düzlükte kurulan uygarlık merkezlerine yüzyıllardır süren saldırıları, yıkıcı sonuçlar doğurarak devletli uygarlık güçlerinin yayılmasının önüne set çekiyor. Akad ve Babil İmparatorlukları da Kurti, Guti ve Kassi gibi özgür aşiret topluluklarının saldırıları sonucu yıkılmışlardı. Doğusu ve kuzeyindeki korunaklı coğrafyada yaşayan özgür aşiret toplulukları Asurlular için de stratejik bir tehdit oluşturuyor. Dolayısıyla merkez-çevre denkleminde çevrenin hâkimiyeti sağlanmadan merkezi yaymak bir yana, korumak da mümkün olmuyor. Nitekim M.Ö. 612'de Güneydoğu Zağros dağ silsilesinde ve Yukarı Mezopotamya'dan İç Anadolu'ya kadar uzanan coğrafyada yaşayan birçok özgür kabile ve aşiret topluluğu Med Aşiret Konfederasyonu şeklinde birleşerek Ninova'yı ele geçirip Asur İmparatorluğu'na son veriyorlar.

Kutsal kitaplarda Ninova'nın yıkılışı kötülüğün sona ermesi olarak muştulanır. Asur İmparatorluğu'nun yıkılışı devletli uygarlık güçleri için sonucu ağır bir travmadır. Bu travmanın derslerle dolu sonuçları günümüze kadar taşınmıştır. Bu zamana kadar merkez-çevre diyalektiğinde devlet-toplum çatışması örtük değildir. Merkezi, devletli uygarlık güçleri temsil ederken, çevreyi demokratik toplum unsurları oluşturuyor. Çatışma, devletli uygarlığın merkezi kentlerden,

demokratik toplum unsurları klan, kabile ve aşiretlerin yaşadığı kır-köylere yöneliktir. Yatay olarak çapı geniş olmasa da o günün bilinen dünyasında çatışmanın stratejik değeri çok yüksek ve derindir. "İran uygarlık dışı kültürlerin mümbit toprağıdır"¹⁷. Jeo-stratejik güç olarak devletli uygarlık güçleri jeo-politik yayılma alanları olarak gördüğü demokratik uygarlık alanlarıyla çatışıyor ve yeniliyorlar. Merkez, devletli uygarlıktan demokratik uygarlığa geçiyor. Devletli uygarlık güçleri açısından yitirilen sadece coğrafya ve coğrafyaya dayalı zenginlikler değil, tekel olarak politik iktidar ve hegemonyadır. Burada bölgenin jeo-politik öneminin sadece zenginlikleri ele geçirme ve dünya hegemonyası kurmayla sınırlı kalmadığı; devletli uygarlık varlığını sürdürmek istiyorsa bölgeyi mutlaka egemenliği altına alması gerektiği bir sonuç olarak ileri sürülebilir. Mezopotamya başta olmak üzere Zağros'un doğu uzantıları, İran körfezi, Hazar Denizi ve Anadolu'yu içine alan siyasi coğrafyaya hâkimiyet, devletli uygarlık güçlerinin varlık nedeni olarak, jeo-stratejinin olmazsa olmaz koşuludur. Zağrosların doğu kanadında tahkim edilmiş bir güç olarak İran'ın bu siyasi coğrafyadaki önemini, öncelikle bu stratejik düzlemde ele almalıyız.

Med-Fars Aşiret Konfederasyonu ve Ahameniş Uygarlığının İzdüşümleri

Asur imparatorluğunun yıkılmasıyla oluşan Med-Fars Aşiret Konfederasyonu'nun sınırları, batıda İran Körfezi'nden başlayarak Akdeniz kıyılarına, Anadolu'da Helys (Kızılırmak) Irmağı'na kadar uzanır. Doğuda ise bu sınır kuzeyde Hazar Denizi'ne, Güneybatı'da Umman Denizi'ne ve İran çölleri içine alarak Pakistan ve Hindistan sınırlarına dayanır. Merkez-çevre denklemi, devletli uygarlık yayılımından farklıdır. İşgal ve sömürüye alan açma jeo-stratejik amaç olmaktan çıkar. Çevrenin jeo-politik rolü, proto-eyalet

yönetimleriyle yerinde yönetim ve barışa dayalı sınır güvenliğidir. Geniş bir coğrafya üzerinde yüzlerce aşireti esnek ilişkilerle yönetmek ile sıkı bağlarla merkezi yönetim, politik bir kriz nedeni olur. Aşiretlerin özgür direngenliği, onun ideolojik harcı olan Zerdüştlüğün kaynaştırıcı gücü ve coğrafyanın üstünlüğüyle devletli uygarlığı yıkmak mümkündür. Fakat son vermek ve alternatif bir uygarlığı pekiştirmek için yeterli değildi. Devletli uygarlığın yönetim geleneği ile zihniyeti karşısında Zerdüştlük, ahlaki reformasyonun ve direniş ötesinde, toplumun politik gücünü yeterli hale getirecek bir yenileme gücünden yoksundu. Jeostratejik merkez olmada coğrafik üstünlük, kültürel zenginlik ve savunma gücü avantajlar sağlayabilir. Ancak stratejik sağlamlık oluşturmaya yetmez. Ona uygun ideolojik-politik gücün de yeterli hale getirilmesi gerekir. Bunun öneminin stratejik boyutunu tarihsel bir kırılma ve yarılmaya yol açan Fars-Ahemeniş Hanedanlığının iç darbeyle Med yönetimini ele geçirmesinden görebiliriz.

Herodot, yönetimin el değiştirmesini Astyages'in yönetim yetersizliği ve veziri Harpagos'un ihanetine bağlar¹⁸. Ağırlikta mitolojik bir anlatım olsa da, yorumsal derinlikte gerçeklik payı taşır. Darbenin zemini politik yönetim yetersizliğine dayanıyor. Astyages'in damadı ve aynı zamanda askeri gücünün komutanı olan Kyros, Zerdüştinancının rahipleriyle uzlaşıp iç darbeyle yönetimi ele geçiriyor. Kimi araştırmalar bu darbeye Yahudilerin idari bürokrasiye ve Zerdüştin rahipleri Mag'lara sızarak rol oynadıklarını ileri sürerler¹⁹. Gerçeklik payı araştırmaya değse de Semitik hanedan ideolojisinin politik gelenek olarak esas alınması, yabana atılmaması gereken bir olgudur²⁰. Darbenin temel karakteri, günümüzde reel sosyalizmin devlet eleştirisinde aşına olduğumuz bir geleneğin de başlatıcısıdır. Demokratik uygarlığın inanç boyutuyla ahlakiliği, devletle, iktidarla pekiştiriliyor. Toplumun politik

gücü devlet geleneği ile harmanlanıyor. Yıkılan devlet, zihniyet ve gelenek olarak bir Truva Atı gibi demokratik uygarlık unsurlarına sızarak ele geçiriyor, iktidar oluyor.

Fars-Ahemeniş İmparatorluğu devletli uygarlık tarihinde yeni bir dönemeç ve ilk olma özelliğini de taşımaktadır. İran'ın uygarlık tarihi, M.Ö. 3000 yıllarında Elam-Sus kent devletine kadar uzatılabilir. İran'ın batısına düşen Elam Sümer kolonisidir. Ahemeniş imparatorluğuna kadar yaklaşık 4000 yıl süren devlet geleneği esasen Semitik hanedanlık kültürü ve ideolojisine dayanıyordu. Fars-Ahemeniş iç darbesiyle devlet ilk kez Aryenik topluluk içinde ayrışan hanedanlık eliyle merkezi bir imparatorluk haline geliyor. İktidar tekeli demokratik kültür unsurlarına sızarak asimile ediyor. Özgür kabile ve aşiretler içinde egemen yapılar işbirlikçilik ve ihanetin yanı sıra devletleşiyor. Daha da önemlisi mekânsal ve kültürel üstünlüğe dayanarak sınırlarını Kafkasya dağları, Hazar Denizi, Hindistan, Mısır, Akdeniz ve Ege kıyılarına kadar uzatarak doğu-batı ticareti nedeniyle kalıcı bir tüccar imparatorluğuna dönüşüyor. Geniş bir coğrafyada küresel ölçekte bir jeostratejik güçtür. Grek ve Roma'yı hegemonyası altına alacak kadar zorluyor. Çin, Hint ve Orta Asya kavimlerinin ve siyasi güçlerinin batıya doğru istila hareketleri önünde bend oluşturuyor. Batının doğuya karşı istilasının önünde de aynı bent işlevini sürdürecektir. İskender ve ardılları ancak kısa bir zaman dilimi (M.Ö. 330-250) için bu bendi yıkıp baraj kapaklarını açabilmişlerdir²¹.

Bu yeni devletli uygarlık gücünün stratejik konumu tarih açısından ivme kazandıran ve taşıyıcı bir kolon gibidir. Devlet geleneğini demokratik öğelerle harmanlayarak bugünkü kapitalist modernitenin ön koşullarını da hazırlıyor gibidir. Yayılma sınırının ulaştığı Ege kıyılarında tarih sahnesine çıkan Antik Yunan site devletlerini bu yayılmanın doğurduğu sonuçlar

olarak değerlendirebiliriz. Açığa çıkan demokrasi, özgür kabile ve aşiretlerin taşıdığı neolitik kültür ve inancın zaferidir. Bunu devlet olarak biçimlendiren ise Ahameniş iktidar geleneğidir. Yine buna bağlı olarak belirgin olmasa da, merkez-çevre diyalektiğinde jeo-strateji ve jeo-politiğin konusu devletlerarasındaki çatışmaya dönüşerek devlet-toplum çelişkisi bu tarihten itibaren perdelenmiştir. Doğu-batı eksenli merkez çatışması da bir gelenek olarak jeo-stratejinin başlıca konusu haline gelmesi bu tarihsel ivmeyle ilintilidir.

Ahameniş İmparatorluğu İran'ın kültürel kimliğini politik bir çerçeveye oturtarak bugünkü İran'ın siyasal coğrafyasının alt yapısını oluşturuyor.

önemli askeri-politik güç konumunda tutularak tampon işlevi görmüşlerdir. Fars kimliğini merkeze alarak inanç ve kültür birlikteliğiyle diğer etnik yapıları sınırlarda jeo-stratejinin tahkim gücü haline getirme, İran'ın bugün de esas aldığı politik bir gelenektir. İran'ın dünya coğrafyasına göre jeo-politik konumu ile tarihi bir kökeni olan kültürel ve mezhepsel farklılığı öne çıkaran kimliği arasındaki etkileşimi gözden uzak tutmamak gerekir. Bugünkü İran'ın dış politikası, bu tarihsel kimlik tanımlaması ve jeo-politik konumunun bir ifadesidir.

Bugün İran'da 90 etnik grup, yaklaşık 400'ün üzerinde aşiret, nüfusu 11 milyonlu bulan göçebe topluluk ve küçük etnik özellikler gösteren yaklaşık 700'den

Fars-Ahameniş İmparatorluğu devletli uygarlık tarihinde yeni bir dönemeç ve ilk olma özelliğini de taşımaktadır. İran'ın uygarlık tarihi, M.Ö. 3000 yıllarında Elam-Sus kent devletine kadar uzatılabilir.

İran'ın batısına düşen Elam Sümer kolonisidir.

Ahameniş imparatorluğuna kadar yaklaşık 4000 yıl süren devlet geleneği esasen Semitik hanedanlık kültürü ve ideolojisine dayanıyordu. Fars-Ahameniş iç darbesiyle devlet ilk kez Aryenik topluluk içinde ayrışan hanedanlık eliyle merkezi bir imparatorluk haline geliyor

İmparatorluk siyasalitesinde etkin bir güç olarak yer alsalar da Kürt aşiretlerin iktidar dışında, etnik-kültürel bir kimlik olarak belirginlik kazanması bu sürece denk gelmektedir. İranlılık kültürü Fars kimliğiyle özdeşleşerek Zağrosların doğusunda İran Platosunda yoğunlaşırken Kürt aşiretler, Zağrosların doğu ve batı yakaları başta olmak üzere Yukarı Mezopotamya'da imparatorluğu koruyan doğal bir stratejik hat oluşturmuşlardır. Kürtler, ikinci büyük güç olmalarına rağmen iktidar hanedanlığının çeperinde en

fazla kimlik yaşamaktadır. Yaklaşık 70 milyonluk nüfusun %38'i Farisiler, %37'si Azeriler, %14'ü Kürtler, %5'i Gilaki-Mazenderaniler, %3'ü Araplar (özellikle Basra Körfezi sahil şeridinde), %3'ü Beluciler (Pakistan'a komşu bölgede), %0,2'si Ermeniler, %0,2'si Türkmenler ve %2'si de diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. Ayrıca Yahudi, Hristiyan, Hamse, Süryani ve diğer inanç grupları da bulunmaktadır. Genelde Farsların merkezdeki platoda yerleşmesine karşılık diğer etnik gruplar ülkenin sınır bölgelerinde yaşarlar. Ülke sınırlarının öteki

tarafında söz konusu etnik grupların kendi etnik-dinsel akraba topluluklarının başat olduğu devletler vardır. Devlet sınırları içinde parçalanmışlardır. Merkezde bulunan İran bürokrasisi, Fars kimliğini esas alarak çevresine tahkim edilen bu parçalanmış toplulukları etnik ve dinsel bağlarla yönetmektedir. Bunlar aracılığıyla sınırlarının ötesine de uzanarak çok daha geniş bir çeperle savunma hattı oluşturmaktadır. Farslılıkla özdeşleştirilen İran kimliği dışa yayılırken kültür ve inançla sarmalanarak yayıldığı alanların tümünü kapsamaktadır. Bu anlamda Ahameniş İmparatorluğu'nun yeni bir coğrafyaya yayılan sınırları İran'ın tahakküm ve nüfuz alanı olarak görülmektedir. "Büyük İran" stratejisinin kaynağı burasıdır.

Geo-stratejik bir güç olarak Ahameniş imparatorluğu, dünya hâkimiyetinin avantajlarıyla efsaneye dönüşen bir zenginlik kaynağı oluyor. Cennet mitosu, Ahameniş saltanatının sınırsız zenginliği ve çekiciliğine dönüşüyor. Efsaneleştirilen bu sınırsız gücün aynı oranda bir zayıflığı taşıması İran'ın günümüze kadar taşıdığı jeopolitiğinin fay hattını oluşturuyor. Neolitik kültürle özdeşleşen İran toplumsallığının iktidarla bütünleştirilen Fars kimliğiyle giydirilmesi ise bu fay hattının kırılma noktasıdır. İran, dayandığı bu toplumsal kültür ile iktidar geleneği arasında sıkışan bir ülkedir. İdeolojik yapının toplumsal kültürden koparak iktidarlaştırılmasının İran tarihinde sayısız yıkıcı etkileri olmuştur. Yeni bir güç olarak Makedonya'nın doğuya dönük geo-kültürel yayılması karşısında yıkılmaz düşünülen Ahameniş İmparatorluğu'nun Büyük İskender'in küçük ordusu karşısında dayanamayarak yıkılmasının altında yatan en önemli neden İran jeopolitiğinin dayandığı bu zayıf fay hattıdır.

İskender'in zaferi bölgenin geo-stratejik önemi açısından çarpıcı bir örnektir. Uygarlık merkezi çoğalarak batıya kayarken Anadolu'dan Çine ve Hindistan'a uzanan stratejik yayılma alanı esas olarak

bu süreçte şekillenmiştir. Bölgenin ve İran'ın geo-politik konumu bu yayılmanın odak noktasıdır. Bölge üzerinde mutlak hâkimiyet kurulamıyor. Ancak Ahameniş döneminin güç sınırlarına da ulaşamıyor. Sasani İmparatorluğu Zerdüş inancını reforme ederek politik zayıflığı doğuran nedenleri gidermeyi amaçlıyor. Ancak Enuşirvan döneminde yapılan reformların temel doğrultusu iktidarı güçlendiriyor. Zerdüş inancı, başta neolitik kültür ölçüleri olmak üzere Helenizm'in etkilerinden arındırılarak devlet dini haline getiriliyor. Kabile ve aşiret liderleri, derebeylik sistemine alınarak iktidarın zayıflığını besleyen toplumsal damarlar daraltılmaya çalışılıyor. Bu bakımdan Fars kimliğiyle özdeşleştirilerek dinin devlet ideolojisi haline dönüştürülmesi ulus-devlet oluşumunu andırıyor. Siyonizm'in ulus-devlet ideolojisi milliyetçiliğin, bu tarihsel gelişmelerle kan bağı oluşturması yüksek bir ihtimaldir. Her milliyetçilik Siyonist'tir, öz kaynağı hanedanlık ideolojisidir. Doğu Yahudilerinin başta bugünkü Suriye, Irak, İran, Hazar kıyıları, Rusya ve daha sonra İç Asya'ya doğru yayılması dikkate alındığında bu ideolojik kesişme mümkün görünmektedir. Bugün İran'ın batı karşıtlığına dayalı dış politikasının odağına anti-Siyonizm'i oturtması, bu tarihi ironiyle çelişik duruyor. Sasaniler döneminde Semitik iktidar kültüründen devşirilen hanedanlık ideolojisiyle Zerdüş dininin devletle özdeş hale getirilmesi ve tarihsel toplumla bağlarını koparması, politik krizi aşmak bir yana, daha fazla derinleştirerek imparatorluğun sonunu getiriyor. Dar anlamda din devletiyle Fars kimliği öne çıkarken, geniş yelpazede İranî kültür baskı altına alınarak dış stratejik müdahalelere ve saldırılara daha fazla kapı aralanıyor²².

Uygarlığın güç merkezleri değişse de bölgenin ve bölgede devlet geleneğini etnik kimliğiyle özdeşleştiren İran'ın bu geo-politik karakteri değişmiyor. Arap hâkimiyeti ve İslam ideolojisinin

yıkıcı yayılması karşısında Zerdüşt inancını terk eden Safevîler Şia ideolojisiyle İran politik geleneğini sürdürerek jeo-politik konum ve tarihsel geleneği tekrarlamıştır. Şia inancı da Fars kimliğiyle özdeşleşerek iktidarlaşırken Emevi uygarlık gücü karşısında bölge halklarının kültürel muhalefetini Şialık içinde devşirmeyi başarmıştır. Milli-yetçi bir damar olarak Fars kimliği tüm dönemlerin vazgeçilmez politikasıdır. 20. yüzyılda İngiliz sömürgeciliğine bağımlı Şah Rıza Pehlevi Hanedanlığı batı yanlısı

Zağros silsilesidir. Bu antlaşmada Zağros dağ silsilesinin doğu eteklerini kapsayan Kürdistan parçası İran egemenliğine geçerken, Zağrosların batı eteklerinden Yukarı Mezopotamya'ya doğru olan bölümü ise Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir. İran'ın 1639'da tahkim edilen bu sınırları, günümüze kadar değişmeden devam ederek adeta bölgenin jeo-stratejik omurgasını oluşturuyor. Ulus-devlet olarak İran'ın diğer sınırları ise 1. Dünya Savaşı'nın ardından devletli uygarlık

Uygarlığın güç merkezleri değişse de bölgenin ve bölgede devlet geleneğini etnik kimliğiyle özdeşleştiren İran'ın bu jeo-politik karakteri değişmiyor. Arap hâkimiyeti ve İslam ideolojisinin yıkıcı yayılması karşısında Zerdüşt inancını terk eden Safevîler Şia ideolojisiyle İran politik geleneğini sürdürerek jeo-politik konum ve tarihsel geleneği tekrarlamıştır.

Şia-Fars milliyetçiliğini savunuyordu. 1979'da İslam Devrimi'yle 'batı karşıtlığı' gelişirken Şia-Fars milliyetçiliği yerini korumuştur. İran, bölgedeki nüfuzunu artırmak için Şii kartını çok iyi kullanmaktadır. İslam'ın Şia yorumuna dayanarak bölge ülkelerindeki yoğun Şii nüfusu (bölge ülkelerinden Irak %60, Kuveyt %24, Bahreyn %18, Katar %16 ve Suidi Arabistan %8'lik bir Şii nüfusa sahiptir) politik çepesine almıştır.

15. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar bölge üzerine yürütülen mücadelelerin odağı, Osmanlı'nın bölge üzerindeki hâkimiyet mücadelesidir. Osmanlı İmparatorluğu jeo-stratejik bir güç olarak doğu sınırlarını tahkim etmeden batıya ve güneye doğru yayılamamıştır. 1623 ve 1639 Osmanlı-İran savaşından sonra Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla doğu sınırlarını tahkim ettikten sonra başta Mısır olmak üzere Balkanların önemli bir bölümünü hâkimiyeti altına alabilmiştir. Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla çizilen sınırın ana hattı

güçlerinin sömürgeci paylaşım stratejileri temelinde yapılan antlaşmalar sonucunda çiziliyor. İran jeopolitiği sahip olduğu siyasi coğrafik konum ve tarihsel, kültürel güce dayanarak 20. yüzyılın dengeleri içinde şekil alıyor. Ana hatlarıyla tarihsel-toplum ve kültür dokuları, İran jeopolitiğinin güncel omurgasında halen en önemli yerini korumaya devam ediyor.

"İktidar olarak İran'ı ne sadece dinsel, ne de etnik yanı ağır basan özelliklerle tanımlayabiliriz. Etnik ve dinsel özelliklerin iç içe geçip kaynaşmasının özgün bir biçimi olarak tanımlamak daha öğretici olabilir. Her iki yandan biri zaman zaman öne çıksa da, tarih boyunca aralarında radikal bir bölünme pek izlenmemektedir. Örneğin ne Araplar gibi klasik anlamda bir kavim toplumu, ne de Yahudiler gibi dinsel bir toplum olmuştur. Kendiliğini âdeta üçüncü bir model olarak geliştirme gereğini duymuştur. Çok sayıda etnisite

ve dinsel inancın mevcudiyeti bunda önemli rol oynamıştır. Kapitalist modernitenin son iki yüz yıllık etkisini bu gerçeklik temelinde karşılamıştır. Ne Avrupa ülkelerinde görülen türden bir milliyetçilik ve ulus-devlet deneyimini, ne de Arap ülkelerindekine benzer bir ulus-devletçiliği yaşamıştır. Tarihsel özelliklerini koruyarak, her iki modele karşılık kendi modelini sürdürmede ısrarlı olmuştur. Şahlık İran'ının tutunamamasının altında bu gerçeklik yatar. Fakat bu tarzdaki varoluşunu kapitalist moderniteye, küresel kapitalizme karşı çok fazla devam ettiremez. Ya köklü bir dönüşümü yaşayacaktır (İktidar ve

genişlemektedir.

"İran kültürü başından itibaren ulus-devletçilik başta olmak üzere kapitalist modernite ile kavgalıdır. Dayatılan tüm bu unsurlara karşı direnmektedir. Çok yerel ve tarihsel bir olguymuş gibi dayatılan Şiacılığın bile bir milliyetçilik olduğunu, kapitalist modernitenin bir türevini oluşturduğunu ve İran İslâmî Devriminin bu maskeyle boşa çıkarıldığını İran halkları daha şimdiden kavramakta ve ayağa kalkmaktadır."

"Özellikle İran çok eski olan devlet geleneğini kullanarak sözüm ona kapitalist modernite ile baş edeceğini, daha doğrusu böylesi bir imaj yaratarak sistem

"İktidar olarak İran'ı ne sadece dinsel, ne de etnik yanı ağır basan özelliklerle tanımlayabiliriz.

devlet açısından bu çok zordur; liberal bir ulus-devlet olmak mevcut İslami devlet modelinin çöküşü demektir), ya da parçalanıp alt tabakanın İslâmî geleneğinin sivil demokratik değerlerini esas alma ve güncel demokratik modernite değerlerini özümseme temelinde, Ortadoğu kaosundan çıkışta demokratik modernitenin önde gelen inşa güçlerinden biri olarak, bir kez daha geçmişine yaraşır biçimde tarihteki yerini alacaktır."²³

Sonuç:

Mirasını devraldığı uygarlık İran'a jeo-kültürel bir avantaj sunmaktadır. Köklü bir bürokrasiye, devlet geleneğine ve kültür birikimine sahip olan İran tarih boyunca Ortadoğu'nun vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Özellikle 1991 yılında blokların dağılması ve 3. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, kendisini bölgenin yeni gücü olarak tanımlama eğilimine girmiştir. Etkisi Ortadoğu, Türkiye, Kafkaslar, Orta Asya ve Güney Asya eksenindeki jeo-politik konumunun yardımıyla her geçen gün

tarafından kabul göreceğini sanmaktadır. Tarihi bu temelde kullanmak herhalde tükenmişliğin en gözü kara biçimi olsa gerek. Moderniteyi bu kadar tarihsel gelenekle, geleneği bu kadar moderniteyle karıştırıp ulus-devletçiliğini kurtaracağını sanmak ancak 'Acem kurnazlıkları' ile izah edilebilir. Bu nedenlerle yakın geleceğin Ortadoğu'su belki de İran üzerinden şekillenecektir. İran gerçekten modernite tartışmalarının ana merkezi konumundadır. Şia milliyetçiliği ne kadar saptırsa da, modernite üzerindeki ideolojik ve politik tartışma büyüyerek devam edecektir. İran halkları kapitalist moderniteyi diğer halklardan daha fazla tanımaktadır ve ona boyun eğmemekte kararlı görünmektedir. Mevcut Şia milliyetçiliği ne kadar sahte anti-İsrailcilik, anti-Amerikancılık ve anti-Batıcılık yaparsa yapsın, uzun süreli olarak İran halklarının kendileri için uygun modernite arayışının önüne geçemez; hatta ABD ve İsrail'le uzlaşsa bile halkların bu arayışı karşısında maskeli duruşunu kurtaramaz. İran kültüründe hakikat arayışı güçlüdür. Ayrıca İran'da tarih kadar eski bir komünal yaşam

geleneği vardır. Dolayısıyla İran'ın yakın geleceğinde gerçek anlamda bir modernite savaşına tanık olabiliriz. Aslında 1979'daki İslâmî Devrim de bir modernite savaşıydı, ama saptırıldı. İran halkları bu devrim-den ve tarihlerinden çıkardıkları derslerle yakın gelecekte tüm Ortadoğu halkları için çığır açıcı olacak modernite savaşlarıyla tarihlerine, Ortadoğu tarihine layık gelişmelere yol açabilirler."

"İran gibi her an parçalanmaya ve bölünmeye uygun potansiyele sahip bir ülke için ulus-devletçilik, dibine yerleştirilmiş atom bombası gibidir. Sürekli ulus-devletçiliği daha da katılaştıran Şia milliyetçiliği de, tüm modernite cambazlıklarına rağmen, İran'ın bölünmesini ve parçalanmasını durduramayacağı gibi daha da hızlandırır. Özellikle İran için demokratik ulus kuramı günlük olarak kullanılması gereken bir ilaç gibidir. Kapitalist moderniteye karşı oldukça direngen olan İran kültürünü ve halkını tarih boyunca peşinde koştuğu eşit, özgür ve demokratik bir dünyaya ancak demokratik ulus zihniyeti taşıyabilir. Önündeki çatıştırıcı ve savaştırıcı ulus-devletçi komplo ve suikastları boşa çıkartıp onurlu bir barışa kavuşturabilir."²⁴

DİPNOTLAR

Samuel Kohen, Dağınık Dünyada Coğrafya ve Siyaset

2 Suat İlhan, Jeopolitik Duyarlılık

3 Nejat Eslen, Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler

4 Suat İlhan, Jeopolitik Duyarlılık

5 Berna Gürkaş, Bölgesel Bir Güç Olarak İran'ın Jeopolitik Konumu

6 Berna Gürkaş, Bölgesel Bir Güç Olarak İran'ın Jeopolitik Konumu

7 Wikipedi version of the Thursday, January 01, 2015.

8 Abdullah Öcalan, Uygarlık: Maskeli Tanrılar ve Örtük Krallar Çağı

9 Suat İlhan, Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık

10 Kamil Günel, Coğrafyanın Siyasal Gücü

11 Kamil Günel, Coğrafyanın Siyasal Gücü

12 Berna Gürkaş, Bölgesel Bir Güç Olarak İran'ın Jeopolitik Konumu

13 Nihat Ali Özcan, İran Sorununun Geleceği: Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler.

14 Berna Gürkaş, Bölgesel Bir Güç Olarak İran'ın Jeopolitik Konumu

15 Abdullah Öcalan, Kürt Sorunu ve Demokratik Ulus Çözümü

16 Abdullah Öcalan. Kapitalist Uygarlık

17 Abdullah Öcalan. Ortadoğu da Uygarlık Krizi

18 Herodot (Halikarnassoslu Herodotus), Herodot Tarihi

19 Dr. Abdul Husin Zerin Kub, İki yüzyıllık Sessizlik

20 "İslâmiyet'e kadar Yahudiliğin Pers-Sasani devletiyle iyi ilişkileri vardır. Saraylarda etkilerinin büyük olduğu anlaşılmaktadır. Ester adlı ilk kadın peygamberin Sasani saraylarında büyük rol sahibi olduğu bilinmektedir. Kutsal Kitapta da yeri vardır. Büyük ihtimalle Yahudiler imparatorluğun hem ticari-para işlerinde, hem de ideolojik gelişmelerinde güçlü bir konuma sahiptirler Bunda Ahameniş İmparatorluğu'nun kurucusu Kyros'un, Babil'e sürgün (M.Ö. 596-546) edilen Yahudileri Babil Hükümdarı Nabokadnazar'dan kurtarması da güçlü bir gelenek etkisi yaratmıştır. İran'da Yahudilik tarihte her zaman küçümsenmeyecek bir güç olmuştur." A. Öcalan, a.g.e

21 Abdullah Öcalan. a.g.e.

22 Arya Ziba, İran'ın Tarihsel Krizi

23 Abdullah Öcalan. Kürt sorununda Demokratik Ulus Çözümü

24 Abdullah Öcalan a.g.e.

TARİHTEN GÜNÜMÜZE KÜRT-FARS İLİŞKİLERİ ÜZERİNE

Tüm tarihçiler hem Kürtlerin hem de Farsların Aryen kökenli ya da kültürlü halklar olduğunu kabul ediyor. Hatta tüm tarihçiler Kürtler ile Farsların Aryen halklar içerisinde birbirine en yakın duran ya da yakın olan halklar olduklarını da dile getiriyorlar. Yine: "Aryen toplulukları ise, neolitik devrimi gerçekleştiren çiftçi ve çoban klan ve kabile topluluklarıdır... Hem Sümer hem de İran uygarlıkları Zagros eteklerindeki ateşli, tarımlı ve hayvanlı toplumsal kültürün ürünleridir" denilmektedir.

Bu bağlamda Kürtler ve Farsların tarih boyunca birbirlerini karşılıklı etkilemiş iki halk olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak kimine göre akrabalık hatta pısmamlık-dotmamlık söz konusu olsa bile, ilişkilerin her zaman sağlıklı yürümediği, hatta yer yer çok ciddi denilecek çelişkiler içerdiğini söylemek de yanlış olmaz. Bunun için tarihten günümüze Kürt-Fars ilişkilerini ele aldığımızda her iki durumu da gözeterik ele almak en doğru yaklaşım olacağı için; bizlerde, bu ilişkileri mercek altına alırken

bu temelde yaklaşım göstereceğiz.

Kürtler bu coğrafyanın en kadim halkı olarak bilinmektedir. Bu gerçeklik her geçen gün belgeleriyle birlikte biraz daha fazla gün yüzüne çıkmaktadır. Kürtlerin tarihini, tarihçiler ve arkeologlar Hurrilere hatta daha öncesine götürmektedirler. Sırasıyla Kürtler; Hurriler, Gutiler, Lulular, Subarular, Mitanniler, Hititler, Kassitler, Nairiler, Urartular, Mannailer derken en son olarak ise Medler olarak adlandırılırsalar da, yine Kürtlerin etkin bir şekilde yerlerini aldıkları Komagene, Abgar ve Palmira uygarlıklarını da eklemek gerekmektedir.

Kürtler için bunları ifade ederken benzer bir şekilde Farsların öncüleri olarak çok sayıda isim sıralanmaktadır. Farsların dünyanın ilk devletli uygarlıklarına öncülük etmiş olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır. Birçok tarihçi Elamları, Farsların öncüleri olarak almaktadır. Devlet geleneği beş bin yıllık tarihinde ötesine uzanan İran ya da Farsiya bu bağlamda elbette incelenmeye değerdir. Sıkça dile getirildiği

gibi: "İran'da her şey değişir, hatta ideolojiler bile değişime uğrar ancak devlet ve geleneği hep kalır" tespiti bu bağlamda dikkat çekicidir.

"Bir anlamıyla ard = toprak, diğer anlamıyla ar = ateş demektir." İran isminin ise Aryen kavramından türetildiği bilinmektedir. Arya ya da Aryen zaman içerisinde İran'a dönüşürken, Persler ya da Persiya ise zamanla Fars ve Farsiya'ya dönüşür. İlk öncüleri olarak Elamlıların ilk devletlerini MÖ 3200 yıllarında kurdukları biliniyor. İranlıların bugüne kadar çok sayıda devlet ya da hanedanlıklar (tam olarak farklı isimlendirme ve zihniyetlerle 38 devlet ya da hanedanlıklar) kurdukları da ifade edilmektedir. Yukarıda da ifade

hemen belirtelim ki, Farslar ve Kürtler en az 5000 yıldır (devletli medeniyetler zamanı da diyebileceğimiz yapılar zamanından bu yana) hep bir şekilde ilişki içerisinde olmuşlardır. Ancak biz de biliyoruz ki bu coğrafyanın insanları ya da halkları devletli medeniyetler zamanının ötesinde ve onun gerisine uzanan ilişkiler içerisinde olmuşlardır.

edildiği gibi Farsların ya da Perslerin ilk kurdukları medeniyetin ismi Elamlardır. Elam medeniyetinin kurulduğu coğrafya, bugünkü İlam Ustanı mintikası ve şehridir ki bu bölgede günümüzde ağırlıklı olarak Kelhuri Kürtleri yaşamaktadır.

Kürtler ve Farslar coğrafi nedenlerden dolayı her zaman yakın ilişki içerisinde olmuşlardır. Yukarıda da ifade edildiği gibi kimi zaman barış kimi zaman ise savaşmış olsalar da bir arada yaşamaya devam etmişlerdir. Bu bir arada oluş (ortak kültürel bağ da eklenince) hep bir ilişki içerisinde (ister pozitif isterse negatif olsun) oluşu getirmiştir.

Elamlar zamanında Kürtlerle ilişkilerin varlığını Hurriler ve Gutilerle kurulan ilişkileri gösteren tarihi belgelerden anlamaktayız. Özeldə Sümerler ve

arkasında gelişen Akad yayılması ve sömürgeciliğine karşı birçok kez ortak hareket ettikleri ve bu ortaklık sonucunda da Akad İmparatorluğunu yıktıklarını da bize yine tarihi belgeler söylemektedir. Ne var ki sömürgeci imparatorlukları ortaklaşa yıkanların daha sonra birbirlerine karşı savaş açtıkları ve birinin diğeri üzerinde egemenlik kurmak istedikleri de söylenmektedir.

Sözü daha fazla uzatmadan hemen belirtelim ki, Farslar ve Kürtler en az 5000 yıldır (devletli medeniyetler zamanı da diyebileceğimiz yapılar zamanından bu yana) hep bir şekilde ilişki içerisinde olmuşlardır. Ancak biz de biliyoruz ki bu coğrafyanın insanları ya da halkları devletli medeniyetler zamanının ötesinde ve

onun gerisine uzanan ilişkiler içerisinde olmuşlardır.

Bu ilişkilenebilen Neolitik çağlara kadar götürmek bu bağlamda zor olmayacaktır. Altın Hilal Neolitik'in beşiği ise gelişmiş Neolitik'in merkezi ise Altın Üç gen ya da Stratejik Bölge, Kürdistan'dır. Aryen topluluklarının bu coğrafyanın kadim halkları olduğu gerçeğini de dikkate aldığımızda, belirttiğimiz gibi bu ilişkileri daha da gerilere yani Neolitik çağlara götürmemiz, bu anlamıyla zor olmayacaktır. Buna bir de Farsçanın ve Kürtçenin aynı dil familyasında olduğu eklendiğinde bu gerçeklik daha da iyi anlaşılacaktır.

Kürt Fars ilişkilerini irdelediğimizde bu ilişkilerdeki en kritik süreç olarak Medler dönemi gösterilebilir. Medlerin ismine, tarihçiler kaynak olarak Asur Kralı III. Sal-

manassar (855–824) yaptığı bir seferde, Medya topraklarından söz edişini gösterirler. Medlerin ilk kralları Keaştarati'dir ya da Kürtlerce bilinen adıyla Dayko'dur (M.Ö. 727-675). Başkentleri Hemedan'dır. Keaştarati'nin ardından yerine Yunanlıların Pharaortes dedikleri oğlu Key Feruars ya da Feravertiş (M.Ö. 674-653) geçer. Key Feruars'ın oğlu Keyakser (625-585), bölgede güçlü ittifaklar kurar. Bu ittifaklar temelinde M.Ö. 612 yılında Asur İmparatorluğu'na karşı Babiller başta olmak üzere, diğer pek çok bölge güçleriyle ortak hareket etmenin yanı sıra bu ittifak güçlerine öncülük de eder.

Sanatın payı büyüktür. En büyük sur aşağı-yukarı Atina'nın çevresi kadardır. Birinci duvarın mazgalları beyazdır. İkincisi kara; üçüncüsü parlak kırmızı; dördüncüsü donuk mavidir; beşinci reçine rengi; son ikisine gelince birinin tahkimatı gümüş, öbürünün altın rengindedir."

Ortadoğu'nun tümünde özgürleştirici bir rol oynayan Medler, Keyakser'in oğlu Key Astiyages zamanında bolluk içinde yaşasa da, giderek daralacak ve en sonunda saray içi bir komployla iktidarı Perslerin bir hanedanı olan Akhamenitlere kaptıracaklardır. Me-

Bu dönemde Medler gelişimlerini sürdürürler. O dönemin kültür dünyasına ait olan pek çok eser günümüze kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Bu eserler özellikle de mimari eserler, günümüzde bile Ortadoğu kültür dünyasındaki özgün yerlerini korumaktadırlar

Güçlü bir biçimde varlığını gösteren bu yeni medeniyetin İdeolojik ve felsefi önderliğini Zerdüşt yapar. Asurların başkenti M.Ö. 612 yılında yıkılan Ninova'dır. Ancak Asur İmparatorluğu varlığını Harran'a kaydırarak devam ettirmek istese de, iki yıl gibi kısa bir süre sonra M.Ö. 610 yılında tamamen yıkılarak tarihe karışır.

Keyakser Asur İmparatorluğuna karşı her Konfederasyon üyesi aşiretin belirgin yeteneğini örgütleyerek savaş alanına yansıttığı için, Ordulara düzen veren kişi olarak da anılmaktadır.

Bu dönemde Medler gelişimlerini sürdürürler. O dönemin kültür dünyasına ait olan pek çok eser günümüze kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Bu eserler özellikle de mimari eserler, günümüzde bile Ortadoğu kültür dünyasındaki özgün yerlerini korumaktadırlar. Örneğin Herodot, Med Sarayı için gördüklerini şöyle anlatır: "Kale surları öyle düşünülmüş, her biri öbüründen bir savaş sahanlığı kadar yukarıdadır.

dler bir süre daha yaşamaya devam etseler de giderek silikleşecek ve Pers İmparatorluğu içerisinde ikincil düzeyde varlıklarını sürdüreceklerdir. İktidardaki bu el değiştirme, M.Ö. 550 yıllarında Key Astiyages'in torunu olan Kiros'un eliyle yapılmıştır. Hikaye bilinmemektedir. Hikayeyi bugüne taşıyan ise büyük Yunan Tarihçisi Herodot'tur. Buna göre Medlerin Key'i yani kralı bir rüya görür. Rüyasını münecimlere yorumlatır. Yapılan yorumlara göre kızı Madana'nın bir oğlu olacak ve Key Astiyages'in yerine geçektir. Hikâye uzun olsa da özü itibarıyla böyledir. Bu nedenle Madana'nın Medlerle evlenmesi engellenir ve Farslara yani Akmenişlerden olan Kambyesses'e verilir. Madana'nın Kiros diye bir oğlu olur. Astiyages öldürmeye çalışsa da sonuç itibarıyla yapılan planlar tutmaz ve bir tesadüf sonucu Kiros yaşar. Kiros'u öldürmekle görevli olan Harpagos görevini yerine getirmediği için Astiyages tarafından cezalandırılır. Harpagos kendisini cezalandıran Astiyages'ten

intikamını almak için alttan alta Kirosla ilişki kurar ve bir hile sonucu da Medlerin kraliyet tacını Farslı Kiro's'a sunar.

Harpagos'un büyük hilesine karşı Astyages'in:

"Ey alçak, bana ihanet ettin, krallığımı yıkılışını gerçekleştirdin. Bari kendin yerime geçseydin. Madem bunu yapmadın, hiç olmazsa krallığı Medlerde bıraksaydın. Neden alçakça götürüp Persli uşağımız Kiro's'a teslim ettin?" sözlerini sarf ettiği anlatılır.

Persler daha doğrusu Akhamenitler, iktidarı ele geçirdikten sonra bile, Herodot başta olmak üzere birçok tarihçi, Perslerden söz ettiklerinde yine Med diye ifade etmişlerdir. Öyle ki, ünlü Yunan tarihçi Strabo, hem Medler hem de Persler için Cyriti (yani Kirdi-Kürt anlamında) kelimesini kullanmaktadır. Bunun nedeni iktidar el değiştirmiş olsa bile hala hâkim kültürün Med kültürü olmasıdır.

Medlerin, Akhameniş Hanedanlığı içerisinde kültürel olarak etkin olmaları, sonradan göreceğimiz gibi birçok soruna yol açacaktır. Bu sorunların en tahripkâr olanı Kürt Megamonisidir yani Kürt Mag katliamıdır.

Akhamenitlerin yönetiminde Kürtler yani Medler, sistemin içerisinde ikinci güç olarak yerlerini alırlar. Medlerin özel statüsü hep devam eder. Medler de kendilerini çok ayrı görmezler. Ne de olsa aynı soydandırlar. Kürt Halk Önderi Abdullah Öcalan, Olup biteni bir hanedanlığın el değişimi olarak görmektedir.

Herodot'tan öğrendiğimiz kadarıyla Kambyzes'in Mısır işgali sırasında ölmesi, Med Mag'larının –ki bunlar etkilidirler– büyük bir hareketlenme içerisinde girmelerine yol açar. Mag'ların iktidarı ele geçirme çabaları Pers üst sınıfının sert direnciyle karşılaşır. Tarih, Gomata adında bir Mag'ın iktidarı çok "sinsice" ele geçirmek istediğini yazar. Ancak olup biten yalnızca bununla sınırlı değildir. Bu olay aslında krallık içerisinde çok etkin olan Magların-ismeleri ne olursa olsun-en etkili Mag'larının önderliğinde direniş

geçerek, kendilerinin olan iktidarı tekrardan ele geçirmek istemeleridir.

Darius'un öncülüğünde Farsların etkili aileleri bir araya gelerek, sarayda başat olan Mag etkisini kırmak için harekete geçerler. Fars tarih belgeleri, bu olayı Mag komplosuna karşı mücadele olarak ele alsalar da, muhtemelen olup biten bir komplo değildir. Kambiyeses Mısır seferine çıkarken, Perslere güvenmediği için kendi yerine Medli kâhin Patizetites'i bırakır. Patizetites ise, Mag olan Gomata Pasagarda'yı kral ilan ettiğini söyler. Buna karşılık olarak M. Ö. 522 ya da 521 yılında Darius öncülüğünde Perslerin ileri gelenleri, Kürt Maglarına karşı acımasız bir katliam başlatırlar. Medlerin kâhinlerini, Magları, aydınları, aristokratları ve ne kadar umut vaat eden bireyleri varsa, hepsini katliamdan geçirirler. Tarihi belgeler tam olarak 70 bin Kürt ileri gelenin katledilmesinden söz etmektedirler.

Bu tasfiye esas olarak Magların kültürel gelişmişliği karşısında Pers egemenlerinin otorite olmaması, iktidarı kaybetmeme hırsı ve farklı komplekslerinden dolayı yaşanır. Pers Kralı Darius, bu kompleksin üstünü örtmek için M.Ö. 515 yıllarında Taqustan (Bestun Dağı) dağının yüksekçe bir yerinde kayaların üzerine, tarihi ters yüz eden öyküsünü yazdırır. Sonuçta; tüm Maglar katliamdan geçirilir. Denilebilir ki, Medlik bilinci ya da Kürtlük bilinci ve ona öncülük edebilecek tüm entelektüel ve aydın zihin katledilmiştir. Arta kalanlar ise bugünkü İran'ın içleri diyebileceğimiz bölgeye sürgün edilirler. Çok az sayıda Mag, Medya'ya kaçabilir. M.Ö. 522–21 yılında gelişen bu katliam, Kürtlerin gerileyiş tarihinin başlangıcıdır da aynı zamanda. Bu katliamı, Kürtler açısından bir felaket olarak ele almak yerinde olacaktır. Aydın zihinlerin, kendisi olabilecek zihinlerin acımasızca tasfiye edilmesi tafisi pek mümkün olmayan bir olaydır. Bu Magamoni ya da Magofoniya'yı her zaman zihinlerde diri tutmak için Persler, "Muxkujan" diye adlandırdıkları katliam gününü özenle kutlanan bir bayram günü olarak

ele almaktadırlar. Bu olaydan sonra, Medlerin giderek askerliğin vurucu gücü olarak kullanılmaya başlandığı bir süreçle karşı karşıya kalacağız. Kürtler, o gün bugündür hep başkasının askeridirler. Kendi askerleri olamamışlardır. Beyin yok edildikten, tasfiye edildikten sonra vücudun diğer organlarını yönlendirmek kolay olmuştur.

Unutulmasın ki; Kürt Megamonisi aynı zamanda bin yıl boyunca sürecek olan sürekli bir işgal sürecini de beraberinde getirecektir.

M.Ö. 550'den- M.Ö. 330'a kadar Persler, M.Ö 330'lardan- M.Ö. 64'lere Yunanlılar, M.Ö. 250'lerden- M.S. 216'lara Partlar,

topraklarda insanları karınca gibi ezerek bir sentez oluşturdu" derken ifade ettiği gerçek budur.

Devamla: Part Kralları, İ.Ö 247'de ayaklanmışlar ve kendi sülalelerinin iktidarını kurmuşlardır. Bunlar aynı zamanda Aşkani olarakta bilinmektedirler. Çıkış coğrafyaları Kuzeydoğu İran'dır. Ari bir halktırlar. Başkentleri Ktesiphon'dur. Dilleri Aramice, dinleri Zerdüştlüktür. "İran'ın tamamı, Ermenistan, Irak, Gürcistan, Kürdistan, Suriye'nin doğusu, Türkmenistan, Afganistan, Azerbaycan, Tacikistan, Pakistan, Kuveyt, ayrıca Suudi Arabistan'ın, Bahreyn'in, Katar'ın ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin Basra

M.Ö. 522-21 yılında gelişen bu katliam, Kürtlerin gerileyiş tarihinin başlangıcıdır da aynı zamanda. Bu katliamı, Kürtler açısından bir felaket olarak ele almak yerinde olacaktır. Aydın zihinlerin, kendisi olabilecek zihinlerin acımasızca tasfiye edilmesi telafisi pek mümkün olmayan bir olaydır. Bu Magamoni ya da Magofoniya'yı her zaman zihinlerde diri tutmak için Persler, "Muxkujan" diye adlandırdıkları katliam gününü özenle kutlanan bir bayram günü olarak ele almaktadırlar. Bu olaydan sonra, Medlerin giderek askerliğin vurucu gücü olarak kullanılmaya başlandığı bir süreçle karşı karşıya kalacağız. Kürtler, o gün bugündür hep başkasının askeridirler.

M.Ö 64 yılından- M.S. 1000 yıllarına kadar Romalılar ve de M.S. 3. yy'lardan 700'lü yıllara kadar Sasanî'ler tarafından Kürdistan hep işgal altındadır. Kürdistan hep savaş alanıdır.

Örneğin Büyük İskender diye bilinen Makedonyalı İskender, Kürdistan ve Fars topraklarını işgal ederek Persopolis'te Zerdüş'tün Yasnalarını yakar. Başkan Apo: "Asıl gelişim kaynağını bu kültürde bulan Helen Kültürü, İskender'le bu

Körfezi'ndeki kıyılarına kadar uzanan bir imparatorluk kurmuşlardır." Romalılar batıdan Seleukid İmparatorluğu'nu saldırmışlardır. Seleukidlerin Filistin-Suriye yöresinde kalan son etkileri de İ. Ö 64'de Roma'nın bölgede kurduğu kesin hâkimiyetle son bulmuştur. Ancak olan yine Kürtlere ve Kürdistan'a olmuştur; yıkım, işgal ve talan!

M.Ö. I. ve II. yüzyıllar Kürdistan'da; Part, Selekoslar ve Romalılar arasındaki

hâkimiyet mücadelesiyle geçmiştir. Partlar kuzeyden Kürdistan'a doğru yayılırken, Kürt aşiretleri Medya satraplığı altında toplanmıştır. Yerine göre Partlar ve Romalılara yardım eden Kürtler, savaşta en çok zararı görenler olmuştur.

Partların Kürdistan'a doğru hareketi sırasında Romalıların denetiminde olan Kürtler, Partlarla birleşerek ilk önce Romalılara karşı savaşırler daha sonra ise Romalılarla birleşirler. Bu uzun savaşlar sırasında Kürdistan'a Partlar hakim olmuştur.

M.Ö. 224 yılında Partlarla Sasaniler arasındaki savaştan sonra, Kürdistan'daki Part hâkimiyetine son verilecek ve Kürdistan Sasani devletinin denetimine girecektir.

Sasaniler, birleştirici etkisinden kaynaklı Zerdüştiliği imparatorluğun resmi dini haline getirmiş ve Sasani döneminde rahipler çok büyük iktidar sahibi olmuşlardır. Zerdüşti metinler yeniden derlenip Pehlevi dili ile yazılmaya başlanmıştır. Sasaniler doğuda İndus nehrinden, batıda Fırat ve Dicle yöresine dek tüm topraklara hükmetmişlerdir. Kürtlerin yaşadığı topraklar ve vassal (köle) bir krallık olarak Ermenistan, Sasanilerin sınırları içindedir. Kuzeyde Gürcistan, güneyde de Mezopotamya ve Akdeniz'e dek Arap yarımadasının kuzeyinde hükmetmişlerdir.

Yine aynı dönemde, bu hiç bitmeyen savaşları durdurma, değişik halk gurupları arasında barışçı bir birlik oluşturma düşü ile Zerdüştlüğü, Hıristiyanlığı, Budizmi ve bazı eski Mezopotamya Mitolojileri'ni birleştirerek, yeni barışçı bir din yaratan Mani de; Şapur'un dostluğunu ve sevgisini kazanarak özgürce dolaşmaya ve ideolojisini yaymaya başlamıştır. Mani'yi kendi iktidarları için tehlikeli bulan ve esasta bozulmuş olan Zerdüşti rahipleri olan Kartirler, Şapur'un M.S. 272'de ölümünün ardından bu sade yürekli insanı önce hapse attırmışlar ve ardından da M.S. 276'da derisini yüzdürüp işkence ile

öldürterek teşhir etmişlerdir. Buna rağmen; Mani'nin(M.S. 215–276) düşünceleri batıda Roma İmparatorluğu içinde Neo-Maniizm adıyla ve Hindistan'dan turalım Çin'e ve daha farklı geniş alanlara kadar yayılmıştır.

Romalılarla Sasaniler, Part Devleti'nin yıkılmasından sonra birbirine komşu olurlar. M.S. 224 ile M.S. 645 yılları arasında Romalılarla, Sasaniler arasında onlarca savaş yaşanmıştır. İki devletin bölgeye egemen olmak için verdikleri savaşların tamamı Kürdistan'da geçmiştir. Kürdistan şehirlerinden Amed, Nusaybin ve Urfa bu savaşlardan çok olumsuz etkilenmişlerdir. Sasaniler, Romalılardan yıllık vergiyi alamadıkları zaman, Romanın denetimindeki Kürt şehirlerine saldırmış ya da Harran vb. alanlarda tarımla uğraşan Kürtleri talan etmiş ve katliamdan geçirmişlerdir. Bu savaşları kim kazanmış olursa olsun, Kürtlere kalan mutlaka yerle bir edilme ve yoksulluk olmuştur.

Dini inançlarından dolayı Sasanilere daha yakın olan Kürtler, çoğunlukla savaşlarda Sasanileri desteklemelerine rağmen, her iki taraftan da zarar görmüşlerdir. Bu savaşlar sırasında Dicle ve Fırat nehirlerinden biri sürekli olarak Sasani ve Romalılar arasında değişen sınır olmuştur. Ama Romalılar ve Sasaniler arasındaki her türlü anlaşmazlığın sonucunda, savaşlar Kürdistan'da yapılmaktadır. Bundan dolayı en çok etkilenenler her zaman Kürtler olmuşlardır.

Başkan Apo, Kürdistan'da adeta kültür halini almış bu talanı ve kıyıyı yorumlarken şöyle demektedir: "Uygarlığın bağrındaki şiddetin ve talanın sürekli kan kustuğu alandan gelişme beklemek gerçekçi olmaz. Komlar halinde dağlarda yaşam sürerken, kent merkezleri istila karargâhlarıdır. Etnik toplumla, askeri toplum arasında net bir ayrım oluşur."

Sasaniler zamanında önemli bir olayda Mazdek olayıdır. Mazdek, esas itibariyle Zerdüş'tün karanlık-aydınlık felsefesini sürdürmektedir. Su, ateş, toprak inancı güçlüdür. Mazdeklere göre mal ve servet

ortak olmalıdır, tahakküm olmamalıdır, zenginlerden alıp fakirlere dağıtma esas olmalıdır. "Mal insanlar arasında ortaktır, diyordu. Çünkü insanlar Tanrı'nın kulları ve Âdem'in çocuklarıdır. Her biri ihtiyacına göre ötekinin malını kullanmalı, hiç kimse bu haktan yoksun kalmamalıdır. Herkes malca eşit olmalıdır." Mazdek'in bu sözleri üzerine herkesin, malını ortalığa koyduğu söylenmektedir." (Ortaçağ'dan Modern Çağa Alevilik-Mehmet Bayrak)

Yukarıda dile gelen sosyalist düşünce ve yaşam tarzlarıyla toplumda etkili olmaya başlarlar. Bunun için kısa bir süre içerisinde devletçi geleneğin sahiplerince hedef haline gelen Mazdekçiler,

637-642 yılları arasındaki savaşlarda, Araplar üstün gelerek yayılmaya devam etmişlerdir. Kürtlerin bir kısmı Araplara destek sunmuştur. Sasanilerin yıllarca Bizanslılarla içine girdikleri savaşlarda oldukça yıpranmış olmaları, beraberinde birçok iç çatışmayı yarattığı için çok zayıflamışlardır. Bu durum Araplara önemli avantajlar sağlamıştır.

Araplar İslam dinini kullanarak Kürdistan'a ve İran'a giriş yapmışlardır. İslam'ın Kürt toplumunda yarattığı sonuçlar, diğer toplumlara göre değişiklik arz eder. Farzlarda İslamiyet, Fars bilincinin daha kökleşmesine ve bunun sonucunda çeşitli Fars devletlerinin oluşmasına kadar götürmüştür.

Dicle ve Fırat nehirlerinden biri sürekli olarak Sasani ve Romalılar arasında değişen sınır olmuştur. Ama Romalılar ve Sasaniler arasındaki her türlü anlaşmazlığın sonucunda, savaşlar Kürdistan'da yapılmaktadır

M.Ö. 499 yılında Mazdek'in katledilmesiyle yer altına çekilirler. Mazdek öğretisi yer altına çekilirken, bu öğretinin devamını Mazdek'in eşi olan Hürrem sürdürecektir. Tarihte Hürremciler diye isimlendirilecek olan bu akım yüzlerce adaletçi, özgürlükçü, eşitlikçi, ortakçı ve sosyalist akımın varlığını bugüne kadar sürdürmesinin en temel kaynaklarının başında gelir.

Medlerin esin ve ilham kaynağı olan Maglar, Sasani'ler sürecinde bu imparatorluğa layık bir şekilde kendi özlerine karşıt bir duruma gelmişlerdir. Önce kanla-katliamla aydınlarını bastır, yok et, tasfiye et! Peşinden ismi Mag olsa da, kendi Mag'ını yetiştir! Zihni senin olsun, bedeni Medlerin olsun! Ruhu senin olsun, ancak bedeni Medyalıların olsun! Düşüncesi senin olsun, fakat dili Medlerin olsun!

Sasaniler Kürdistan'da uzun yıllar hükmederken, Araplarla Sasaniler arasında

Benzer bir durumu Türkler için söylemekte mümkündür. Türkler İslamiyet'i kendi çıkarları için erkenden kabul etmişlerdir. Doğudan boy boy ön Asya'ya gelen Türkler yurt bulmakta zorlanmışlardır. Yurt edinmek için büyük sayıda Türkün kısa dönem içerisinde Müslümanlığı kabul etmesi, Ortadoğu'da kabul edilmelerini de beraberinde getirmiştir.

Bir yandan bunlar yaşanırken hem Kürdistan'da hem de İran'da birçok tasavvufçu; devletçi İslam'a karşı büyük direnişler göstermişlerdir. Bu direnişlerin birçoğu Kürdistan ile bugünkü İran'ın coğrafyasında vuku bulmuş olması, özü itibariyle iki halkın ilişkilerine de ışık tutar.

Örneğin, Ebu Müslim Horasanî'nin Horasanlı bir Kürt olduğu ifade edilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki; Ebu Müslim Kürt olsa da yetiştiği coğrafya İran'ın içleridir. Benzer bir şekilde başka direnişleri geliştiren Cavidan ve Babek'tir.

Babek'in direniş merkezi bugünkü İran Azerbeycan'ı ile Kürdistan'ın kuzeyindeki Serhat bölgesidir. İki halkın yoğunca Azerilerle birlikte direnişte yer alması tarihi ilişkiyi gözler önüne serer. Giderek iktidarcı İslam'ın en geri formuna dönüşen Abbasilerin Halifesi Mutasım döneminde, katledilirken Babek'in şu sözleri: "... Bütün müstebidler (zalim hükümdarlar) gibi sen de yanılıyorsun. Çünkü benim destanım öyle bir dstandır ki, ne Babek'le başlamıştır, ne de Babek'le bitecektir. Ey zavallılar, siz hiçbir zaman özgürlük yangısının ne demek olduğunu anlamayacaksınız. O dehşetli yangı ki, yüreği yakıp küle çeviriyor. Özgürlük, o ister tatlı olsun, isterse

kaynaklı 26 ağustos 1071 yılında Malazgirt Meydan Savaşında Türkler Alparslan'ın öncülüğünde Bizanslıları, Kürtlerin yardımlarıyla alt eder. Bu yıllar aynı zamanda beyliklerin neredeyse tüm Kürdistan'da yeniden kendilerini örgütleyerek daha büyük ve etkin bir biçimde oluşmasının da yıllarıdır. Dikkat çekici olan durum ise her zaman olduğu gibi bu kez de birçok Kürt beyliğinin ve Fars beyliğinin iç içe olmasıdır, yine birbirlerine yakın durmalarıdır.

Moğul saldırıları genelde Ortadoğu ama özelde de İran ve Kürdistan üzerine karabasan gibi çökmüştür. Yaklaşık 200 yıl boyunca (1200-1400) Moğollar bu coğrafyayı tarumar

Araplar İslam dinini kullanarak Kürdistan'a ve İran'a giriş yapmışlardır. İslam'ın Kürt toplumunda yarattığı sonuçlar, diğer toplumlara göre değişiklik arz eder. Farslarda İslamiyet, Fars bilincinin daha kökleşmesine ve bunun sonucunda çeşitli Fars devletlerinin oluşmasına kadar götürmüştür. Benzer bir durumu Türkler için söylemek de mümkündür.

acı; yalnız oydu benim secdegâhım! Ve müstebid ki beni öldürüyor, o da hiçbir zaman anlamayacak ki, ölümü ile özgürlük fedaisi büsbütün yok olmuyor..." halen tüm özgürlükçü ve direnişçilere güçlü bir maddi ve manevi moral çağırısı olarak yaşıyor.

Benzer bir direniş ise İsmail'lerin direnişidir. İsmail'lerin en tanınan direnişçilerinden bir tanesi Hasan Sabah'tır. Hasan Sabah'ın direniş merkezi Alamut Kalesi'dir. Alamut'un Kürdistan'ın Loristan bölgesiyle İran arasında bulunması yine büyük bir ortaklık temelinde geliştirilen direnişe işaret eder. Bu büyük direnişe Farslar, Kürtler, Beluciler, Azeriler derken birçok halkın katılması dikkate değerdir.

10. ile 11.yy da Bizanslıların ve Abbasilerin giderek zayıflamalarından

etmişlerdir. Öyle ki birçok tarihinin de ifadeye kavuşturduğu gibi belki de Ortadoğu'nun uygarlık motoru olma rolünü batıya kaptırmasının bir nedeni de Ortadoğu'yu yerle bir eden Moğol saldırıları olmuştur. Bin yılların değerlerini tasfiye eden bu saldırılar gerçekten de Ortadoğu'da halklara onarılmaz acıları yaşatmışlardır. Ve muhtemeldir ki Ortadoğu'da Moğollarca en çok tahrip edilen topraklar İran ve İran halklarıdır.

Kürt Fars ilişkilerinin çok daha yoğun yaşandığı bir süreç ise 1500'li yıllardır. Bu yıllar Kürtler açısından oldukça yenilikler içeren yıllardır. Alt-üst oluşların yaşandığı ve birçok bilinenin değişeceği yıllardır. Kürtlerin beyliklerini daha da genişleterek ve yaygınlaştırarak tüm Kürdistan sathına yaydıkları yıllardır da.

Kürtler bu tarihi önemde süreci yaşarken, Akkoyunlular (1378–1508) yıkarak yerine 1501 yılında Safevi devleti kurulur. Şah İsmail önderlikli Safevi devleti hızla Kürdistan beyliklerine –beyliklerin sadakat göstermek için ilişkilene aramalarına rağmen- saldırır ve birçok Kürdistan şehirlerini ele geçirirler.

Bu saldırganlık politikaları sonucu, Kürtlerin ağırlıklı olarak Şeyh İdrisi Bitlisi'nin akıl vermeleri ve öncülüğünde Osmanlılarla daha fazla ilişkiye geçtikleri yıllardır da. Bu ilişkilene 23 Ağustos 1514 yılında Çaldıran'da Kürtlerin Osmanlıların yanında Safevilere karşı savaş açmalarıyla yeni bir düzey kazanır. Savaşı Safeviler kaybederler. Kazananlar

olmuş,

Kürtlerin hepsi dörtkenarda yer tutmuş,

Her iki taraf küçük kabilelerini, İmha oklarına hedef yapmışlar. Sanki Kürtler sınır başlarında kilitmişler, Her kabile sağlam bir set gibidir..."

Dizeleri esas itibariyle Kürdistan'ın her iki tarafta yaşadıklarıyla ilgilidir. O yıllarda Kürdistan yine savaş alanıdır. Osmanlı Orduları 1534–35/1548–53 yıllarında Safevi Ülkesine yönelik seferler düzenlerler. Bu seferler sırasında savaşlar daha çok sınırda yani Kürt bölgelerinde yapılır. Kürt Güçleri her iki tarafta da savaşa katılırlar. 1554'de Osmanlı Ordusu

Kürtler bu tarihi önemde süreci yaşarken, Akkoyunlular (1378–1508) yıkarak yerine 1501 yılında Safevi devleti kurulur. Şah İsmail önderlikli Safevi devleti hızla Kürdistan beyliklerine –beyliklerin sadakat göstermek için ilişkilene aramalarına rağmen- saldırır ve birçok Kürdistan şehirlerini ele geçirirler.

Osmanlılar ve Kürtlerdi. Osmanlılar cihan imparatoru olurken, Kürtler de en az 300 yıl boyunca özerk yaşamının garantisini sağladılar. Nitekim bu başarı ardından Kürtler ve Osmanlılar 1516 yılında Amasya'da stratejik bir antlaşmaya imza atarak, Kürt ve Osmanlıların ilişkilerini yenilerken aynı biçimde Kürt ve Safevi ilişkilerine ise darbe vuracaklardır.

Ehmedê Xanê'nin daha sonra "derdimiz" şiiirinde dile getirdiği:

"...Fakat ezelden beri Allah böyle yaptı Bu Rumları ve Acemleri bize saldırttı. Onların uyrukluğ u gerç i utanç vericidir. Ama bu utanç ünlü kişileredir. Bu önderler ve beyler için namustur Ozanların ve yoksulların gücü nedir ki?

Bak Arabistan'dan Gürcistan'a kadar Kürtlüktür olmuş kaleler gibi. Bu Rumlar, Acemler onlarla hisar

Belkas ve Şehrazor Kürtlerini yenmiştir. 1590 antlaşmasıyla Safeviler, Şehrazor ve Loristan dâhil olmak üzere, tüm batı illerini Osmanlı'ya bırakmak zorunda kalmışlardır. 1639 Antlaşması'ndan önceki dönemde Osmanlı sınırında olan bazı Kürt Mirlikleri, peyderpey kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bunda İran ile olan ittifak da önemli bir etken olmuştur.

"Osmanlı Sultanı IV. Murat'ın 24 Aralık 1638'de Safeviler' den Bağdat'ı geri almasıyla Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında 14 Mayıs'ta başlayan müzakereler sonrasında 17 Mayıs 1639'da, Osmanlı Sultanı ve İran Şahı tarafından tasdik edilen Kasr-ı Şirin Antlaşması'nın aşağıdaki maddeleri uyarınca Kürdistan Ülkesi fiilen ikiye bölündü:

- 1-Bağdat, Basra, Kerkük ve Doğu Anadolu, Osmanlı Devleti'nde kalacaktı.
- 2-Revan, Safevi Devleti'nin olacaktı.
- 3-Kotor, Mokur ve Kars taraflarındaki

kaleler, iki tarafça da yıkılacaktı.

(İlk kez ikiye bölünen Kürdistan; Kerkük, Basra, Bağdat ve Revan dışındaki Türkiye-İran hududu, bu antlaşmaya göre bugüne kadar aynen kalmıştır.)”

Kürt coğrafyasını resmi olarak ilk kez bölen antlaşma diye tarihe geçen Kasrı Şirin antlaşmasına karşı Ehmedê Xanê rahatsızlığını şu dizelerle dile getiriyor:

“Tasek ji vê ava zela,
Nadim bi hewza Kewserê
Levhatina Qasra Şirîn
Lê nabînim tu meferê
Piştî roja me bû tarî
Mirin xweş e ji emberê”

Bu antlaşma hiç şüphe yoktur ki o güne kadar İranlılara yakın duran Kürtleri ilk kez bu denli uzaklaştırarak yönlerini batıya vermelerine yol açmıştır. Ve bu batıya yönelik halen kırılmamış ve devam etmektedir.

Kürtlerle Farsların başka bir kırılma noktası da aynı yıllarda daha önce Şah İsmail (1501-1524) zamanında ona destek sunmuş olan Alevi Kürtlerin İran’a geçmiş olmalarıdır. Şah Tahmasp’dan sonra iktidarı devralan ve Safevilerin etkili isimlerinden olan Şah Abbas’ın Horasan’a yerleştiği Alevi Kürtlerin, (Türk ve Moğolları durdurmak için yerleştiği Kürtler) Şah İsmail Mirza’nın (Safi Mirza- 1629–1642) gizliden Sünniliği seçmesi ardından, adım adım Aleviliğe ve Aleviliğe yakın duran birçok çevreye yönelmesi hatta katletmesi sonucunda, Horasan’ı terk ederek yeniden Kürdistan’ın kuzeyine geri dönmüşlerdir.

Sırasıyla İran’da 1729’da Nadir Şah (1688-1747), Safevi Hanedanlığı’na -1736 Yılı’nda Şah III. Abbas’ın ölümü ardından –Safevi Devleti’ne son vererek İran Şah’ı olur. Ancak Nadir Şah Kürtlere çok sert yaklaştığı ve onlara zulüm ettiğinden ötürü kendisinden nefret ederler. Bu nefretin hep diri tutulması için özel bir çabanın Osmanlılarca yürütüldüğü de unutulmamalıdır. Öyle ki Nadir Şah 1747 Yılı’nda Horasan Kürtleri’nin üzerine

gittiğinde Kürtler tarafından öldürülür.

Kürtler ile Farsların ilişkileri öyle görülüyor ki Kerim Xan’ın Zend zamanında Zend Devleti’nin (1750-1794) kurulmasıyla düzelse de bu düzelmeye uzun sürmeyecektir. 1794 yılında Zendlerin yerine geçen Kacarlar daha önceki Fars şahlarının yaptıklarından geri durmayan yaklaşımlarla bu ayrışmayı daha da derinleştireceklerdir. Öyle ki Zend Devletini yıkacak olan Han Ağa Muhammed Han Kaçar bizatihi Kerim Xan’ın kemiklerini mezarında çıkararak, kuracağı yeni sarayın merdivenlerine sererek Kerim Xan’a yani Kürtlere karşı ne kadar derin düşmanlık beslediğini gösterir. Kacarlardan sonra 1925 yıllarında yönetimi devralacak olan Rıza Xan (daha sonra Pehlevi Hanedanlığını kurmuştur) da 1925’lerde Kemalist Rejim’in Şark İslahat Planı sonrası yaptıklarına benzer uygulamalarla Kürt dili başta olmak üzere, kültürünü yasaklamaya kadar götürmüştür.

Özcesi, her ne kadar Kürt-Fars ilişkileri geçmişten beri sorunlu olsa da, Kasrı Şirin ile birlikte Akhemenişlerin kuruluş mantığına uygun olarak Kürtlere karşı nefret tohumları daha da derinleştirilmiştir.

Bu yaklaşıma en bariz örnek bir Şikak Aşiret Lideri Cafer Axa’nın katledilişi gösterilebilir. Yine 1. Dünya Paylaşım Savaşında İran neredeyse tümünden Rus ve İngilizler tarafından işgal edilmişse de, Kürtleri zayıflatma projesinden vazgeçmemişlerdir.

Örneğin, İsmail Şikak yani Simko’nun 28 Temmuz 1930 gününde komployla katledilişine kadar giden süreç dile getirdiklerimizi iyi ifade etmektedir. Benzer bir durumda İran rejiminin Kürdistan’ın kuzeyinde Kemalist Rejime karşı direnişe geçen İhsan Nuri Paşa’ya karşı gösterilen tutumudur. İhsan Nuri Paşa’nın direnişi 25 Eylül günü bastırılır. Bunun üzerine İhsan Nuri Paşa İran’a çekilse de halen İranlıların Kürtleri arkadan vuracaklarına inanamaz-“ne de olsa İranlılar da Ari’dir” der. Halbuki İran’ın o zamanki şahı olan

Rıza Xan Türkiye’de tam 3 ay ağırlanmış, her yere götürülüp gezdirilmiştir. Bu gezinin faturasının Kürtler için ağır olduğunu bir kez daha tarih göstermiştir. İran Devleti sadece sınırı Kürtlere kapatmamıştır. Aynı zamanda Doğu Kürdistan’da direnişçilere destek sunanlara da yönelmiş ve birçok Kürt insanını katletmiştir. Bunlardan en bilineni, etkili biri olan Usibê Evdal’ın önce sınırlandırılması, sonra tutuklanması ve ardından da Tebriz’de zindanda katledilmesi olmuştur.

İsmail Simko gibi acılı ve trajedisi bol olan bir süreç ise Mahabad Cumhuriyeti sürecidir. Bu arada Türkiye ile İran, daha doğrusu Atatürk ve Rıza Han arasında

Özcesi, her ne kadar Kürt-Fars ilişkileri geçmişten beri sorunlu olsa da, Kasrı Şirin ile birlikte Akhamenişlerin kuruluş mantığına uygun olarak Kürtlere karşı nefret tohumları daha da derinleştirilmiştir.

geliştirilen ilişkilerin yoğunlaşmasıyla, Temmuz 1937 yılında Sadabad Pakti kurulur. Bu Pakt’ın tümünden bir anti Kürt paktı olduğunu yazmaya gerek bile yoktur.

2. Dünya Paylaşım Savaşında İran yine ağırlıklı olarak işgal edilmiştir. Hem Ruslar, hem de İngilizler İran’ı daha doğrusu Nazi Almanya’sına yakın durmuş olan Rıza Xan’ı etkisiz kılmış ve giderek İran’a hükmetmişlerdir. Tam da böylesi bir süreçte Kürtler Qazi Muhammed Önderliğinde 1946’nın Ocak ayında – Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyeti 12 Aralık 1945 günü kurulmuştur-Mahabad Kürt Cumhuriyeti’ni ilan etmişlerdir. Ne var ki hem Sovyetlerin hem de emperyalistlerin çıkar ilişkilerinden dolayı, Mahabad ve Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyetleri kurban edilerek, tasfiye edilmelerine göz yumulmuştur. Aynı zamanda İran devleti de her iki cumhuriyeti ezmeye teşvik edilmiştir. Sadece Cumhuriyetler yıkılmamış aynı zamanda Mahabad şehrinde Qazi Muhammed

ve iki yoldaşı 31 Mart 1947 günü idam edilmişlerdir.

İran egemenlerinin Kürtlere yaklaşımlarını daha iyi formüle edebilmek için belki de Qazi Muhammed’in tüm Kürtlere bıraktığı vasiyeti buraya almak yerinde olabilir.

Qazi Muhammed’in, Kürt halkına idama götürülmeden önce söyledikleri şu sözler, gerçekten de tarihidir:

“Tüm Kürt Halkı’nın düşmanları içerisinde Acemin (İran) düşmanlığı hepsinden daha zalimdir ve tanrı tanımaz acımasızdır. Uzun bir tarihten beri onların Kürtlere garezi, kinleri vardı (hala var). Bakınız, izleyiniz. Kürt Halkı’nın tüm ileri gelenleri, İsmail Axayê Şikak’tan tu-

tun hatta Cewher Axa kardeşi ve Hemze Axayê Mengor ve nice insanların hepsi aldatılarak alçakça öldürüldüler. Onların hepsi yemin, Kur’an’la kandırıldılar. Görülmemiştir ki Acem’in söz ve yemini, Kürt Önderleri’yle yaptığı anlaşmalara sadık kalsın ya da onları yerine getirsin. Tamamı yalan ve hilekârlıktır.

Dolayısıyla ben sizin küçük bir kardeşiniz olarak Allah’ın yolunda, Allah’ın hatırı için size diyorum ki: Birbirinizi tutun, sırtınızı birbirinizden ayırmayın. Acemin size bal verdiği inansanız da içine zehir koymuştur. Acemlerin söz ve yeminlerine aldanmayın; çünkü onlar bin kez ellerini kutsal Kur’an’a vursalar da inanın ki amaçları sizi aldatmaktır, ta ki sizi kandırıncaya kadar.

İşte hayatımın son anında Büyük Tanrı’nın hatırası için size tavsiyelerde bulunuyorum. Size diyorum ve Tanrı biliyor ki; elimden bu geldi. Başım, canım, mücadelem; tavsiye ve size doğru yolu göstermede hiç yanlış yapmadım. Bu

hal ve anda sizi yine bilgilendiriyorum ki, artık hiç bir sefer Acem'in sözlerine aldanmayın!

Sözlerine, yeminlerine, ellerini Kur'an'a koyarak dediklerine inanmayın; çünkü Acem, ne Tanrı'ya inanır ne de peygambere. Onların kıyamet günü, hesap-kitaba inancı yoktur. Müslüman olsanız da siz onlar için Kürt'sünüz, suçlu ve mahkûmsunuz, onlara düşmansınız. Başınız, canınız, malınız onlar için helaldir. Çok sefer de geçmişi ve büyüklerimizi hatırlamışım ki; Acemler onları oyunlarla kandırarak yakaladılar ve öldürdüler; çünkü savaş meydanında onlara karşı çıkamadılar, direnemediler. Çaresiz kalınca onları yalan ve oyunlarla

Humeyni Rejimi Kürt halkına karşı amansız bir şekilde –kimyasal silahlarda dahil- katliamlar gerçekleştirmiştir. Bunlar yetmemiş olmalıdır ki 13 Temmuz 1989 yılında bu kez Humeyni Rejimi KDP-İ'nin liderliği olan Dr. Qasımlo'yu Avusturya'nın başkenti Viyana'da görüşmeler adına çağırdığında hunharca katletmiştir. Yine benzer bir şekilde 17 Eylül 1992 yılında İran İslam Cumhuriyet Rejimi Dr. Mihemed Sadiq Şerefkendi'yi Almanya'nın Berlin kentinde katletmiştir.

Sonuç itibariyle:

Kürtler ile Farslar iki Aryen topluluk olsalar da, devletli geleneğin gelişimiyle birlikte egemenlerin çıkar kavgaları için en az 5000 yıldır sürekli bir çatışmayı

Dolayısıyla ben sizin küçük bir kardeşiniz olarak Allah'ın yolunda, Allah'ın hatırı için size diyorum ki: Birbirinizi tutun, sırtınızı birbirinizden ayırmayın. Acemin size bal verdiğine inansanız da içine zehir koymuştur. Acemlerin söz ve yeminlerine aldanmayın; çünkü onlar bin kez ellerini kutsal Kur'an'a vursalar da inanın ki amaçları sizi aldatmaktır, ta ki sizi kandırıncaya kadar.

aldatarak öldürdüler..."

Bu sözler yukarıda da ifade edildiği gibi esasta Fars egemenlerinin Kürtlere yaklaşımını bariz bir şekilde göstermektedir.

Mahabad Cumhuriyeti'nin ezilmesinden sonra da örneğin Maku alanında Saner Mamedi tarafından bir direniş yürütülmüştür fakat o direnişte bastırılır. Yine Ciwanro da hep özerk yaşamış Cawanrudi aşiretine karşı İran Devleti harekete geçer. Ciwanrolar uzun yıllar mücadelelerini sürdürseler de 4 Şubat 1956 yılında direniş ezilir ve özerk yapılarına son verilir.

Sözü uzatmadan belirtelim ki benzer yaklaşımları bizler 1979 yıllarında kurulacak olan İran İslam Cumhuriyeti sürecinde de göreceğiz. 1980'lerde Komala ve KDP-İ güçlerine saldıran

ve çatışmayı yaşamaktadırlar. Özelde Med Konfederasyonu'nun komployla yıkılışından bu yana bir türlü Kürt-Fars ilişkileri düzelmemiştir. Hatta tarihin birçok kritik noktasında bu çatışma ve çatışkılar daha da derinleşmiştir. Bu bağlamda Kürtlerin ak yüzlü kişiliklerinden Qazi Muhammed'in idam sehvasına giderken, tüm Kürtlere bıraktığı vasiyetini doğru anlamak son derece önemlidir. Çünkü İran'da Kiros ile birlikte geliştirilen Xusrewani devlet sistemi gerçekten de halkların düşmanlığı temelinde kendisini var eden bir sistemdir. Bu öyle bir sistemdir ki kapitalist modernist sistemin geliştirdiği ulus devlet modelinden çok önce, İran'da Fars halkı da dâhil tüm halklara tekçiliği dayatarak ezmiştir.

Doğası gereği İran gibi çok renkli ve

halklı bir coğrafyada tekçilik dayatılırsa ortaya çıkacak olan çatışmadır, çatışkıdır ve son tahlilde büyük savaşlardır. Eğer bugün İran bir türlü durulmuyorsa nedeni kesinlikle bu devlet yapısıdır. Tarihi boyunca gördüğümüz gibi birçok görkemli direnişler bu tekçi, yani Xusrewani sistemine karşı geliştirilmiştir. Tek ordu, tek şah, tek devlet, tek din, tek divan derken Xace ve harem ile oluşan Xusrewani sistem başka hiçbir renge, bir halka, bir düşünce ve yaşam biçimine izin vermemektedir. Ancak İran'ın renkliliği ise tekçiliğe yol vermemektedir. O zaman geriye kalan Xusrewanilikte ısrar eden bir İran rejimi için baskıdır, zulümdür. Geriye, halklara kalan ise

1980'lerde Komala ve KDP-J güçlerine saldıran Humeyni Rejimi Kürt halkına karşı amansız bir şekilde -kimyasal silahlarda dahil- katliamlar gerçekleştirmiştir. Bunlar yetmemiş olmalıdır ki 13 Temmuz 1989 yılında bu kez Humeyni Rejimi KDP-J'nin liderliği olan Dr. Qasimlo'yu Avusturya'nın başkenti Viyana'da görüşmeler adına çağırdığında hunharca katletmiştir.

direnıştır.

Bu bağlamda Kürt-Fars ilişkilerinin eskisi gibi olması istenmiyorsa, o zaman yapılması gerekli olan kapitalist modernist yaklaşımlar ile Xusrewani yaklaşımları aşarak, egemenlere dayanmadan Kürt ve Fars ilişkilerini demokratik kriterler içerisinde çözmek olmalıdır. Bu yapılabilir ise o zaman bin yıllardır yaralanmış olan Kürt-Fars ilişkileri zor da olsa, yeniden onarılabilir, düzeltilebilir.

Başkan Apo'nun tarihsel derinlikleri olan Kürt-Fars hatta Fars-Azeri, Fars-Arap, Fars Beluci, Fars-Türkmen, Fars-Yaresan, Fars-Zerdüştü yani tüm İran renklerinin ortak olan sorunlarını çözecek ve giderecek çözüm formülünü alıntılarla yazımızı bitirmek istiyoruz.

"İran toplumsal sorunlarında demokratik modernite kuramı yetkince

uygulandığında önemli çözümleyici sonuçlara yol açabilir. Tüm merkeziyetçi çabalarına rağmen, alttan alta âdeta bir federal İran da yaşanmaktadır. Demokratik uygarlık unsurlarıyla federalist unsurlar (Azeriler, Kürtler, Araplar, Beluciler, Türkmenler) buluştuğunda, İran Demokratik Konfederasyonu projesi anlam kazanabilir ve rahatlıkla çekim merkezi olabilir. Kadın özgürlük hareketi ve komünal geleneklerin de bu proje kapsamında önemli rolleri olacaktır.

İran'ın aydınlık geleceği ve Ortadoğu'daki tarihsel rolünü yeniden kazanması ancak demokratik modernite unsurlarıyla (demokratik, ekonomik ve ekolojik toplum) bütünleşmesi ve çıkış

yapması sayesinde mümkündür. İran ulusal toplumunun potansiyeli bunun için yeterince güçlü olduğu gibi, İran demokratik ulus gerçeği de bunu gerektirmektedir".

Not:

Alıntılar Başkan Apo'nun

a- Kürt Sorunu ve Demokratik Ulus

Çözümü

b- Ortadoğu'da Uygarlık Krizi

c- Sümer Rahip Devletinden

HALK CUMHURİYETİNE DOĞRU-AİHM Savunması

d- Özgür İnsan Savunması-Atina Savunması

Savunmalarında alınmıştır.

DEVLETÇİ UYGARLIK SİSTEMİNE KARŞI KÜRDİSTAN'IN ROJHILAT'INDA GELİŞEN DEMOKRATİK HAREKETLER

“Bütün kâinat birbirine sevgiyle
bağlanmış

Sevgini vermesini öğren,

Gönlün anlasın ki hepsine yer var-
mış

Sevgisiz insandan Dünya korkar-
mış”

Mevlana

Toplumsallık, Toros-Zağros

**Eteklerinde Ete Kemiğe Bürünmüş-
tür.**

Yaşam, kutsal bir değerdir. İnsan yaşa-
mı için olduğu kadar insan dışındaki bü-
tün yaşamlar için de böyledir. Nede olsa
insan da bu yaşamlarla birlikte oluşmuş-
tur. İçinde yaşadığı doğadaki zengin ya-
şamsallığın bir ürünü olarak var olmuş-
tur. Doğadaki ahenge, dengeye uyumlu
olarak doğum yapmıştır. Bu anlamda bir
bütün doğayı, hatta evreni kendi oluşum
gerçeğinde yaşamakta ve yaşatmaktadır.
Ne kadar bu oluşum gerçeğine bağlı
yaşama gücünü gösterebilmişse o kadar
yaşamına ve var olduğu doğaya anlam
katmıştır. Bütün kâinatın birbiriyle bağlı
olduğunu hissederek yaşamıştır. Bilinçli
bir kötülük, çirkinlik, yanlışlık yapma-
mıştır. Bütün var oluşlara anlam vererek
yaşamalarını bilmiştir.

Her yaşamın kendi türü açısından ve varoluşunu gerçekleştirdiği doğa açısından anlamı vardır. Asıl olan ne kadar bu anlama dayalı yaşandığıdır. Doğaya baktığımızda böyle bir sorgulamayı sadece ve sadece toplumsal doğada yapabileceğimizi görüyoruz. Çünkü varoluş gerçeğinden uzaklaşan ve hatta giderek buna ters bir yaşamın toplumsal doğada açığa çıktığını görüyoruz. Yaşamın kutsallığı insan gerçeğinde giderek anlamını yitirmektedir. Yaşam, büyüsünü insan gerçeğinde yitirmeyle karşı karşıyadır. Yitip gitmekte olan sadece insan ve toplumdaki yaşamın kutsallığı değil, bir bütün

şamının kutsallığından bahsetmek mümkün müdür? Bu değerlerden boşalmış bir yaşam büyük bir anlamsızlık ve sevgisizlik içinde olan bir yaşamdır. Adına yaşam denebilirse eğer.

Yaşamın ne anlama geldiğini ilmik ilmik dokuyarak öğrenen Mezopotamya insanı-toplumu her zaman yaşamı korumaya, sahiplenmeye çalışmıştır. Hiyerarşik, devletçi, sınıflı sistemlerin yarattığı toplum dışlıklara karşı mücadelesiz kalmamıştır. Nasıl kalabilirdi ki? Milyonlarca yıl süren insan olma serüveninin Neolitik aşaması Toros-Zağros

Her yaşamın kendi türü açısından ve varoluşunu gerçekleştirdiği doğa açısından anlamı vardır. Asıl olan ne kadar bu anlama dayalı yaşandığıdır. Doğaya baktığımızda böyle bir sorgulamayı sadece ve sadece toplumsal doğada yapabileceğimizi görüyoruz. Çünkü varoluş gerçeğinden uzaklaşan ve hatta giderek buna ters bir yaşamın toplumsal doğada açığa çıktığını görüyoruz.

yaşamın kutsallığıdır. Belki de bu yüzden iyi, güzel ve doğru yaşam için insanlık tarihinde yoğun mücadeleler verilmiş, direnişler gelişmiştir. Tarihin iyi, güzel ve doğru yanına mal olmuş büyük insanlık abideleri açığa çıkmıştır. Yaşamın kutsal olduğunun ısrarı olarak var olmuşlardır. Bugün toplumsallık adına yaşamı tanımlamaya çalıştığımızda hep bu direnişlerle tanımlıyoruz. Yaşam, insanlık, toplum adına ne varsa bu mücadelelerde vardır. Bu mücadelelerde insana, topluma, doğaya sevgi var. Bu mücadelelerde eşitlik, özgürlük var. Kadının-erkeğin, gencin-yaşlının-çocuğun ve doğanın sömürsüne dur deyiş var. Sınıfsız, sömürsüz bir yaşamın olabileceğine dair inanç, umut ve mücadele var. Vicdan var. İnsanı insan yapan bütün değerlerle toplumu savunma var. İnsan olmakta, insan kalmakta ısrar var. Bu değerler olmadan insan ya-

dağlarının eteklerindeki bu topraklarda yaşamsallaşmıştır. Toros-Zağros dağları bir ana gibi kucağını açarak insanlığın toplumsallaşmasına beşiklik etmiştir. Dünya'nın hiçbir yeri Toros-Zağros dağ silsilelerinin eteklerindeki kadar yaşamı, komünaliteyi, paylaşımı, dayanışmayı derinden hissetmemiştir. Toros-Zağros dağlarından kaynağını alan irili ufaklı nehirlerle beslenen bereketli topraklara, insan olmanın bereketini katarak yaratmışlardır. Toplumsal değerler burada ete kemiğe bürünerek anlam kazanmıştır. Büyük bir emekle, sevgiyle, göz nuruyla hissederek, duyumsayarak nakş etmişlerdir. Kadın-ana öncülüğünde gelişen bu süreç büyük bir yaratım eylemiyle gelişen bir süreç olmuştur. Tanrıçalık bu yaratma gerçeğiyle bağlantılıdır. İnsanın-toplumun ruh, duygu, inanç, sanat ve düşünce dünyasını oluşturan bu süreç,

toplumun ahlaki ve politik değerlerinin oluşum sürecidir. Toplumsallığı için var olma ve yaratma eylemidir. Bu toplumsallık ve yaratım gerçeği hiçbir yerde bu topraklardaki kadar uzun süreli ve derinlikli olmamıştır. Ve Dünya'ya yayılan bir kültür olarak, sadece Mezopotamya'yı değil bütün Dünya'yı beslemiştir. İnsanlık adına manevi anlamda ne yaratılmışsa bu dönemde yaratılmıştır. Toplumun hakikati bu süreçlerde ve yarattığı bu değerlerde saklıdır. Çünkü bu değerler toplumun kök hücreleridir. Bu değerlerden kopmak köklerinden kopmak anlamına gelir. Köklerinden kopmak ise anlamsızlık denizinde yitip gitmek demektir. Bu da toplumun toplum olmaktan çıkması anlamına gelir. Kıyametin kopması belki

uygarlığa karşı bu topraklarda çok büyük direnişler yaşanmışsa yaşanan bu tarihsel gerçeklikle bağlantılıdır. Tarihe mal olmuş büyük filozoflar, düşün insanları, halk önderleri çıkmışsa yine bu topraklarda yaşam bulan toplumsallıkta aramak gerekir. Bu topraklar ki, bugün ana merkezini ve önemli bölümünü Kürdistan coğrafyası oluşturmaktadır. Kürdistan coğrafyası Bereketli Hilal'in kalbidir. Toplumsal yaşamın kalp atışlarının gerçekleştiği mekândır. Bu gerçeklik aynı zamanda Kürdistan coğrafyasını bir direniş mekânı haline getirmiştir. Direnişlerin ruhu ve esin kaynağı olmuştur. Özellikle de Kürdistan'ın Rojhilat'ı hem felsefik-ideolojik boyutuyla hem de pratik mücadele boyutuyla zengin

Kürdistan coğrafyası Bereketli Hilal'in kalbidir. Toplumsal yaşamın kalp atışlarının gerçekleştiği mekândır. Bu gerçeklik aynı zamanda Kürdistan coğrafyasını bir direniş mekânı haline getirmiştir. Direnişlerin ruhu ve esin kaynağı olmuştur. Özellikle de Kürdistan'ın Rojhilat'ı hem felsefik-ideolojik boyutuyla hem de pratik mücadele boyutuyla zengin bir demokratik direniş kültürü haline gelmiştir.

de böyle bir şeyin gerçekleşmesiyle olabilir. İnsanlık böyle bir kara deliğe çekilirken toplum olmakta ısrar etmek, toplum olmakta kalmak en büyük ve tarihi eylem olmaktadır. Tarih günümüzde yaşanıyor- sa eğer, tarihe en anlamlı cevap böyle eylemli bir yaşam hali içinde olmakla mümkündür. Yoksa Mezopotamya'da tarihi yaratan ve yazan analarımızı-atalarımızı nasıl sahiplenebiliriz? Toros ve Zağros dağlarının eteklerinde ve zirvelerinde, ovalarında yaşanan direnişlerde zaten bu değerleri sahiplenme amaçlıdır. Doğal toplumun açığa çıkardığı, insanı insan yapan, toplum yapan değerlerin sahiplenilmesidir. Eğer devletçi-sınıflı

bir demokratik direniş kültürü haline gelmiştir. Düşünsel, siyasal, sosyal, kültürel hareketler ve direnişler açısından merkezi rol oynayan bölgelerden biri olmuştur.

Zerdüştlük, Doğal Toplum Değerlerinde İsrarın Adıdır.

Toros-Zağros dağlarının eteklerinde toplumsallaşmanın yaşadığı anlam düzeyi, devletçi uygarlık sonrasında da yaşamaya devam etmiştir. Bunlar mitolojide, dinde, felsefede ve bilimsel düşüncede değişik biçimlerde bir direniş biçimi olarak var olmuşlardır. İnsanlık tarihinde hiç-

bir şey bir anda olup bitmiyor. Yaşam bir suyun akışı gibi akışkandır. Boşluk yok, kopukluk yoktur. Herhangi bir şey birden bire kesilip, yeni bir şey bir anda açığa çıkmıyor. Her oluşan yeni şey geçmiş de kendi içinde taşıyor. Her şey birbirine sanıldığından daha fazla bağlı, daha fazla iç içedir. Hele bu insanın metafizik yönleri yani ruhsal, duygusal, düşünsel boyutlarıyla bağlantılı olunca daha fazla açığa çıkıyor. İnsan-toplum kendisine bu yönleriyle anlam veriyor, kendisini bu yönleriyle tanımlıyor. Bu anlam verme ve tanımlama yüz binlerce, milyonlarca yılda oluşmuş oluyor. Tabii ki, hiçbir şey gereksiz yere oluşmuyor. İnsanlığın metafizik yönünün açığa çıkardığı inançlar da böyle bir oluşum anlamsallığına sahiptir. Doğal toplum sürecinde olduğu gibi, doğal toplum sonrasında ki uygarlık sürecinde de böyledir. Uygarlık sürecindeki çatallaşmayla iktidarı-devleti elinde bulunduran egemen kesimler bu inançları-dinleri, kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak özünden ve amacından saptırmaya çalışsalar da, bunlar toplumun varoluş değerleri olarak, toplumsal kültürde yaşamaya devam etmektedir. Adı ve ritüelleri değişse bile ifade ettikleri öz birbirine uzak değildir.

Mezopotamya'da yaşamsallaşan Güneş tanrısı Mithra inancı ve kültürü de, doğal toplumun yaşam felsefesinin oluşturduğu değerlerle anlam bulmuş bir inanç biçimidir. Bu anlamda insanın özüne, doğasına ve doğaya yakındır. Toplumun yararına olmayan şeylere kapalıdır. Toplumda iyiliğin gelişmesi için kötülükle mücadele etmektedir. İyi ve kötü, ı ışık ve karanlık arasında ki mücadele Mithraizm inancındaki düalizmi ifade etmektedir. Bu ikilik hali kendisinden sonraki inançlar üzerinde etkili olmuştur. Uzun bir zaman diliminde varlığını sürdürmüş ve inanan bulmuş ve Zerdüştlük gibi eşitlikçi-özgürlükçü-ahlaki bir inanca analık yapmış ve de tek Tanrılı dinleri ciddi oranda etkilemiştir. Bir Aryen kültürü olarak Mithracılık gizemli yönleriyle

Hermes düşüncesini de etkilemiş gibi görünmektedir. Güneş, Ay ve çeşitli yıldızların hareketlerinin de bilinir hale gelmesiyle gökleri tanrısallaştırma ve göklerin yeryüzüne etkisini bilme süreci başlamıştır. İndra-Varuna ve Mithra üçlüsü, Hintler de Brahma, Vişnu, Siva üçlüsüyle, Hıristiyanlıkta baba-oğul-kutsal ruh üçlüsü olarak yaşam bulmuştur. Bu özellikler birbirinden bağımsız değildir. Mithraizm inancı hakkında yazılı belgenin fazla olmaması hakkında sağlıklı yorumlar yapılmasını engellemektedir. Ancak Mezopotamya'dan Hindistan'a ve Orta Asya'ya, Avrupa'ya (Roma dini olarak), Afrika'ya kadar çok geniş bir alanda etkili olması, toplumlar tarafından kabul gördüğü anlamına gelmektedir. Tabii ki her toplum kendi zaman ve mekânsal gerçekliği içinde kültürünü katarken kendi kültürü haline de getirmiştir.

Zerdüştlük öğretisi de hem neolitik devrim ve tarım kültürünün yol açtığı gelişmeler hem de Mithraizm geleneği üzerinden yaşam-anlam bulmuştur. Zağros dağlarının eteklerinde mayalanan eşit ve özgürlükçü neolitik ve doğal toplum kültürünün, devletçi uygarlığın geliştirdiği köleliğe, baskıya, sömürüye, adaletsizliğe karşı başkaldırısı olarak şekilleniyor. Savalan dağı düşüncelerin olgunlaştığı inziva mekânı oluyor. Zerdüştlük bir kişi olarak değerlendirmekten çok bir öğreti, hareket olarak değerlendirmek daha sağlıklı olabilir. Zerdüştlük, aynı zamanda Mithra inancında reform hareketidir. Reform yapmak, kastlaşmanın önüne geçmek isteyenler, halkı aydınlatarak öncülük yapmak isteyenler kutsanarak onlara Zerdüştlük denmiştir. Zerdüştlük, Kürdistan'ın Rojhilat'ında doğan ziraat ve hayvancılığa dayalı Aryen toplumunun felsefe ve din ağırlıklı ahlaki ve politik öğretisidir.

Zerdüştlük felsefesine göre öncelikle boşluk vardır. Boşlukla bağlantılı zaman açığa çıkıyor. Zerdüştlük zamana Zurvan diyor. Zerdüştlük zihniyetine göre zaman her

şeyin babasıdır. Zurvan'ın evrensel iki çocuğu vardır. Bunlar enerjik, ruhsal varlıklardır. Bunlardan biri Ahura Mazda'dır, iyilik tanrısıdır, enerjidir, ışıktır ve mekânı Spenta Mayinu'dur. Diğeri ise Ehrimandır, kötülük tanrısıdır ve mekânı Angra Mayinu'dur. Zerdüştlükte her şey dualite temeline dayanıyor. Bir şeyi yapan dualitedir. İkilik olmazsa hareket olmaz. Çelişkidir, çelişki ikilikten oluşuyor. Çelişki hareketi, hareket oluşumu açığa çıkarıyor. Ahura Mazda ve Ehriman'ın birbirinden haberi oluyor. Önce Ehriman kendisi dışında başka bir şeyin olduğunu fark ediyor. Onu ortadan kaldırmak için harekete geçiyor. Bunlar arasında evrensel

felsefi akımlarının gelişmesinin önünü açıyor. Zerdüştlük'e tek tanrıdan ziyade tek tanrılığa doğru gidiş demek daha doğru olabilir. Tanrı'yı "Söyle sen kimsin?" biçiminde sorgulayarak insan iradesinin, yaratıcılığının yeniden açığa çıkmasının koşullarını oluşturuyor. Mag rahiplerinin gericileşen öncülüğüne karşı çıkararak herkesin Tanrı'yla ilişkilenebileceğini belirtiyor. Kadın ve erkek arasında yaşanan eşitsizliğe karşı çıkıyor ve kadın-erkek eşittir diyor. Kadına yönelik eşitlikçi ve özgürlükçü yaklaşımı, Ahura Mazda ve meleklerin kimlik, rol ve özelliklerinin belirlenmesinde çok açık görülüyor. Yaşam hakkını, inanç hakkını geliştiriyor.

İyi düşün, iyi konuş, iyi yap anlayışının felsefik temelini oluşturuyor. Bu anlayış Maniheizm, Mazdekizm ve Alevilikte de devam ediyor. Zerdüşti öğretide bilgi önemlidir. Ancak bilginin doğru olması ve topluma hizmet etmesini gerekli görüyor ve bunun için de toplum tarafından paylaşılmasını önemsiyor. İyi ve kötü, aydınlık ve karanlık kavramlarını geliştirerek Grek ahlak biliminin ve felsefi akımlarının gelişmesinin önünü açıyor.

mücadele başlıyor. Bu her iki tanrı kendisine madde yapıyor. Maddeyi kendilerinden yaratıyorlar. Ahura Mazda kendisine iyi şeyler, Ehriman ise kötü şeyler yapıyor. Artık günlük mücadele içerisindedirler. Sonuçta iyilik tanrısı kazanacaktır ancak bunun için mücadele edilmesi gerekiyor.

Evrenin oluşumunu felsefik olarak ele alıyor ve toplumun inancında değişim yaratıyor. İyi düşün, iyi konuş, iyi yap anlayışının felsefik temelini oluşturuyor. Bu anlayış Maniheizm, Mazdekizm ve Alevilikte de devam ediyor. Zerdüşti öğretide bilgi önemlidir. Ancak bilginin doğru olması ve topluma hizmet etmesini gerekli görüyor ve bunun için de toplum tarafından paylaşılmasını önemsiyor. İyi ve kötü, aydınlık ve karanlık kavramlarını geliştirerek Grek ahlak biliminin ve

Doğaya önem veriyor. Ateşe, tarıma, ziraata, hayvanlara değer veriyor. İnsan ve hayvan ilişkisini yeniden canlandırıyor. Zerdüş hareketi Aryen toplumunun yenilenmesinde, yaşamında etkili oluyor. Kısa zamanda İran'ın tüm doğusuna yayılmıştır. Bugünkü İran'da Hamedan olarak bilinen şehri merkez edinen Med'leri önemli ölçüde etkilemiştir. Med konfederasyonunun oluşumunda etkili olarak, dönemin zalim iktidar gücü Asur'a karşı Med-Pers-Babil-Urartu ittifakın gerçekleşmesinde ve Asur'u yenmesinde önemli bir düşünsel gücü oluşturmuştur. Zerdüştlük düşüncesi daha sonra tahrif edilmiş olsa da, ceylan veya öküz derisi üzerine yazılan Gathalar-Sözler biçiminde Avesta adlı kitapta toplanmıştır.

Önder Apo, Özgürlük Sosyolojisi adlı

kitabında Zerdüşt için şunları söylemektedir: "Tarihte din-ahlak ilişkisinde müstesna bir öğreti ve kişilik olarak Zerdüştizm'i ve Zerdüşt'ü görüyoruz. Araştırmalar Zerdüşt'ü ve bağlı olduğu öğretiyi büyük bir ahlaki devrim olarak tanımlamaktadır. Zağros dağlarının eteklerinde tarım ve hayvancılıkla geçinen bir toplumsal kültürel (Neolitik devrimden beri M.Ö. 12000, hatta dördüncü buzul dönemin kalkış tarihi olan M.Ö. 20000'lerden beri şekillenen kültür) ortamda, Sümer uygarlığının (M.Ö. 3000 sonrası) mitolojik ve dinsel hegemonyasına karşı kutsallıktan ziyade seküler, dünyevi ahlaki savunan bir eğilim olarak gelişen bu ahlaki devrime Zerdüşt'ün adına izafeten Zerdüştizm denilse de, çok daha eski köklere sahiptir. Zerdüşt'ün ünlü sözü olan "Söyle sen kimsin?" hitabıyla Sümer uygarlığının mitolojik ve dini tanrısallığını yargıladığı açıktır. Dolayısıyla uygarlık din ve tanrılarının bu ilk ahlaki eleştirisi çok büyük öneme sahiptir."

Zerdüşt öğretisi İbrahimi dinleri etkileyen önemli bir kaynaktır. Persler kanalıyla Doğu, Helenler kanalıyla da Batı uygarlığı üzerinde güçlü etkileri olan bir kültürdür. Devletçi uygarlığın toplumu ahlaki olarak zayıf düşürmesine karşı Çin'de Konfüçyüs, Hint'te Buda ve Grek'te Sokrates gibi kişiliklerde ahlaka dayanarak toplumsal değerleri korumaya çalışmışlardır. Zerdüşt öğretiden esinlenen Mazdek, Hürrem, Babek, Ebu Müslim Horasani, Hallac-ı Mansur, Hasan Sabah, Sühreverdi gibi demokratik uygarlık tarihine mal olmuş kişilikler Kürdistan'ın Rojhilatında ve İran'da ortaya çıkarak demokratik-komünal değerlere dayanan eşit ve özgür yaşam mücadelesini yürütmüşlerdir.

Mazdek: Tarihin Bildiği İlk Komünalist.

Mazdek'in yaşamı hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Zerdüştlük ve Mani hakkında, her ne kadar tahrife uğramış

olsa da bıraktıkları eserlerden felsefeleri ve yaşamları hakkında belli düzeyde bilgiye ulaşılabilmektedir. Zerdüştlüğün Gatha'ları, Mani'nin Kürtçe yazdığı kitaplar var. Ancak Mazdek bu kişiliklere göre daha yakın bir tarihte yaşamış olmasına rağmen hakkında bilinenler daha azdır. Felsefesi ve yaşamı egemen güçler tarafından çarpıtılarak, karalanarak verilmeye çalışılmıştır. Gerçi Zerdüştlik ve Mani için de bu yöntemi egemenler kullanmışlardır. Ancak bu durum Mazdek'te daha ileri bir düzeydedir. Bu da Mazdek'in unutturulmak istenmesiyle bağlantılıdır. Unutturulmak istenmesinin nedeni devletçi uygarlığı felsefik-ideolojik olarak sarsmasıyla bağlantılı olan bir halk önderi olmasından kaynaklanmaktadır.

El-Biruni, Mazdek'i "Mazdek b. Hammededan" olarak tanıtır ve Mazdek'in Hamedan'lı olduğunu ifade eder. Mazdek Kürtçe bir isimdir. Kürtçe'de Xweda, Ezda, Mazda gibi isimler Tanrı isimleridir. Bu isimler köken olarak birdir ve Mazdek'te bunların bir türevi olarak görünüyor. Za, Zi, Zin, Zin-da, Ma-zi-dek gibi sıfatlar da Kürtçe'de Tanrı'ya atfedilmiştir.

Kurmanci de Xweda (Xwe-da)=Allah verdi

Ezda (Ez-da)= Beni verdi, beni yarattı=Tanrının Êzidilikteki adı

Zazaca'da Mazda (Maz-da)=bizi veren=Allah verdi anlamlarına gelmektedir.

Mazdekizme, Sasaniler döneminde "Neşeli Din" anlamına gelen Khurramdin, Arapça ise Khurramiya denmiştir. Mazdek, Zerdüşt öğretisinden ve Mani'den yine bu dönemde gelişen Yahudi, Hıristiyan, Budist dinleri kadar Yunan felsefi ekollerinden de etkilenmiştir. Ancak Mazdek, felsefesini Doğu toplumsallığı üzerine inşa etmiştir. Devletçi uygarlığa karşı eşitlikçi, ortakçı ve özgürlükçü bir düzeni savunmuştur. Mal ve servetlerin

paylaşımını, kadın-erkek arasındaki eşitlik temelinde insanlar arasında eşitliği savunmuştur. İnsanın insana kulluğuna karşı çıkararak, insanlar üzerinde iktidar ve tahakküm kurulamayacağı düşüncesini felsefesinin merkezine almıştır. Bu düşünceleriyle sınıfsız, sömürsüz, komünal bir yaşamı savunmuştur. Mazdek bu düşüncelerinden dolayı hem geniş toprak sahipleri Dikhanlar ve hem de tapınak topraklarını ellerinde bulunduran Zerdeşti din adamları tarafından baskıya maruz kalarak Zındıklıkla suçlanmıştır. Yine bu güçler tarafından Mazdek'in, "Kadınların da, aynen mal ve servetler gibi ortak olması gerektiğini savunduğu" biçiminde bir karalama geliştirilmiştir. Bu biçimiyle Mazdek'in düşüncelerinin toplumda kabul görmesinin önüne geçilmek istenmiştir.

Mazdek, düşüncelerinin felsefik temellerini Zerdüşti düalizm ile açıklamıştır. "Mazdek inancında iki temel başlangıç ilkesi vardır: Aydınlık(Işık) ve karanlık. Aydınlık bilgeliktir, özgürlük duygusu ve istemini güçlendirir. Karanlık ise bilgisizliktir, cehalet ve körlüktür. Yönü bilinmeyen tesadüfü olaylardır ya da bunların yaratıcısıdır. Mazdekizmde üç asıl öge vardır: Su, ateş ve toprak. Işığı ve ondan oluşanları yaratan Tanrı, karanlığı ve ondan olanları yaratan şeytandır. Krallar kralı olarak nitelendirilen Mutlak Tanrı, en üst dünyadaki tahtında oturur. Onun önünde dört kuvvet vardır: 1) Yargılama(Tamyiz) 2) Anlayış-Anlama(Fahm) 3) Saklama-Koruma (Hıfz) 4) Sevinç-Keyif (Sürur). Krallar kralı bu kuvvetleri önündeki şu dört kişiye vermiştir: 1) Mobada mobad (Başyargıç) 2) Herbad (Anlamayı, fehmi yönlendiren) 3) Serpahhad (Başkumandan) 4) Ramishgar (Sevinç, eğlence ustası). Bu dört gücün sahipleri 12 ruhsal gücün çevirdiği dairenin içindeki 7 vezirle dünyayı yönetirler. Bu dört güç, yediler ve on ikiler bir kişide toplandığı takdirde o kişi Tanrılaşır ve artık dinsel görevlere bağlı kalınmaz. Mutlak Varlık, mutlak adını (İsm-i Azam)

oluşturan harflerin gücüyle krallığını sürdürür. Bu harflerden bazı şeyler anlayacak duruma erişen insanlar, büyük sırrı (Al-sırr Al-akbar) keşfetmiş olurlar. Bundan yoksun olanlar körlük, bilgisizlik, sıkıntı-kasvet ve ihmalkârlık içinde kalacaklardır." (Ehsan Yarshater, "Mazdakizm", Cambridge History of İnan s.1008)

Zerdüştükte olduğu gibi insan öldürme ve hayvan eti yenmesine karşı çıkmıştır. Öldürme fiili gerektiğinden, hayvan eti yenmez. Kıskançlık, kin ve çatışma insanın kurtuluşu için engel kabul edilir. Mazdekizme göre kıskançlığın, kinin ve çatışmaların temelinde insanlar arasındaki eşitsizlik vardır. Bu nedenle eşitsizliklerin kaldırılmasını gerekli görür. Tanrı bütün insanlar eşit pay alsınlar diye, yeryüzüne geçim araçları koymuştur. Ama şiddet kullananlar paylaşımı bozmuşlar ve eşitsizliği getirmişlerdir. Mazdek toplumun bir sevgi, barış toplumu haline getirilmesi mücadelesini yürütmüştür. Mücadelesi şiddet içermez. Mazdekizm, toplumsal, siyasal ve ekonomik içeriği bulunan komünal-demokratik bir direniş hareketidir. Hamedan Kürtlelerinden olan Mazdek, iktidarla bütünleşerek bozulan Zerdüştülüğü reformdan geçirmeyi amaçlamıştır. Zerdüştülüğün aslının bozulduğunu ve yeniden yorumlamak gerektiğini belirtmiştir. Toplumsal açıdan Zerdüştülüğü yorumlamıştır. Toplumsal görüşleri sayesinde geniş kitleler tarafından kabul edilmiştir.

Sasani devletinin toplumda yarattığı kastaşma toplumsal sorunların daha fazla derinleşmesine sebep olmuştur. Din adamlarının ayrıcalıkları ve ağır dini yükümlülükleri toplumu çaresiz hale getirmiştir. Mubed-dini lider-rahiplerin krallar üzerinde de baskıları vardır. Bu durum karşısında krallarda alternatif arıyor. Bunlardan biri o dönem Sasani kralı olan Qubat'tır. Mubed'lerin baskısından dolayı Mazdek'le ilişkiye giriyor ve diyor ben senin düşüncelerini kabul ediyorum. Mubed'ler Qubat'a darbe yapıyorlar

ve hapse atıyorlar. Qubat adamlarının yardımıyla kaçıyor ve tekrar iktidara geliyor. Rahipler bir daha darbe yapıyorlar ve Qubat'ı hapse atıyorlar. Ve Qubat'ı, artık kendisinin kral olmadığı yönünde açıklama yapmaya zorluyorlar. Artık kendisinin kral olmadığını, oğlunun kral olduğunu ilan etmesini istiyorlar. Oğluyla da anlaşılıyorlar ve diyorlar sen Mazdek'i öldüreceksin. Qubat'ın oğlunun adı da Noşirwan'dır. Rahipler Qubat'ı teşhir ediyorlar. Kavut gibi kelimeler Qubat'tan türetiliyor. Adı artık küfür olarak kullanılıyor. Noşirwan kral olduktan sonra Mazdek'i davet ediyor, diyor gelin tartışın eğer siz Mubed'lerden başarılı olursanız ben sizin düşüncelerinizi kabul ederim. Bu biçimde Mazdek ve taraftarlarına komplo kuruluyor ve 499 yılında Mazdek ve taraftarlarının birçoğu öldürülüyor.

Abbasiler'e yönelik mücadele ve direnişler gelişmiştir. Mazdek sonrası mücadeleyi eşi Hürrem yürütmüştür. Mazdek'te olduğu gibi eşi Hürrem'e ilişkin de fazla bir bilgiye rastlanmaz. Hele konu bir kadının öncülüğünde gelişen demokratik bir direniş olunca bilgilerin olmamasını normal karşılamak gerekir. Çünkü devletçi uygarlık ve onun ataerkil zihniyetinin kadını her yönüyle tarihten silmek istemesi karşısında, kendi sistemini tehdit eden kadın öncülüklü bir direnişi tarihen kayıt altına almayacağı anlaşılırdır. Ancak Hürrem'den beş yüz yıl sonra yaşamış Nizamülmülk ve kimi tarihçiler dönemlerine ulaşan kimi bilgileri aktarmışlardır. Hürrem Mazdek'in eşi olması yanında Mazdek düşüncesini benimsemiş ve bu düşünceye dayalı olarak direnişe geçmiş bir kadındır. Bir anlamda Mazdek'in önde

Mazdek'te olduğu gibi eşi Hürrem'e ilişkin de fazla bir bilgiye rastlanmaz. Hele konu bir kadının öncülüğünde gelişen demokratik bir direniş olunca bilgilerin olmamasını normal karşılamak gerekir. Çünkü devletçi uygarlık ve onun ataerkil zihniyetinin kadını her yönüyle tarihten silmek istemesi karşısında, kendi sistemini tehdit eden kadın öncülüklü bir direnişi tarihen kayıt altına almayacağı anlaşılırdır.

Mazdek'in öldürülmesinden sonra Mazdekizm, Mezopotamya ve İran'da giderek yayılarak birçok direniş hareketine esin kaynağı olmuştur. Mazdekizm, Kürdistan, İran, Azerbeycan, Taberistan gibi yerlere yayılarak büyümüştür.

Hürrem, Ana-Kadın kültürünün Devletçi Uygarlık Karşısındaki Direniş Ruhudur.

Mazdek öldürüldükten sonra, Mazdekçilik felsefesinin ve toplum anlayışının yarattığı etkiyle hem Sasani devletine karşı hem de karşı İslam'ın bölgede etkili olmasıyla bağlantılı olarak Emevi ve

gelen kadrolarındandır. Mazdek sonrası mücadeleye o bayraktarlık ediyor. Zerdüş öğretisine dayanan komünal yaşam anlayışı Mazdek sonrası Hürrem'in yürüttüğü mücadele de yaşamaya devam ediyor. Neolitiğin-doğal toplumun kültürü, ana-kadın olarak Hürrem şahsında yeniden canlanıyor. Devletçi uygarlık ve onun yalan ve hileleri karşısında dönemin İnanna'sı olarak demokratik-komünal değerleri koruyor ve mücadele ediyor. Zağros dağlarının eteklerinde örülen toplumsal yaşamın öncüsü olan kadın, aynı topraklarda öncülüğü Hürrem şahsında sürdürüyor. Ataerkil kültür her ne kadar bütün zulmüyle kadını yok say-

maya çalışsa da binlerce yılın toplumsal kültürü direnmeye devam ederek eşitlik ve özgürlük arayışlarını geliştiriyor. Ana tanrıça kültürünün yok edilemeyeceğini mücadelesiyle pratikleştiriyor. Kadının mücadeleye öncülük yapması Zerdüştî kültüre dayanan kadın-erkek eşitliğinin, Mazdeki düşünceyle birlikte yaşam bulması oluyor. Mazdek'in ve Cavidan'ın eşinde bunlar çok canlı yaşanıyor. İslami kayıtlar bile bu gerçeği gizleyememişlerdir. "Mazdek'ten sonra karısı Hürrem düşüncelerini yaymaya devam etti" ve "Cavidan öldürülünce karısı taraftarlarına Cavidan'ın ruhu Babek'te yaşıyor diyerek Babek'in öncülüğünü kabul ettirdi" biçiminde dile gelen notlar kadının öncülüğünün ve iradesinin toplum tarafından nasıl kabul gördüğünü gösteren önemli örnekler olmaktadır.

Hürrem, Mazdek'in katledilmesinden sonra Rey şehrine giderek Mazdek inancını ve örgütlenmesini sürdürür. Yeraltına çekilirler. Sadece propagandayla düşüncelerini yayamayacaklarını, kendilerini korumaları gerektiğini ve buna dayalı olarak savunma anlayışını geliştirirler. Mazdek ve taraftarlarına yönelik yapılan katliamı unutmamak için başlarına kırmızı bir bez bağlarlar. Kızılbaşlık oradan geliyor. Bundan sonra onlara Hürrem din deniyor. Kendilerini koruyabilecek yerlere yerleşiyorlar, bu yerlerde geleneklerini yaşatıyorlar. Sisteme karşı gerilla tarzı saldırılar ve suikastlar yapıyorlar. Nizamülmülk Siyasetname adlı kitabında Mazdek ve Hürrem'e ilişkin şu düşünceleri dile getiriyor: "Mazdek, mal insanlar arasında ortaktır, diyordu. Çünkü insanlar, tanrının kulları ve Âdemin çocuklarıdır. Her biri ihtiyacına göre yekdiğerinin malını kullanmalı ve hiç kimse bu haktan yoksun kalmamalıdır. Herkes malca eşit olmalıdır. Mazdek'in bu sözleri üzerine herkes malını ortaklığa koymuştu... Mazdek öldürüldükten sonra karısı Hürrem Binti Qade, iki adamıyla birlikte Medayin'den kaçtı. Rey kasabasına giderek halkı kocasının yoluna çağırdı. Peşine

takılanlara Hurrem Din adı verildi... Hurrem Dinliler her yana dağıldılar ve her kentte başka bir ad aldılar ve her yerde de sürekli olarak başkaldırdılar. Bâtıniler onlarla beraber oldu, çünkü her iki mezhebin aslı birdir."

Sasani kralları Mazdeki inançlara karşı sürekli takipler, oldukça sert tedbirler ve katliamlar geliştirmişlerdir. Bunun nedeni de bu akımların eşitlikçi ve özgürlükçü olmalarıdır. Komünalist, sosyalist olan bu hareketler her zaman devlet ve iktidar kesimleri için büyük bir tehdit unsuru olmuşlardır. Devlet zihniyetinden farklı bir zihniyet, toplum ve yaşam anlayışını benimsediklerinden dolayı ortadan kaldırmak, iftira atarak karalamak temel anlayışları olmuştur. Sasani imparatorluğu Ortadoğu'da yayılıp büyük bir güç haline gelirken, diğer yandan iktidarda yaşanan bozulma, yozlaşma ve çürüme giderek güçten düşmesini de beraberinde getirmiştir. Krallar ve üst sınıflar zevk ve sefa içinde yaşarken halk büyük bir yoksulluğu yaşamaktadır. Sosyal sınıflar ve tabakalar arasında derin uçurumlar açığa çıkmıştır. Bu süreçte İslamiyet'in Ortadoğu'da yayılma emelleri Sasani kapılarına da dayanmıştır. 642 yılında Hz. Ömer döneminde Kadisiye'de yapılan savaşta Sasaniler yenilmiştir. Sasani gibi köklü ve büyük bir güç İslam ordusu karşısında yenilmekten kurtulamamıştır. Bunun sebebi İslam'ın çok güçlü olmasından ziyade, halkın kapılarını İslam için açmaları ve kendileri için kurtuluş olarak görmeleriyle bağlantılıdır. İslam, onları resmi Zerdüştî ideolojiden kurtarmıştır. İslam'la Xüsrev (Perslerle başlayıp Sasanilerle yerleşen krallık sistemi) iktidarı yıkılmıştır. Kürtler, İslam'a karşı direniş göstermiştir, kendi inançlarını yaşamayı sürdürmüşlerdir. Zağros halkları kendi kültürlerini, inançlarını yaşamaya devam etmiştir.

Sasani döneminde kralın yanına giden insanlar ağızını bezle kapatıyorlar. İnsanın nefesinin kral için kötü olduğu düşünül-

luyor. Kral'ı görmek bile mümkün değildir. Böyle bir Tanrı-kul ilişkisine ulaşan Xüsrev sistemi halkın enerjisini tüketmiştir. Tekel sistemini halkın üzerinde yürütmüştür. İslam bu sistemi ortadan kaldırmıştır. İslam sonrası Emevilerin(661-750) iktidarı döneminde başkent Şam'dan görevlendirilen Araplar bölgeyi yönetiyorlar. Bu biçimde asimilasyon politikaları yürütülmeye başlanmış. Emevilerin aşırı kavmiyetçi ve şeriatçı anlayışı, Arap nüfusunu fethettikleri alanlara yerleştirerek bir tür Araplaştırma politikası izlemelerine yol açmıştır. Yerli halk sahip olduğu topraklarda çalışan haline gelmiştir. Karşı İslam'ın yönetim anlayışına ve yürütülen politikalarına karşı halkın tepkisi ve direnişi gelişmiştir. Emevilerin yıkılmasına yol açacak bu direnişlerden en önemlisi Ebu Müslim Horasani öncülüğünde gelişen halk direnişidir. Bu direnişlerde felsefelerini ve yaşam anlayışlarını Mazdek ve Hürremi hareketlerden alacaklardır. Ve daha sonra gelişecek olan eşitlikçi, özgürlükçü komünalist hareketlere esin kaynağı ve mücadele ruhu olacaklardır.

Babek, Tanrılar Gibi Ölümsüz Biri.

İslam'ın giderek yayılmasını, Toros ve Zağros eteklerine dayanmasını ve Emevilerin yürüttüğü kavmiyetçi ve karşı İslam'a dayanan politikaları bölge halkları kabul etmiyordu. Emevi devletine karşı ve muhalif olmalarından dolayı Ehlibeyt soyundan gelenlere sempati ve yakınlık duyuyorlardı. Onların da kendileri gibi haksızlığa uğradıklarını düşünüyorlardı. Bundan dolayı kendilerini Hz. Muhammedin amcası Abbas'a dayandıran Abbasilerin, Emevilere karşı mücadelesini desteklemişlerdir. Emevilere karşı Abbasiler'in yanında yer alan Ebu Müslim Horasani önderliğinde gelişen direnişe katılmışlardır. Bu bölgenin halkları korunma amaçlı İslam'ı kabul etmişlerdi. Her an gelişebilecek bir başkaldırıya hazır dılar. Ve halkların başkaldırısı sonucu Emevi devleti yıkılmış ve yerine yeni bir İslam devleti olan Abbasiler(750-1258)

kurulmuştur. Halkların umut bağladığı bu devletinde Emevilerden farklı olmadığı kısa süre içinde görülmüştür. Emevi devletinin yıkılması ve Abbasi devletinin kurulmasında önemli rolü olan Ebu Müslim Horasani, etkisinin yayılması ve gücünün büyümesinden korkularak 754 tarihinde öldürülüyor. Ebu Müslim öldürüldükten sonra öcünü almak için harekete geçenler oluyor. Bunlara Müslimiye deniyor. Bunlardan biri Ebu Müslim'in silah arkadaşı Mecusi Sindbad'dır. Ebu Müslim'in ruhunun kendisine geçtiğini söyleyerek 755 yılında Rey'de bir direniş hareketi başlatmıştır. Ebu Müslim'in can yoldaşı İshak al-Turki, 757 yılında Mave-reünnehir bölgesinde direnişe geçmiştir. Bir diğer Müslimiye hareketi ise 777'de Abbasi halifesi Mehdi'ye karşı ayaklanan "Horasan'ın peçeli peygamberi" olarak ün yapmış al-Mukanna'dır. Bunlar ve benzeri direnişlerin hepsinde Zerdüşti-Mazdeki-Hürremi yaşam felsefesinin etkileri vardır.

Bu direniş zincirine eklenenlerden biri de yürüttüğü mücadele ve gösterdiği büyük direnişle demokratik uygarlık tarihine mal olmuş Babek'tir. Babek'in yaşadığı bölge güney tarafından Erdebil ile Merend'e, doğu tarafından Hazar denizine, Şamahı ve Şirvan'a, kuzeyden Muğan ovası ile Muğan ve Aras çayı sahiline, batıdan ise Culfa, Nahçıvan ve Merend bölgesine ulaşıyordu. Zerdüş'tün de inzivaya çekildiği Savalan dağının kuzey bölgesidir. Bu bölge aynı zamanda Med'lerin coğrafik sınırları içindeydi. Sasaniler döneminde Mazdekçiliğin bastırılmasından sonra, daha kuzeye doğru Mazdekilerin yayılmaları olmuştur. Zağrosların etekleri, uzantıları olan bu coğrafyada İslam'ı kabul etmeyen halklar yaşamaktaydı. Farklı etnisitelere, kültürlere, inançlara sahip halkların yaşadığı kadim ve tarihsel birikime sahip bir bölgeydi. Babek'in babasının Zerdüşti bir Kürt, annesinin ise Azeri olduğu iddia edilmektedir. Ancak etnik yapısına ilişkin çok fazla veri bulunmamaktadır. Felsefesi, inşa

etmek istediği yaşam ve etrafına topladığı halklar mozaiği etnik kişiliğini önemsiz hale getirmiştir. Babek, bölge halklarına özgürce yaşayabilecekleri bir yaşam ve gelecek vaat etmiştir. Babasının sırtında fıçısıyla Kandil yağı satıcısı olduğu bilinen Babek, halktan birisiydi. Babek'in tarih sahnesine çıkması 808 yılında Azerbaycan'ın Bezz bölgesinde başlayan Hürremi hareketin lideri Cavidan bin Sehl tarafından olmuştur. Babek'le tanışan Cavidan, Babek'in kendisinde oluşturduğu güvene dayanarak Bezz dağına götürerek yetiştirir. Cavidan'ın ölümünden sonra eşi, Babek'in Hürremi hareketin başına geçmesini sağlamıştır. Hürremileri toplayıp Cavidan'ın vasiyeti olarak şu sözlerle hitap ettiği kayıtlara

lükçü ve komünal bir yaşam inşa etme amacı vardır. Bunun içinde kurtarılmış alanlar yaratma mücadelesi başlatmıştır. Babek toplumsal hareketi içinde değişik inanç ve halk toplulukları Kürt, Pers, Türk, Bizans Rumları, Ermeniler-Paulkienler, Arap, Arami vb. bulunmaktaydı. Babek isyanı Bilal Abadh'da, İran'da kıtlık ve otorite boşluğu olduğu, Amenia valisi Hatim bin Khartama'nın bölgede yarı bağımsızlık ilan edip, yönetimi sıkıntı içine soktuğu bir dönem olan 816 yılında başlayıp, Abbasi Halifelerinden Memun'un (813-833) saltanatının sonuna dek sürecek ve Mutasım'ın (833-842)'da başına dert olacaktır.

Dağlık bölgelerdeki boğaz ve geçitler-

Babek hareketinde, Mazdekin toplumsal, siyasal ve ekonomik öğeleri ağırlıklı bir biçimde öne-çıkıştır.

Eşitlikçi, özgürlükçü ve komünal bir yaşam inşa etme amacı vardır. Bunun içinde kurtarılmış alanlar yaratma mücadelesi başlatmıştır. Babek toplumsal hareketi içinde değişik inanç ve halk toplulukları Kürt, Pers, Türk, Bizans Rumları, Ermeniler-Paulkienler, Arap, Arami vb. bulunmaktaydı.

geçmiştir:

"Genç Babek, ölen Cavidan'ın kutsal ruhunu taşıyor. Babek bundan böyle topluluğun önderi olacak... Mazdek'in dini ni yeniden ihya edecek. Babek sayesinde en düşkünümüz bile azizler gibi olacak, çaresizliğiniz son bulacak."

Bunun üzerine Hürremiler, Babek'i yeni liderleri olarak kabul etmiş ve kabul için daha önceki liderlere yapıldığı gibi geleneksel kabul törenini gerçekleştirmişlerdir. Geleneklere göre de Cavidan'ın eşi Babek'le evlenmiştir.

Babek hareketinde, Mazdekin toplumsal, siyasal ve ekonomik öğeleri ağırlıklı bir biçimde öne-çıkıştır. Eşitlikçi, özgür-

de istihkâm kurmuş olan Babekiler, uzun süre bütün hücumları püskürtmüş ve kısa zamanda Azerbaycan'dan Horasana ve Tabaristan'dan Kuhistan'a kadar birçok bölgeyi etki alanına almışlardır. Birçok Abbasi emirinin ordusunu yok etmişlerdir. Bazı Emirleri ya esir almışlar ya da öldürmüşlerdir. 824'te Bağdat'tan gönderilen Halife ordusu yenilerek geri dönmüştür. Muhammed al-Tusi 829-30'da yaptığı büyük operasyonlar sırasında öldürülmüştür. Ordusu geri çekilirken yok edilmiştir. İzleyen yıllarda Horasan valisi Abdullah bin Tahir'in Babek-Hürremiler üzerine hücumları da başarısız kalmıştır. Abbasilerin altı düzenli ordusunu yenen Babek, inşa ettiği adil, özgürlükçü ve komünal yaşamla Abbasi devletinin sürekli

saldırılarına maruz kalmıştır. Altı düzenli ordusu imha edilen İslam devleti, Babek'i yenmek ve kurduğu yaşamı yok etmek için sürekli arayış içinde olmuştur.

Babek, kavimci Arap ordularına ve İslam İmparatorluğunun şeriatçı devlet yapısına karşı savaşmış, savaş konusunda ustalıklara sahip bir gerilla komutanıdır. Dağlık araziye iyi kullanarak pusu atarak, sızma, baskın gibi gerilla tarzları ile başarılar elde etmiştir.

"Babek önderliğindeki bu büyük hareketin yüzbinlere ulaşan askeri kuvvetinin kumandanları arasında sağ kolu sayılan Tarkan adında bir Türk; halife ordusundan ayrılıp 20000 askeriyile Babek'e katılan Noktay adlı bir başka Türk daha bulunuyordu. Ayrıca Bizans İmparatoru Theophilos'la yaptığı karşılıklı yardım

Orta Asya steplerinden getirilen Türklerden oluşan bir ordu kurarak Babek'i yenebilmişlerdir. "İsyanı bastıran halife Mutasım(833-842) oldu. Halife'nin hizmetine girmiş İslam örtülü Mani inançlı Türk prensi Afşin, büyük ve günün koşullarında eksiksiz donatılmış büyük bir ordunun başına geçirilerek 835'te Babekilerin üzerine gönderildi. Afşin, yetkin bir kumandan olmasına rağmen birçok yenilgi aldıktan sonra çeşitli savaş hileleriyle Babek'i ele geçirmeyi başara bildi. Önce Babek'in en gözde komutanı kendisi gibi Türk olan Tarkan'ı tuzağa düşürüp ortadan kaldırdı. Böylece biri zalim ve baskıcı yönetimin yanında, öbürü mazlum ve ezilen halkların isyancı temsilcisi olarak iki Türk kumandanı karşı karşıya gelmişlerdi. Afşin, Ortodoks İslam örtüsü altında ezen, egemen sınıfın

Babek, kavimci Arap ordularına ve İslam İmparatorluğunun şeriatçı devlete yapısına karşı savaşmış, savaş konusunda ustalıklara sahip bir gerilla komutanıdır.

anlaşmasına uyarak 2000 Hurremi savaşının başında gönderdiği bilinen Nasr Theophobos da Babek'in Bizans asıllı kumandanlarından biriydi. 837 de Abbasi halifesi Mutasım ile Theophilos arasında yapılan Sozopetraa(Doğanşehir) savaşında N. Theophobos önemli rol oynamıştı. Yine yardımcılarından Marand şefi İsmâ Kürt ve önemli kumandanlarından biri olan Muaviya da Arap idi. Ayrıca kendisine ve davasına bağlı Tabaristan prensi Mazyar ve Ermeni prenslerinden Sonbat oğlu Sahl da vardı. Ancak sonuncusu ona ihanet etmiş. Kalesine sığınan Babek'i yakalatarak Halife Mutasım'dan 1 milyon dirhem gümüş ödül almıştır."

Babek'in ordularına karşı başarısız olan Abbasiler, Emeviler zamanında başlayan ancak kurumsallaşamayan ordu teşkilatına özel kuvvetler denebilecek maaşlı ve tarihte Hassa ordusu olarak anılan ve

yanındaydı, Tarkan ise heterodoks İslam örtüsüne bürünüp ezilen sınıfların yanında yer almıştı. Çok değil üç yıl sonra Abbasi halifesi, Babek'i tüm azalarını kestirip gövdesini darağacına astırdığı kentte Samarra'da, Afşin'in Ortodoks İslam örtüsünü kaldırıp altındaki Mani inançsal kimliğiyle açlığa mahkûm ederek zindanda öldürttü." (H. Laoust, les Schismes dans l'İslam, Paris-1983, s.95)

Babek isyanı, bölgede en uzun süren toplumsal başkaldırı hareketidir. 816 yılından 837 e kadar 21 yıl boyunca iki halifeye saltanatlarını kaybetme korkusu yaşatmıştır. Abbasi dönemi tarihçilerinden gelen bilgilere göre hemen hemen çeyrek yüzyıllık Babek-Hürremi hareketi süresince 550 bin insanın öldüğü söylenmektedir. Devlet-iktidar kültürü kendisi gibi olmayanlara ve kendisine boyun eğmeyenlere karşı her zaman her türlü hile,

komplo ve şiddet yöntemini kullanmıştır.

Bağdat'a yakın bir yerde Dicle Nehri'nin kıyısında kurulan Samarra, 4 Ocak 838 tarihinde büyük bir halk önderinin katliamıyla lanetlenecektir. Samarra'da ölüme giderken bile Babek'in sergilediği tutum tek başına insanlığa bahşedilmiş çok büyük bir onur ve direniş mirası olmuştur. Af dilerse kurtulacağı söyleyen Halifeye karşı ölümler de diz çökmemiştir. Said Nefisi Babek'i anlattığı kitabında bu son anları şöyle dile getirir:

"Babek, Mutesim'in yanına geldiğinde, Mutesim ona şöyle demiş: Ey Babek, sen öyle bir şey yaptın ki, hiç kimse böyle bir şey yapmamıştır. Şimdi de hiç kimsenin tahammül edemeyeceği kadar tahammül etmelisin. Babek de 'yakında benim tahammülümü görürsün' demiş. Mutesim: 'Bunun iki elini benim gözümün önünde kesin' diye emir verdi."

"Mutesim onun ellerinin ve ayaklarının kesilmesini emretti. Onun bir elini kestiklerinde, öteki elini kana batırıp yüzüne sürdü ve yüzünü gözünü kanla kıpkırmızı yaptı. Mutesim, 'ey it bu ne iştir? diye sordu. Babek şöyle dedi: ... İnsanların yüzü, bedenlerindeki kan nedeniyle kırmızı oluyor. Kan bedenden akıp gittiğinde, yüz sararır. Bedenimden kan akıp gittiği zaman halk, 'yüzünün rengi korkudan sararmıştır' demesin diye yüzümü kana boyadım."

"Ona acı çektirmek amacıyla Mutesim, cellada kılıcı onun iki alt kaburgasının arasından yüreğine sokmasını emretti. Bunu yaptıktan sonra, Mutesim'in emri üzerine onun dilini kestiler, onun vücudunu darağacına astılar. Başını Bağdat'a götürüp köprü üzerinde bir ağaca taktılar. Sonra aynı başı, Horasan'ın kent ve kasabalarında dolaştırdılar. Nedeni ise şuydu ki; o, halkın yüreğinde kök salmış büyük bir nüfuzla sahipti."

Ve Son Sözleri...

"... Bütün müstebidler (zalim hükümdarlar) gibi sen de yanılıyorsun. Çünkü benim destanım öyle bir dstandır ki, ne Babek'le başlamıştır ne de Babek'le bitecektir. Ey zavallılar, siz hiçbir zaman özgürlük yangısının ne demek olduğunu anlamayacaksınız. O dehşetli yangı ki, yüreği yakıp küle çeviriyor. Özgürlük, o ister tatlı olsun isterse acı; yalnız oydu benim secdegâhım! Ve müstebid ki beni öldürüyor, o da hiçbir zaman anlamayacak ki, ölümü ile özgürlük fedaisi büsbütün yok olmuyor..."

Mazdekizimde üç elemana hâkim olan dört güç, yediler ve on ikiler bir kişide toplandığı takdirde o kişi Tanrılaşır ve artık dinsel görevlere bağlı kalınmaz inanç ilkeleri Babek şahsında yaşam bulmuştur.

"Önder Apo, bu hareketleri şöyle değerlendirmektedir: "Mazdek, Hürrem ve Babek gibi ünlü komünalistler tarafından sergilenen isyan ve direnişler, alan ve karakter unsurları nedeniyle Zerdüştinin son temsili olabilir. Her üçü de hem İran-Sasani çürümüş monarşizmine hem de sefahat içindeki Abbasi sultanlarına karşı direnişleriyle kahramanlık simgesi oldular."

Demokratik uygarlık tarihinin eşitlikçi, özgürlükçü, demokratik-komünalist yaşam arayışçılarının tarihinin, kendi tarihimiz olduğunu bilerek sahiplenmek gerekir. Bilme sınırlarını hep aşarak, derinleşerek unutmamak anlamlı olanıdır. Unutmak ihanetse, ihanet içindeki bir yaşamı kabullenmemek gerekir. Bu tarihi ne kadar iyi bilirsek o kadar kendimizi savunabiliriz ve o kadar direniş halinde olabiliriz. Devletçi uygarlık ve onun günümüzde en gelişmiş biçimi olan kapitalist modernite'nin insanı-toplumu köksüzleştirme çabalarına; Demokratik uygarlık tarihini bilerek ve demokratik modernite yaşamını inşa ederek dur diyebiliriz. Yaşanılan tarihe saygılı olmakta ancak böyle gerçekleşebilir.

ZAGROSLAR'IN TANRIÇA GELENEĞİ, İRAN'DA DEMOKRATİK ULUS ÇÖZÜMÜ İLE GÜNCELLENİR

İran denilince mekân olarak Zagros gelir akla. Toroslar'la buluşup bir kadın devrimi olan neolitik tarım devriminin gerçekleştiği altın hilali, bereketli hilali oluşturan heybetli sıradağlar. Hurice doğurmak olan zag ile güneş anlamındaki ros kelimelerinden birleşerek güneşin doğduğu yer; Zagros. Yunanlılar Zeus ile Persephone'nin oğlu Zagreus'tan geldiğini, bu ismi Yunanlıların verdiğini söylese de etimolojik, arkeolojik veriler bunun sonradan geliştirilen bir mitolojik anlatım olduğunu koyar ortaya.

İran denilince Mithraizm ve Zerdüştlük inancı ile başlar tarihsel anlatım. Mithra da bir tanrı olarak adlandırılrsa ve sonradan Roma döneminde savaşçı erkeklerin, askerlerin dini olarak lanse edilse de güneş tanrıçasıdır. En kadim inancın kutsal tanrıçasını bir kaynak şu şekilde tarif eder; "Mithra, yeryüzünde insanlar tarafından en uzun süre tapılan tanrıçadır. Yani insanların "Yahweh", "Zeus", "Allah", "Manitu", "Tor" vs. gibi

özel isimler vererek taptıkları tanrılar arasında O, "en kıdemlisidir" ve hala dünyanın bir köşesinde milyonlarca insan tarafından kendisine tapılmaya devam edilmektedir". Avesta'da uzun bir bölüm Mithra'ya adanmıştır ve Zerdüşti takviminin 16. günü onun adıyla, Mithra (Mihir) Günü olarak bilinir. Hala Kürtçe ve Farsça'da günümüzde de kullanılan birçok kavram Mithra'dan türemiştir. Mevan, Mihriban, Mihr, Mihrican, Mir bunlardan bazılarıdır.

Mithra, Zerdüştlükte bir melek olarak yer bulur kendisine ve Zerdüştlük; Mithracılığın reformasyonu olarak tanımlanır. Günümüzde ağırlıkta Doğu ve güney Kürdistan'da yaşayan bir inanç ve halk olan Yarsaniler ve Kakayiler kendisini Mehrperweri yani Mithra'ya dayandırır. Yarsanlarda "Mehr" sözcüğü güneş, aydınlık, sevgi, kardeşlik anlamındadır. Mitra ise doğruluk, sözünde durma ve ahde vefa olarak kullanılır. Mithra gibi bir başka ana tanrıça her seferinde farklı biçim ve isim-

lerde yer bulmuştur, İran coğrafyasındaki halkların inançlarında. Onun adı da Anahita. Erkek egemen mitoloji ve inançlar ne kadar bastırmaya çalışsa da demokratik uygarlığın nehrinin akışı içinde kendine yer bulur o da. Bu yüzden M.S 4.yüzyıl İran yazılarında Tanrıça Anahita evrenin yöneticisi olarak yeniden boy gösterir. Ahura Mazda'nın Anahita'ya bütün varlıkları gözetme görevini vermiş olduğu" belirtilir. Günümüzde birçok Ortadoğu dilinde kullanılan Nahid, Nahide gibi isimler de onun adından türetilmiştir.

Ana tanrıçalık inancı Mani, Mazdek, Hürrem'le aynı mekânda direnmeye devam etmiştir. Mazdek'in ve taraftarlarının katledilmesinin ardından eşi Hürrem, Rey tarafına kaçarak Mazdeizmin devamı olan Hürremdîn'iyye'nin (Neşeli

bir kişilik olarak Hz. Fatma devletleşen, iktidarlaşan İslam karşısında mücadele edenlerin kendini dayandırdığı demokratik İslam geleneğinde sembolleşir. Ancak Ana Fatma kültü diyebileceğimiz gelenekler ona yüklenen anlamın daha kapsamlı olduğunu ve ana tanrıçalık inancının izlerini taşıdığını ortaya koyar. Önderliğimiz de bunu şu sözlerle ifade etmiştir "İslam gerçeğinde Ehlibeyt, Hz. Fatma geleneği büyük öneme sahiptir. O gelenek günümüze kadar etkilerini sürdürüyor ve bundan etkilenmeyen tek bir Ortadoğulu, hatta neredeyse dünyada bir kişi bile yoktur". Gerçekten de çok sınırlı bir araştırma bile ana Fatma inancının ne kadar geniş bir coğrafyada ve etkili bir inanç olduğuna dair bize birçok veri sunmaktadır.

Ana Fatma Alevilerde "Zöhre Yıldızı",

Ana Fatma kültürünü de bu geleneğin bir devamı olarak tanımlayabiliriz. Tarihsel bir kişilik olarak Hz. Fatma devletleşen, iktidarlaşan İslam karşısında mücadele edenlerin kendini dayandırdığı demokratik İslam geleneğinde sembolleşir. Ancak Ana Fatma kültü diyebileceğimiz gelenekler ona yüklenen anlamın daha kapsamlı olduğunu ve ana tanrıçalık inancının izlerini taşıdığını ortaya koyar.

Din) yayılmasını sağlayacak faaliyetler yürütür. Bu isyanın devamcısı Cavidan'ın idamı ardından da onun eşi direnişin yeni liderinin Babek olduğunu kabul ettirmek için "Cavidan'ın ruhu Babek'te yaşıyor" der. Babek'in annesi Matar'ın da bu direnişte etkili olduğu rivayet edilir. Yani Ortadoğu'nun en güçlü komün hareketleri ve direnişlerinde kadınların etkili olması kadar düşüncenin kendisi de kadın özgürlüğüne dayanır ve en fazla saldırıya uğradığı nokta da burası olmuştur. Bu direnişlerin kaynağı da o toprakların kadim tanrıça geleneğidir.

Ana Fatma kültürünü de bu geleneğin bir devamı olarak tanımlayabiliriz. Tarihsel

"ay" ve ocak olarak kabul edilir. Zöhre yıldızı Star, İhtar'ın yıldızı yani Venüs'tür. Hilal biçiminde olduğunda bakire genç kızları, dolunay olduğunda olgun kadınları simgeleyen ay tanrıçaları birçok kültürde vardır. "Ocak" ise Aryen tanrıçalarının sembolüdür. Zerdüştlükte ve Alevilikte ocak kutsal görülür. Alevi dini mekânlarında bulunan ocakların birçoğunun adı "Fatma Ana Ocağı"dır. Balkanlardaki Babailerin Anadolu'da bağlı olduğu yer olan Şucattin tekkesindeki "Fatma Ocağı" adlı ocağın Fatma anadan geldiğine inanılır. Gloria Clarke: "Ocak, erenler dilinde ehli-beyt sülalesinden gelen ananevileri, görgü ve kuralları

yaşamaya çalışan pirlük, mürşitlik, dedelik gibi dini önderlik kimliğini temsil eden kişilere verilen tanımlamadır. Ocak etrafı aydınlatan, ışıtan, yol gösteren, birliği ve beraberliği sağlayan, küsleri barıştıran insanlardır. Kimi dergâh ve tekkelerdeki ocağın Fatma ana ile özdeşleştirilmesi bir anlamda yolun birleştirici ve kökeninin Fatma anaya dayandığının sembolik anlatımı olmalıdır" der. Malatya ve Adıyaman başta olmak üzere kızların ikrar sözü verdiği Kozi törenleri yapılmaktadır. "Kozi"(Kürtçe) Malatya yöresinde Türkçedeki "ocak" anlamına gelmektedir. Bu törenlerde kadınların ocak olduğuna dair inanç ritüellere yansıtılır.

Her ne kadar Şii gelenek ve Alevilik'te belirgin kılınsa da Ana Fatma inancı Batı'nın Meryem Ana inancıyla çok güçlü benzerlikler gösterir ve birçok mezhep ve tarikatta da kutsallık taşır. Ana Fatma'ya atfedilen "günahlardan arınmışlık, peygamberin annesi, kadınların en yücesi, çilekeş, mütevazı, olgun... vb." sıfatlar da bunun ifadesidir. Hz. Ali'nin güneş ile Ana Fatma'nın ise ay ile özdeşleştirilmesi de bu benzerliğin bir başka yansıması olarak görülebilir. Aleviler, özellikle de kadınlar dolunaylı gecelerde yüzünü aya dönerek "Ya Ana Fatma" diyerek dua ederler. Ay için oruç tutan birçok Alevi kadın vardır. 12 imam orucunu kimi yerlerde 17, kimi yerlerde 13 gün tutan kadınlar, oruca erken başlar ve bu fazla günleri Ana Fatma için tutarlar. Şiiilerde kadınların tuttuğu "Orucu Zennan" da Ana Fatma'ya atfedilmiştir. Şifa vermek isteyen Sünni, Şafii, Alevi ve Şii kadınlar "bu benim elim değil ana Fatma'nın elidir" diyerek şifacılık yaparlar. Şifacılığın da ana tanrıçalığın teme özelliği olduğu bilinir.

Ana Fatma'nın öldüğü gün de, birçok bölgede özellikle kadınlar tarafından yas günleri olarak anılır. Ölümü hakkında iki rivayet dile getirilir: Bunlardan biri babası Hz. Muhammed'in vefatından 75 gün sonra, diğeri ise 95 gün sonra öldüğü yönündedir. Bu iki rivayetin arasındaki 20

günlük süre Şiiiler ve İğdir'lı Azeri'lerde "eyyam-ı Fatma" adı altında yas günleri olarak anılır. Çok geniş bir coğrafyada Ana Fatma'ya atfedilen ziyaret, tekkeler de ana tanrıçalık inancının onda devam etmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. İsmaili'lerin gök şemasında; ilk gök katının en yüksek küresinde Muhammed, ikinci katta Ali, ardından 7 imam sonraki kürelerde yer alır. Son maddi dünyaya en yakın kürede bu kutsal soyu olanaklı kılan Ana Fatma bulunur. Onu İslam'ın annesi ve tanrısal bilgelik olan Sophia olarak görürler.

Kadın dervişler geleneğinde de Ana Fatma ayrı bir yer tutar. Çünkü 12 İmamı Hz. Muhammed'e dayandıran odur. Aleviler arasında kabul edilen 5'ler 7'ler arasında Ana Fatma yer alır. Kadın tasavvufçular Ana Fatma'yı örnek aldığından sufi kadınların birçoğunun adı da Fatma'dır. Ana Fatma'ya verilen özel değer bir başka göstergesi de Hz. Ali'nin diğeri çocukları değil yalnız Fatma'dan olanların seyyid kabul edilmesidir. Şii gelenekte Ana Fatma her Müslüman kız için anne timsali olarak gösterilir. Ortaçağ'da bütün servetini Fatma'nın yüzü suyu hürmetine kızlarına veren bir tarikatın olduğu bilinir. 8. İle 12.yy arasında ana Fatma adına açılan tekkelerde dul, kimsesiz ve evlenmek istemeyen kadınların barındığı yüzlerce yerden bahsedilir. Üstelik bu tekkelerin şeyhleri olan kadınlar erkekleri de eğitmişlerdir. Merkezi Adıyaman'da bulunan, devlet işbirlikçisi ve Alevi katliamlarında rol sahibi olan Ökkeş Şemdinler ve Muhsin Yazıcıoğlu gibi faşistlerin de müridi olduğu Menzil tarikatında, Ana Fatma'nın yoğurduğuna inanılan bir hamur bulunur. Her yıl o hamurun mayası kurutularak bir sonraki yıl için saklanır ve yeniden yoğrulur.

İran coğrafyasında tarikatlar ve çeşitli inanç biçimlerinde komünal, demokratik, kadın özgürlüğünü esas alan gelenek hiç kaybolmaz. Sürekli bir biçimde farklı isimlerde kendini sürdürür. 19. yy da ortaya çıkan Bahailik de bunun bir diğeri

biçimidir. Bir barış dini olarak kendisini tanımlamış, kadınların özgürlüğünü ve erkeklerle eşit olması gerektiğini, barışın da ancak kadınların özgürlüğü ile savunulacağını ortaya koymuştur. Günümüzde de İran faşist molla rejimi, Bahai'ler üzerinde baskılarını sürdürmektedir.

Tüm yozlaştırmalara, saldırılara rağmen bir ana tanrıça yurdu demek yanlış olmaz İran ve İran'da yaşayan halklar, gelenekler ve inançlar için. Kürt kültürünün Rojhilat Kürtlüğünde, Aleviliğin en öz biçimiyle Yaresanlarda ve bu bölgede yaşanıyor olması tesadüfü değildir. Önderliğimiz bu gerçekliği "Zağrosların enteresan bir yönü var. Ninhursag, 'Dağ Bölgesi Tanrıçası'dır. Hala o tanrıça geleneği orada yaşıyor. Arkadaşların arasında İranlı kızlar da

hareketlerine, onlarca inanç ve kültür- lere dönük karşı devrimler de burada gerçekleşir. Zerdüştî çıkış da aslında ana tanrıça geleneğinin bir çıkışıdır, erkek karşı devrimi karşısında. Mircea Eliada bu gerçekliği şu sözlerle ifade eder; "Zerdüşt sığır kurban edenlere şiddetle saldırır (yasna 32.12, 14; 44.20, 48.10) erkek cemiyetlerindeki tapımın ayırt edici niteliğini bu tür kanlı ritüeller oluşturmaktadır... Rivayete göre, Zerdüşt 77 yaşında iken, Turan'lı Bratvarkhş tarafından ateş tapınağında öldürüldü. Daha geç tarihli bazı kaynaklar, katillerin kurt kılığına girdiğini belirtiyor. Efsane Zerdüşt'ün yazgısının anlamını hayranlık uyandıracak bir biçimde ifade ediyor; çünkü "kurtlar" peygamberin büyük bir cesaretle eleştirdiği Ari "erkek cemiyetleri"nin üyeleriymiş."

Tüm yozlaştırmalara, saldırılara rağmen bir ana tanrıça yurdu demek yanlış olmaz İran ve İran'da yaşayan halklar, gelenekler ve inançlar için. Kürt kültürünün Rojhilat Kürtlüğünde, Aleviliğin en öz biçimiyle Yaresanlarda ve bu bölgede yaşanıyor olması tesadüfü değildir. Önderliğimiz bu gerçekliği "Zağrosların enteresan bir yönü var. Ninhursag, 'Dağ Bölgesi Tanrıçası'dır. Hala o tanrıça geleneği orada yaşıyor. Arkadaşların arasında İranlı kızlar da var. Bu tanrıça geleneğini yaşatmaları önemlidir" sözleri ile ifade eder.

var. Bu tanrıça geleneğini yaşatmaları önemlidir" sözleri ile ifade eder. İran tarihinde kadınlara dair bir değerlendirme yapılacaksa başlangıcın bu tanrıça geleneğinden yapılması gerekir. Çünkü Şirin Elemhuli'nin ya da Zağroslar'daki ana tanrıça yurdunda aynı geleneği sürdüren gerillaların, Ferinaz için ayağa kalkanların temsil ettiği gelenek bu direniş geleneğidir.

Bir de diğer yüzü var İran'ın. Tanrıça geleneğine, Ortadoğu'nun komünal

Ancak ne yazık ki Zerdüştlük de bu karşı devrimden payını almıştır. Zerdüştlüğe inandığı söylenen Sasani İmparatorlarının iktidar döneminde gerçekleşen katliam ve savaşlar bunu ifade eder. Bu zalimlik karşısında yeni bir Zerdüştî çıkış olan Mani'nin, Zerdüşt magrahipleri tarafından katletmesi de karşı devrimin yarattığı yozlaşmayı gösterir. Kadın-erkek eşitliğini savunan Mazdek'e kısa bir dönem destek verdiği için dönemin Sasani Hükümdarının adının küfre

dönüştürülmesi de bu karşı devrimlerin bir başka sonucudur. Hükümdar I. Kavad (488–531) döneminde Mazdek inancının gereği olarak saraylarda ve prensliklerdeki tüm harem–ler dağıtılıyor ve kadınlar toplumsal yaşama karışıyor–lar. Daha sonra yapılan baskılar nedeniyle geri adım atsa da hükümdarın bu yaklaşımı kadın–erkek eşitliğini savunan birçok harekete atılan iftira ve karalamalardan payını alıyor. Hala birçok kaynakta bu durum çarpıtılarak anlatılır. Her şeyin ortak olduğu Mazdek inancında eşlerin de ortak olduğu karalaması ile Kavad’ın, Mazdek’e olan inancı nedeniyle eşinin onunla yatmasına izin verdiği propagandası yapılmıştır. Hala Türkçe sözlükte kavat kelimesi şu şekilde tanımlanır; “Arapça hakaret. Yolsuz, yasa dışı veya gizli, cinsî birleşmelerde aracılık eden erkek, pezevenk”.

Ana Fatma kültü gelenekler ve ritüellerde devam etse de İran Şia rejiminde pasif, itaatkâr, ideal anne imgesi haline getirilmiştir. Önderliğimiz bu durumu “Ortadoğu’nun kadın kimliği yok, henüz yaratılmamıştır. İslam içinde kadın geliştirilmedi. Hz. Ayşe, Hz. Fatma olayı var; çıkamadılar, boğuldular. Harem kültürü aşılamadı. Şimdi de zina meselesi var” diyerek ifade eder. Batıda cadı avları öncesinde Meryem ana inancı kadınların ayrı tarikatlar ve manastırlar kurmasına, sapkın olarak adlandırılan özünde komünal ve kadın–erkek eşitliğini savunan tarikatları ortaya çıkarmıştır. Ancak cadı avları ardından sessiz, acı çeken, İsa’yı doğurmak dışında bir anlamı olmayan itaatkâr anne olur Meryem. Ana Fatma için de benzer bir durumu ifade edebiliriz. Alevilerde dahi artık analık kurumu geride kalmış, dedelerin hepsi erkektir. Ana Fatma için yas tutulup, ağlanıp acı çekilir ama onun mücadelesini yürüttüğü iktidar İslamı en korkunç yüzünü İran’da göstermektedir. İranlı feminist yazar Mehrangiz Kar bu durumu “Şiiler, çaresizlikle simgeleştirdikleri Zehra(Hz. Fatma) şahsında tüm İran’lı kadınları Zehra ile benzeştirme

çabasındadırlar’ sözleri ile çok güzel ifade eder.

İran’ın yaşadığı güncel durumun arka planındaki bu karşı devrimci tarihsel geçmişi Önderliğimiz şu sözlerle tanımlar, Ortadoğu savunmasında: “İran’da Sümer rahip ideolojisinin üç türevinden de etkilenmiş bir uygarlık geleneği vardır. Zerdüşt ve Mithra geleneği orijinal kimliği oluşturmalarına rağmen, İslâm türeviyle etkisizleştirilmişlerdir. Musevilik, İsevilik ve Grek felsefe ekolünün bir sentezi olarak ortaya çıkan Manicilik, resmi uygarlık ideolojisi karşısında etkili olamamıştır. Daha doğrusu isyancı geleneği beslemekten öteye gidememiştir. İran, İslâmî geleneği Şia mezhebine dönüştürüp son dönem uygarlık ideolojisi olarak uyarlamıştır. Günümüzde de kapitalist modernitenin unsurlarını Şia süzgecinden geçirerek (Çin Konfüçyüsçülüğünün modernist biçimi olarak) modernleşmeye çabalamaktadır.”

Uygarlığın tarihsel mirası ve en uzun süreli devlet geleneğine sahip olan İran devleti, son iki yüz yıllık kapitalist modernite ile birlikte ulusal, etnik, inanç, kadın özgürlüğü, insan hakları konusunda tam bir sorunlar yumağı haline gelmiştir. Toplumsal sorunların en ağırı ise kadın etrafında yaşanmaktadır. Bunlardan bazılarını sıralarsak sanırsız durum daha iyi anlaşılacaktır;

Kadın için evlilik yaşı 9, erkek için 15 olarak belirlenir. Erkek 4 evlilik yapabilir.

Evin reisi erkektir, kadının çalışma hakkı ve ev dışında çalışmasını onun adına engelleme hakkı erkeğe aittir.

Bir kadın bir erkeği öldürünce hem idam ediliyor hem de bir üreticiyi ortadan kaldırdığı için ailesine tazminat ödüyor. Bir erkek bir kadını öldürünce; bilinçli öldürürse, öldürülen kadının ailesi katilin ailesine 6 milyon öderse idam edilir.

Tek bir kadın ve kadın grubu mahkemede şahit olarak kabul edilmiyor Boşanmada çocuklar babaya kalıyor. Erkek çocuk 2, kız çocuk 7 yaşına kadar annede kalabilir.

Recm uygulanmaktadır Sigeh-muta nikâhı fuhuşun, metres hayatın resmileşmesidir. Para karşılığında dul olan, bekâr ise babanın izni ile kıyılan geçici nikâhtır. Bütün haklar ve inisiyatif erkeğe aittir. Kadın evli olmamalı, kadın nikâha son veremiyor, bu sürede erkek ölürse mirasından yararlanamıyor, çocuk yapamıyor, çocuk olursa baba velayetini almıyor.

yakma biçimindedir ve çoğu çocuk yaşta evlendirilen kadınlardır.

8 milyon kadın sefalet içinde yaşamaktadır. 8-10 milyon genç kadın ruhsal sorunlar yaşamaktadır. Uyuşturucu kullanımı artmakta, uyuşturucu kullananların yarısı en az bir defa tecavüze uğramaktadır.

İstihbarat evlilikleri; her yıl en başarılı 7 bin üniversite öğrencisi evlilik ile 15 bin sayıya ulaşarak ajanlaşmaktadır. Evlilik törenleri toplu nikâh ile üniversitelerde yapılmaktadır. Politik evliliklerdir ve tüm ihtiyaçları (ev, araba, çeyiz, maaş) karşılanmaktadır.

Uygarlığın tarihsel mirası ve en uzun süreli devlet geleneğine sahip olan İran devleti, son iki yüz yıllık kapitalist modernite ile birlikte ulusal, etnik, inanç, kadın özgürlüğü, insan hakları konusunda tam bir sorunlar yumağı haline gelmiştir. Toplumsal sorunların en ağırı ise kadın etrafında yaşanmaktadır.

Bakire kadın ölürse cennete gider inancından dolayı, bakire kadına idam edilmeden önce tecavüz edilmektedir.

Kendini yakma ve intihar, evden kaçma oranları yüksektir. Zühre ve iffet evleri ile itaatkâr kadın yaratılmak istenmektedir.

%70 okuma oranı olan kadınlar, uluslararası bilim olimpiyatlarında büyük başarılar kazanmaktadır.

Giyinme yasasına uygun ahlak operasyonları düzenlenmekte, iyi-kötü giyinme kurallarına göre binlerce kadın adli kovuşturmayla uğramaktadır. Çarşafsız gezmenin cezası 12 ay hapis ve kırbaçlanmaktır.

300 bin oranında kadın evden kaçmıştır. Tahran da fuhuş yapılan yerlerin sayısı sekiz bindir. Her gün 16-25 yaş arası 54 İran'lı kadının Pakistan'a satıldığı belirtilmektedir.

Kadın intiharlarının %98'i kendini

İran'da Kadın Mücadele Deneyiminin Dersleri

İran'da kadınların durumu ya da tarihsel deneyimleri üzerine yapılan değerlendirmeler ağırlıkta modernleşme sonrası dönemi dile getirir. İslami feminist ya da kökten dinci hareketler ise İslam tarihindeki kimi karakterleri öne çıkararak dinin kadının ezilmesinden sorumlu olmadığını ya da modernizmin yarattığı yozlaşma karşısında dinin kadını koruduğunu propaganda etmek için bu tarihe vurgu yaparlar. Mitolojik hikâyeler, sözlü gelenek ya da dini inanç ve tarih içerisindeki kadın tarihi izlerini göz ardı etmek, bizleri bu tarih anlatımına mahkûm etmektedir. Konu Ortadoğu olduğunda belki de daha fazla verinin bulunacağı kaynaklar direnen kültürel miras, sözlü gelenektir. Pozitivist ve oryantalist yaklaşımlar bu tarihin

görülmesini engellemektedir.

Demokratik uygarlık geleneğinin güçlü damarlarına sahip olmasına rağmen bilinçli ya da kadın özgürlüğü mücadelesini feminizmle başlatan yaklaşımlardan kaynaklı birçok ülkedeki kadın tarihi anlatımları da aynı çerçevede kalmaktadır. Mısır, Türkiye, Lübnan ve daha birçok Ortadoğu ülkesindeki kadın mücadelesi hep ulus devlete geçişle birlikte kadınlara oy hakkı ve eğitim-öğretim hakkının tanınması eksenindeki gelişmelerle ele alınmaktadır. Bu tarih anlatımında da kadınların "haklarının bilincinde olmadığı" dile getirilir. Batıda eğitim görmüş olan dönemin aydınları, batılılaşma yanlısı devlet liderleri çok demokrat oldukları için kadınlar mücadele etmemesine rağmen kadınların haklarını vermiştir diye yansıtılır. Oysa gerçeklik böyle değildir. İran'da, Türkiye'de ve Suriye'de kadınlara oy hakkının tanınmasında dönemin diktatörlerinin, uluslararası alanda kendilerini demokrat göstermek için bu adımları attıkları çıkmıştır ortaya. Şehirli Fars kadınlarının Gacar Hanedanı, Pehlevi Dönemi, İslam ve devrim sonrası oy hakkı, yoksulluk, evlilik-boşanma, kamusal alanda yer edinme mücadelelerini göz ardı etmemekle birlikte İran'lı kadınların mücadelesi sadece bundan ibaret değildir. Belucların, Azerilerin, Kürt kadınlarının mücadelelerini de kapsayacak bir tarihsel çerçeveye ihtiyaç olduğu açıktır. Sadece burjuva kadınların mücadelesini esas alan pozitivist tarihsel anlatımın yarattığı sonuç; seküler-laik ya da İslami feminizm eksenindeki kadın özgürlük çizgisidir. Hukuki değişimlerden, modernleşme, batılılaşma eksenli dönüşümlerden medet uman ya da anti-batıcı olmak adına gerici, ataerkil baskı sistemlerini meşrulaştırmanın bir kısır döngü olduğunu en iyi İran'lı kadınların bilmesi gerekir. Batılılaşma eksenli reformlara da, Batı'nın emperyalist politikaları karşısında Ortadoğu'nun ve İslam'ın değerlerini savunma adına da kadınlar

mücadelelerde her zaman aktif yer almışlardır. Ancak sonuçta ne batı yanlısı diktatörler ne de İslam devrimi kadınlar, özgürlük arayışları ve umutlarına yanıt olmuştur. Bunlara birkaç örnek verecek olursak;

- 1906'daki ilk Anayasa Devrimi sırasında kadınlar muhalif toplantılara katılmış, sokak gösterilerinde yer almış. Anayasal Devrim için çalışan gizli teşkilatlar kurmuşlar, grev ve boykotların düzenlenmesine, haber alışverişine yardım etmişlerdir. "Yurtsever" kadın örgütleri, Kacar Hanedanlığı'na karşı direnişte etkin rol oynamış. Anayasa protestoları sırasında kadın göstericilerden biri polis tarafından vurularak öldürülmüştür. Anayasa devriminin en büyük destekçisi kadınlar olmasına rağmen anayasanın birinci yasası kadına oy hakkı yoktur biçiminde düzenlenmiştir. Bu yasa mahkûmlar içinde geçerli kılınarak kadınlar, suçlularla aynı kefeye konulmuştur. İkinci yasa ise Şah erkek olmak zorundadır biçimindedir. Buna rağmen en hassas süreçlerde kadınlar hep sahnede olmuşlar. Örneğin: ülkenin içine girmiş olduğu dış borçlarından dolayı parlamenterlerin Şaha sunmuş oldukları banka projesi kabul olunca, birçok kadın projeyi desteklemek amacıyla altınlarını ve diğer değerli eşyalarını bankaya veriyorlar.

- Anayasa devrimi döneminde yaşanan zamlardan dolayı kadınlar, Şahı protesto etmek amacıyla ellerinde sopalarla sokaklara dökülür ve zorla dükkanlara kepenk indirirler. Bu protesto gösterilerinde Şah, askerleri kadınların üzerine salarak birçok kadının hayatını kaybetmesine sebep olur. Hal böyle olunca kadınların ucuzluk sloganları, özgürlük sloganlarına dönüşür. Bu gösterilerin öncülüğünü ilk, Tebriz kadınları yani Azeri kadınlar yaparlar. Bütün kadın kayıplarına rağmen bastırılmayan gösteriler sonucunda, Şah geri adım atar. Pahalı olan her şeye indirim getirilir.

- 1936'da Afganistan ve Türkiye

örnek alınarak batılılaşma perspektifi ile başörtüsü yasaklanmıştır. Bu yasak toplumun kimi kesimleri tarafından desteklense de, geniş kesimini karşısına almıştır. Şah Rıza Pehlevi, başörtüsü yaşayının gerekirse güç yoluyla uygulanacağı tehdidinde bulunmuştur. Kimi İranlı kadınlar bu yasak üzerine evlerine kapanırken, kimileri de kamusal alanda daha fazla fırsat yakalamıştır; başını açmayı kabul eden kadınlar için hemşirelik, sekreterlik, ya da sigara ve tekstil fabrikalarında işçilik gibi olanaklar doğmuştur. Çokeşlilik yasaklanmamış, medeni kanun üzerinde önemli değişikliklere gidilmemiştir. Evlilik yaşı yükseltilmiş ancak Şii toplumuna özgü geçici evlilik kurumu yani muta evliliği noter aracılığıyla yapılmaya başlanmış, bu evlilik Adalet Bakanlığı'nın kontrolüne

kiler üzerine kadınlara yerel seçimlerde oy hakkı tanıyan yasa geri çekilmiştir.

- Beyaz Devrim referandumu sırasında ise, kadınlara oy hakkı tanınmadığı halde, kadınlar kendi oy sandıklarını kurarak "temsili oy" kullanmışlardır. Şah yönetimi önceleri bu oyları kabul etmeme eğilimindedir. Ancak liberal basının kadınların oy kullanmalarını fotoğraflarıyla geniş haber haline getirmesi üzerine toplumsal destek sağlanmış, oylar kabul edilmiştir.

- 1963 Eylül ayında yapılan parlamento seçimlerinde de meclise ilk kez 6 kadın milletvekili girmiştir. İki kadın da parlamentoya Şah tarafından atanmıştır. Kadınların parlamentoya girmesinin ardından "İran Kadın Organizasyonu" kadınlara daha fazla sosyal hak

Sadece burjuva kadınların mücadelesini esas alan pozitivist tarihsel anlatımın yarattığı sonuç; seküler-laik ya da İslami feminizm eksenindeki kadın özgürlük çizgisidir. Hukuki değişimlerden, modernleşme, batılılaşma eksenli dönüşümlerden medet uman ya da anti-batıcı olmak adına gerici, ataerkil baskı sistemlerini meşrulaştırmanın bir kısır döngü olduğunu en iyi İran'lı kadınların bilmesi gerekir.

alınmıştır. Pehlevi Hanedanlığı muhalefet örgütlerinin tümü gibi, kadın örgütlerini de baskı altına almıştır.

- Kadınların oy vermeleri konusundaki tartışmalar, "Beyaz Devrim" referandumu öncesinde başlamıştır. Kadınların yerel seçimlerde oy kullanmalarına yeşil ışık yakılmıştır. Din adamları bu uygulamaya karşı çıkarken hükümete protesto mektupları göndermiştir. Uygulamaya karşı çıkan din adamlarının başında da Ayetullah Humeyni bulunmaktadır. Ancak Humeyni kendi devrimi sırasında da kadınların siyasete girme hakkını savunacaktır. Geniş çaplı protesto gösterileri ve tep-

tanınması için çalışma yürütmüştür.

- Ülkede gelir dağılımında yaşanan eşitsizlik, ekonomik sorunlar, Şah karşıtı gösterilerin yaygınlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Bu gösterilerde kızlı-erkekli binlerce öğrencinin kitleler halinde camilerde toplandığı görülmektedir. Başörtüsü, hükümeti protesto eden kadınlar için simge olarak kullanılır olmuştur. Camiler, en şiddetli toplumsal muhalefetin üretildiği mekânlar haline gelmiştir.

- 1979'da İran İslam Devleti'nin kurulmasıyla, 8 Mart 1979'da Ayetullah Humeyni, kadınların bundan böyle örtüneceklerini açıkladığında, İranlı

kadınlar geniş çaplı protesto gösterilerine başlamıştır. Üç gün süren eylemlere binlerce kadın katılmıştır. Başbakan Bazargan, kadınlara her ne kadar, örtünmenin isteğe bağlı kalacağını, zorunlu olmayacağını söylese de, aksi yaşanmıştır. Sonuçta, hicap (türban), tüm İranlı kadınlar için zorunlu hale getirilmiştir.

- Devrimin hemen arkasından kadın grupları bir araya gelerek İslam Devrimi Kadın Grubu'nu oluşturmuştur. ABD'de ve Avrupa'da eğitim görmüş kadınları da bünyesinde toplayan bu hareketin amacı, kadınlara yönelik baskının ortadan kalkmasını sağlayacak mevcut kültüre uygun yöntemler bulmaktır. İslam Devrimi Kadın Grubu; Batı'yı, kadınları cinsel nesne haline dönüştürmekle suçlamış, Sosyalist ülkeleri de kadınları sadece ekonomik üretim ilişkileri içindeki rolü ile değerlendirdiği için yetersiz bulmuş, İslam toplumlarını da kadınlara yönelik baskıları nedeniyle eleştirmiştir. İslam Devrimi Kadın Grubu yeni rejimin kendilerini sadece ekonomik olarak desteklemesini değil, kadın politikalarının üretilmesi için hükümette de yer vermesini beklemiştir. Ancak bu beklentilerin hiçbiri gerçekleşmemiş, hayal kırıklığı yaşanmıştır. İslam Devrimi Kadın Grubu kısa süre sonra dağılmıştır. Bireysel düzeyde de olsa İranlı kadınlar Devrim yasalarına karşı mücadeleyi sürdürmüş, protesto gösterileri düzenlemiştir.

Bu kısa kronoloji elbette İran'daki tüm kadın mücadele deneyimini ifade etmiyor ancak kadınların özgürlüklerinin türbanlı olup olmama, okuma-yazma öğrenip öğrenmeme, seçme-seçilme hakkı gibi adımlarla sağlanamadığına dair bizlerde bir hafızanın oluşmasını sağlıyor. Ataerkil devlet geleneğinin doğru çözümlenememesi ve karşısında yürütülecek mücadelenin hedefleri doğru belirlenmediğinde, tüm dünya devrimlerindeki benzer ve "hayal kırıklığı" olarak anlandırılan

sonuçların ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Kadın sorununu sadece bir cins sorunu olarak ve batı merkezli demokrasilerin ufku ile ele almak ciddi yetersizlikleri bağrında taşır. Sorunun tarihsel-toplumsal yanını göz ardı etmek başta İran olmak üzere Ortadoğu'daki hiçbir kadın özgürlük mücadelesine kalıcı kazanımlar getirmeyecektir. İslami feminizm, laik-seküler feminizm, post-kolonyal ya da üçüncü dünya feminizmleri olarak adlandırılan düşünce, eylem ve örgütlenmelerin temel yanılgısı tarihsel-toplumsal Ortadoğu gerçekliğine yabancılaşma ve modernite eleştirisini güçlü yapamamadır.

Demokratik Ulus Çözümü ile Tanrıçayı Uyandırmak

Etnik, dinsel açıdan çok kimlikli ve zengin bir tarihsel kültüre sahip olan İran'da ulus devlet ya da Şia milliyetçiliğine dayalı devlet modeli her zaman krizli bir duruma yol açmış, buna karşı da devrimci-demokrat toplumsal muhalefet sürekli mücadele içinde olmuştur. Bu muhalif hareketlerde, kadınlar da çok önemli rol sahibidirler. Önderliğimiz İran'ın devrimci ve demokratik gelişmeleri, geleneksel uygarlık kültürü içinde eritmekte ustalaştığını dile getirir. Bu da etnik, siyasi, dinsel, ekonomik ya da kadın özgürlüğü hedefi ile gelişen birçok hareketin nasıl etkisiz kılındığını açıklar. Doğu Kürdistan'daki Kürt isyanları da, devrimci nitelikli öğrenci hareketleri de, demokrasi yanlısı muhalif hareketler ya da kadınların hak taleplerine dayalı mücadelesi de komplo, katliam ya da yumuşak yöntemlerle tasfiye edilmişlerdir. Üstelik İran sadece kendi ülkesinde değil, dışarda da kendisini etkileyecek, devrimci gelişmeleri yaratan hareket ve kişilere dönük bu yöntemlerle etkisizleştirme faaliyeti yürütmüştür. Bunlardan biri de Türkiye'de İslamcı

feminist olarak tanınan ve Hizbullah tarafından hunharca öldürülen Gonca Kuriş'e dönük cinayettir. Kuriş, araştırmasını yaparken dindeki fraksiyonlara Hizbullah örgütü ve Nakşibendi tarikatına katılır. 1996 yılında davetli olduğu Dünya Müslüman Kadınlar Günü nedeniyle İran'a gider ve burada Hizbullah'ın toplantısına katılır. Bir süre sonra insan ile Allah arasına hiçbir şeyin giremeyeceğini savunarak Hizbullah'tan ayrılır ve bu olayın ardından da öldürülür. Sistemin kendisini böylesine komplo, istihbarat, idam, toplumu yozlaştırarak ayakta tutma çabaları, aslında onun kendi toplumsal dinamiğinden duyduğu korkuyu da ifade eder.

İran'ın tarihsel-toplumsal geleneğinde devletli uygarlık kadar demokratik uygarlık da çok güçlü bir biçimde direnmekte ve yaşamaktadır. Bu özelliği demokratik modernite kuramına dayalı çözümlerin gelişmesinde İran'ı önemli bir merkez haline getirmektedir. Tarihsel olarak da federal tarzda bir yapılanma içinde olan Azeri, Kürt, Arap, Beluci ve Türkmenler'in bu demokratik ulus projesine uygun bir yapılanmaya açık olma durumları vardır. İran, bu konumu nedeniyle Ortadoğu kaosundan çıkışta demokratik modernitenin önde gelen inşa güçlerinden biri olma potansiyeline de sahiptir. Önderliğimiz "Kadın özgürlük hareketi ve komünal geleneklerin de bu proje kapsamında önemli rolleri olacaktır. İran'ın aydınlık geleceği ve Ortadoğu'daki tarihsel rolünü yeniden kazanması ancak demokratik modernite unsurlarıyla (demokratik, ekonomik ve ekolojik toplum) bütünleşmesi ve çıkış yapması sayesinde mümkündür. İran ulusal toplumunun potansiyeli bunun için yeterince güçlü olduğu gibi, İran demokratik ulus gerçeği de bunu gerektirmektedir" belirlemesi de kadın özgürlük çalışmalarının hedefinin demokratik uluslaşma temelindeki rolünü ortaya koyar.

Mevcut durumda Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketi böylesi bir pers-

pektifle İran'daki kadın hareketleri ile ortak mücadele hattını geliştirme arayışındadır. Fars kadınları, hem Kobani direnişinde YPJ'nin yakaladığı başarı ve Rojava'da gelişen kadın devrimine hem de Kürdistan Kadın Özgürlük Hareketinin geliştirdiği jineoloji kavramına ve tartışmalarına oldukça yoğun ilgi göstermektedirler. Jineoloji tartışmaları İran'daki kadın özgürlük hareketlerini, seküler-laik feminizm ile İslami feminizm tartışmalarındaki kısırdöngüden de çıkarabilecek bir kuramsal çerçeve sunacaktır. Demokratik uygarlık geleneğini aynı zamanda bir kadın direniş tarihi, demokratik moderniteyi de bir kadın uygarlık çağı olarak tanımlayan bu yeni sosyal bilim tartışmaları kapitalist modernite içerisinde erimeden gerici, ataerkil, iktidar İslam'ına da teslim olmadan Ortadoğu'nun kendi öz değerlerine dayalı bir kadın devrimini öngörmektedir.

Kürdistan kadın özgürlük hareketi bu konuda edindiği birikim, örgütsel yetkinlik, kendini savunma gücünü İranlı kadınların devrimci dinamiği ve kültürel geleneği ile buluşturmayı hedeflemektedir. İran'ın özgünlükleri bu mücadelenin yol, yöntem ve araçlarında daha zengin bir yaklaşımı gerekli kılar. Bu konuda da daha geniş zeminlerde ortak buluşma ve tartışmalara, ortak eylem planlarına ihtiyacımız var. İran yasalarının değişmesini beklemek, sözde muhalif kesimlerden medet ummak, batının kurtarıcılığını ya da batı değerlerinin yüceltilmesi temelindeki modernist yaklaşımların sonuç almadığını görmüş durumdayız. Zağrosların tanrıça geleneği İran'daki kadın özgürlük mücadelemizin hedefini, Ortadoğu'nun ikinci kadın devrimini demokratik uluslaşma ile gerçekleştirmek olarak belirliyor bizlere.

KÜRDİSTAN'IN ROJHILATINDA İŞBİRLİKÇİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE KÜRT SOYKIRIMINDAKİ ROLÜ

İşbirlikçilik, halkların özgürlük direnişlerinde ortaya çıkan iç ve dış ihaneti ifade etmektedir. Kimi zaman halklar açısından umutların yeşerip, çiçek açtığı anlarda, en yakınında ansızın yeşeren zehirli mantar, kimi zaman da özgürlük direnişlerinin zafere yakınlaştığı, büyük kahramanlıklar karşısında düşmanın çaresiz kaldığı durumlarda başvurulmuş en sinsî ve hain oyundur. Kendi kanından, soyundan olan güvene karşı gelişen en büyük sadakatsizliktir. Bihaber olan babaya can ciğeri tarafından acımasızca arkasından vurulan hançerdir işbirlikçilik. Bazen de iktidarı için en azılı düşmanları ile aynı kulvara giren, kendi halkına sırt dönen vatan hainleridir. Binlerce insanın umutlarını yıkan, köleliğe mahkûm eden bencil yangıdır.

Kürt tarihinde gelişen işbirlikçilik ve ihanetin ortak noktasında; halkın yaşamını yok etmeye çalışan düşmanı ile bütünleşme ve onların safına geçme vardır. Halkını soykırım ve asimilasy-

ondan geçirmek isteyen düşmanın değirmenine su taşırlar. Onların işini kolaylaştırırlar. Kendini, tarihini bilmez, kendini unutan, varoluş değerlerini tanımayan kişilerin şahsında yaşanan trajik olgudur, işbirlikçilik ve ihanet. Çünkü tarihin akışında büyük direnişler sergileyen Kürt Önderlerine karşı içten ihanet gelişmeseydi; hiçbir zaman yenilgi gerçekleşmeyecektir. Yenilgiyi getirenler her zaman kendi halkına ihanet eden Enkidular olmuştur.

Kürdistan'ın Rojhilatında Gelişen İşbirlikçilik Ve İhanetin Tarihsel Temelleri

Kürt halk tarihinde ihanet, direnişle birlikte at başı seyreden bir çizgi olarak gelişmiştir. Mezopotamya halklarına düşmanlığı geliştiren güçler, bu ülkenin insanları tarafından gelişen direnişler karşısında zorlanınca ya da kaybetme

kaçınılmaz olunca, çirkin oyunlara, komplolara başvurmuşlardır. Onlar için için en kolayı kaleyi içten fethetmek ya da içte kendine taraf oluşturmaktır. Yani değerlerini gasp etmeye çalıştığı yerel halkı işbirlikçiliğe ve ihanete sürüklemektir. Kürdistan genelinde olduğu kadar Kürdistan'ın Rojhilatında ihanet çok derin tarihsel köklere inmektedir. Med döneminde "Harpagosla" başlayan tarihsel ihanet, bu gün İran sistemi tarafından geliştirilen "Besic", Xaheran Zeynep= Xuşka Zeynep ajanlığı ile binlere dönüştürülerek, toplumsal bir olgu haline getirilmeye çalışılmaktadır. Medler döneminde başlayan ve günümüze kadar gelişen bu işbirlikçilik çizgisi sosyolojik olarak çözümlenmeyi önemli kılmaktadır.

Kürdistan'ın Rojhilatında İşbirlikçi-İhanetin Gelişmesine Etki Eden Faktörler

Mezopotamya'nın sürekli savaş alanı olması, bölge halkının tarihten günümüze gelen zihniyet kalıpları ve sosyal-kültürel konumları işbirlikçiliğin gelişiminde etkili olgular olmuştur.

- Kürdistan'ın "Güzelliği Başına Bela" Yargısını Yaratın Cazibesi Ve Yaşanan Derin Duygusalılık

Dünya tarihinde en bereketli alan olarak tespit edilen "Verimli Hilal" –"Hilala Zêrin", Toros- Zağros'lar olmaktadır. Yeryüzünün gerçek cenneti, Tanrılarca kutsanmış Mezopotamya ve onun kalbi Kürdistan her zaman güzelliği ve bereketi ile göz kamaştırmıştır. Bu nedenle bu topraklar sürekli saldırılara maruz kalmış, sayısız savaflara sahne olmuş ve halen de olmaktadır. Tarihsel akışta bu toprakların en soylu ve emekçisi olan Kürtler, kendi kültürlerini ve varlıklarını düşman saldırılarından korumak için nice direnişler sergilemişlerdir. Tıpkı bu gün "Kobane'de yaşanan emsalsiz direniş" gibi düşmana teslim olmamış, özgürlük için sonuna kadar savaşmışlardır. Çünkü halk olarak olması gereken "Xwebûn"

olma haklarını korumaktır. Ancak gelişen direnişleri kıramayan düşman, her seferinde çareyi hile ve komplolara başvurmakta bulmuş ve bunda başarılı da olmuştur.

Kürdistan'ın Rojhilat parçası olan Zağros'ların sarp eteklerinde, dört mevsimi birden yaşaması buranın kendine has bir güzelliği-özneliğinin olmasına neden olmuştur. Tüm hegomonik güçlerin sahip olmak istediği bu ülke; 1639'da Kasr-ı Şirin antlaşmasından bu yana Fars egemenliğine girmiştir. Tarihin çok önemli kesitlerinde komplocu yönleri derin olan Farsların İşbirlikçi- ihanet oyunlarına maruz kalmalarına yol açmıştır. Öyle ki, Kürt tarihsel toplum gerçeğinde halkın geleceğini boğan, yazgısını tersine çeviren ilk ihanetin çıkış alanı olarak, buradaki Kürtlere rol vermişlerdir. Burayı Kürdistan'ın diğer parçaları izlemiştir. Hiç şüphesiz sorun sadece burada yaşayan Kürtler olmamaktadır. Tüm parçalardaki Kürtlerin aynı zihniyet ve kültürel dokuyu taşımaları ve toplumsal karakterdeki ihanette açık kapı bırakan dar görüşlülükleri olmaktadır. Kürdistan'ın Rojhilatında Harpagos'la gelişen ihanet düşmana umut vermiştir. İşbirlikçiliğe giden kapıyı aralamıştır. Burada çakılan ilk ihanet kıvılcımı, Kürt halkını binlerce yıl savaflara sürükleyen ateşe dönüşmüştür. Kendi duygularına, kinine yenik düşen, "pireye kızıp yorganı yakan" Harpagos ihaneti kendisi ile sadece sınırlı kalmamıştır. Düşmana verdiği akıldan dolayı ilerleyen tarihle birlikte, Kürtler üzerinde büyük sonuçlar yaratan komploların gelişmesine vesile olmuştur. Astiyages'in Harpagos'a serzenişi de bu nedenledir.

" M.Ö. te 550' Med Kralı Astiyages, çok yakın akraba bağı olan başkomutanı Harpagos'a-- hakaret etmiştir. Harpagos Akamenitlerle ilişkilendir. Astiyages'in kızı Madana, Akamenitlerden önde gelen biri olan Kambiyeses'le evlidir. Kiros onun oğludur. Kiros ile ilişkilenen Harpagos savaşı kıskırtır, Astiyages'i de buna

ikna eder. Öyle bir komplo düzenler ki-Harpagos ordunun başkomutanıdır-tek bir çatışma çıkmadan Astiyages'i esir düşürür.

Esareti ardından Harpagos, Astiyages'e "bak dün kraldın, bugün kölesin. Kendini nasıl hissediyorsun?" der. Astiyages'in verdiği yanıt ise: "Ey alçak, bana ihanet ettin, krallığının yıkılışını gerçekleştirdin. Bari kendin yerime geçseydin. Madem bunu yapmadın, hiç olmazsa krallığı Medlerde bıraksaydın. Neden alçakça götürüp Persli uşağımız Kyros'a teslim ettin?"

Kendi halkına ihanet etme zeminini Kürt'te gören düşman, bundan sonraki her zorlanmada başvuracağı yöntem; zemin bulduğu Kürdü ihanete

getirmiştir. Demokratik-komünal değerleri taşıma, eşitlikçi- özgür- lükçü özelliklere sahip olma, kendi yaşam kültürleri ile insanlığı maddi ve manevi açıdan daima besleyen konumda olmaları onlarda kapsayıcı bir karakter yaratmıştır. Komşularını ve birlikte yaşadıkları halkları sürekli dost görmelerine, kendilerinden bir parça olarak bakmalarına, düşman karşısında sürekli iyi niyetli yaklaşımlarına ve hep yanılmalarına neden olmuştur. Kürdistan'ın Rojhilatında iktidarını hâkim kılmak isteyen Fars egemenliğine karşı direnişe geçen tüm Kürt Önderleri kendi dönemlerinin sosyal, siyasal – politik durumunu doğru tahlil etmede zayıf kalmışlardır. Bölgede gelişen

Düşman olgusuna yanılıgılı yaklaşımları, ona karşı doğru tutum almada zayıf kalmalarına yol açmıştır. Bu nedenle

Kürdistan'ın Rojhilatında gelişen her direnişin kaderi diğer parçalardaki gibi yenilgi olmaktan kurtulamamıştır.

sürükleme olacaktır. Çünkü en zayıf noktalarını; duygusal, tepkisel ve birey çıkarı için dünyayı yakan darlıklarını deşifre etmişlerdi. İç ihanete ne kadar açık olduklarını ve düşmanın bu konuda ne kadar isabetli olduğunu yaşanan olaylar göstermiştir. O nedenle Kürtlere karşı İçten ihaneti geliştirme, kendisine işbirlikçi kimseleri ayarlama olgusu düşman tarafından sürekli kılınmıştır.

Zağros'ların En Eski Halkı Ve İnsanlığın Doğuşuna Ebelik Eden Kürtlük Gerçeğinin; Egemenler Karşısında Apolitik Olma, Devlet-İktidar Geleneğini Doğru Çözümlememe İkilemi

Kürdistan'ın tüm parçalarında Neolitiğin tarımcı- köy toplumunu oluşturması, Kürtler açısından aynı sosyal-kültürel dokunun yaşanmasını

olayların tarihsel boyutunu göz önüne getirmemişlerdir. Sadece bulunan anın koşullarını gözeterek, kendileri açısından sonuç almak istemişler ancak başarılı olmamışlardır.

Düşman olgusuna yanılıgılı yaklaşımları, ona karşı doğru tutum almada zayıf kalmalarına yol açmıştır. Bu nedenle Kürdistan'ın Rihilatında gelişen her direnişin kaderi diğer parçalardaki gibi yenilgi olmaktan kurtulamamıştır. Tarihe görkemi ile iz bırakan Med'lerin durumuna baktığımızda, karşılaştığımız gerçeklik bu olmaktadır. Herodot'un tarih anlatımlarında; dönemin en zengin ve yaratıcı halkı olan Kürtler sürekli, dost ve düşman tarafından gıpta ile bakılan ve özenilen konumdadırlar. Özellikle savaşta gösterdikleri cesaret ve sarp dağlarda uyguladıkları gerilla taktikleri ile düşmanını bile kendine hayran bırakmışlardır. Kürtleri yönelik

gelişen – “dağ aslanları” tanımlamaları kaynağını buradan almaktadır. Yine kültürel olarak komünal ve paylaşımcı olmaları, “misafirperverlikleri” sürekli övgü konusu olmuştur. Ancak politik arenada zayıf kalmaları sahip oldukları güçlü kültürel mirası koruyamamalarına yol açmıştır. Birlikte yaşadıkları halklara karşı iyi niyetli olmaları ve düşmanlarına da aynı şekilde yaklaşmaları ve güvenmeleri onlara kaybettiren temel neden olmuştur. Kürdistan’ın Rojhilatında büyük ısrarla her seferinde yeniden yeşeren özgürlük direnişlerinin yenilgi ile sonuçlanmasının altında yatan temel nedenler sürekli bu olmuştur. Kürdün en büyük handikabı duygusallığa yenik düşme, bireysel çıkarları esas alma ve

sun bırakılmış, tarihle biriken değerlerine el konularak ağır vergilere bağlanmışlar, o zaman direnişe geçmişlerdir. Bu konuda dillere destan olan, büyük kahramanlıklar sergilemişlerdir. Bu dönemlerde ise düşmanın vazgeçilmez, fazla uğraştırmadan, kesin sonuç alan komploları devreye girmiştir. Kürtlerin genelinde yaşanan bu durum Kürdistan’ın Rojhilatında da çarpıcı örneklerle sahne olmuştur. İran rejimi tarafından Kürt direnişlerine yönelik gelişen komplolar tarihi hayli kabarıktır. Her iki taraf açısından direniş ve ihanet tekrarlanan olgular olmuş, Kürtler direnişten vazgeçmedikleri gibi düşmanda aynı politikaları uygulamaktan vazgeçmemiştir. Ancak, Kürt

Kürtler direnişten vazgeçmedikleri gibi düşmanda aynı politikaları uygulamaktan vazgeçmemiştir. Ancak, Kürt Önderleri tarihten ders çıkarmadığı için bu durum Önder APO’nun felsefesinde gelişen PKK direnişine kadar sürekli yaşanmıştır. Yenilgiyle sonuçlanan bu direnişlere baktığımızda, hepsinin ortak noktasının politik öngörüden yoksunluk ve içten gelişen ihanet olduğu görülecektir.

düşman gerçekliğini derin tahlil edememe olmuştur.

Kürdistan’ın Rojhilatında Fars-İran Egemen Rejimine Karşı Gelişen Kürt Özgürlük Direnişleri ve Dayatılan İşbirlikçi-İhanet Gerçeği

Kürtler, tarihin her döneminde siyasal otoritesi altında oldukları devletler kendilerine otonom- özerklik yani özgürlük hakkı tanındığı sürece, onlara karşı ölümüne bir bağlılık sergilemişlerdir. Ancak kendilerine verilen vaatler yerine getirilmemiş, kendi kültürel değerleri yerine egemen ulusun kültürü dayatılmış, kandırılarak temel insani haklardan yok-

Önderleri tarihten ders çıkarmadığı için bu durum Önder APO’nun felsefesinde gelişen PKK direnişine kadar sürekli yaşanmıştır. Yenilgiyle sonuçlanan bu direnişlere baktığımızda, hepsinin ortak noktasının politik öngörüden yoksunluk ve içten gelişen ihanet olduğu görülecektir. Ancak Kürt toplumsal dokusuyla uyuşmayan köleliği kabul etmeme, bunun için tüm yenilgilere rağmen fırsat bulduklarında tekrardan özgürlük direnişlerini geliştirmeleri anlamlı olmaktadır.

Önder APO’nun Kürdistan’ın Rojhilatında gelişen direnişlere yönelik şu tespiti konunun anlaşılması açısından önemli olmaktadır. “Çağdaş

İran Kürtlüğü 19. yüzyılın başlarından itibaren kendini Şia iktidarlarına karşı şekillendirmeye çalışmıştır. 1920 Simko İsyanı, 1946 Mahabad Cumhuriyeti deneyimi bu gerçeği ifade eder. Bu direniş geleneği ve gerçekliği, en son Humeyni önderlikli İran İslâm Cumhuriyeti'ne (İran despotik iktidarı) karşı duruşuyla kendini bir kez daha kanıtlamıştır. İster Sün-nilik ister Şialık olsun, iktidarcı İslâmî kültürler Kürtler üzerinde kendilerine yakışmayan, zorla giydirilmiş kirli elbiseler gibi durmaktadır. Kürtler özgürlük fırsatını bulur bulmaz bu kirli elbiseleri at-

sonrası için verdiği vaatlerin hiçbirini yerine getirmez. Kürtleri her zamanki gibi kendilerine uşak gibi çalıştırma ve kandırma yaklaşımını sürdürmeye çalışır. Bunun üzerine Mir Lepzerin Kale Dımdimê de uzun bir zaman içerisinde hazırlık yapar ve Şah Abbas'a karşı bağımsızlığını ilan ederek, direniş geçer. Şah Abbasi kaleyi düşürmek için büyük saldırılar gerçekleştirir. Ancak Mir Lepzerin tüm saldırıları askeri başarı ile boşa çıkartır. Kalenin yiyecek ve su sorununu da uzun vadeli planlamıştır. Kale yıllarca direnebilecek bir alt yapıya sahiptir. Şah Abbas kaleyi, savaşarak

Mir Lepzerin sonuna kadar direnir, kale düşünce kendisini kale surlarından atar. Mir Lepzerin'in annesi olan Guhar Hanım'ın daha önce kalenin her tarafına yerleştirdiği barutları ateşleyerek tüm kaleyi içindekilerle birlikte havaya uçurması ve teslim olmamaları gelişen Kürt ihaneti karşısında her zaman daha önde olan Kürt direnişinin soyluluğunu göstermektedir.

makta ve kendi hakiki kültürel elbiseleriyle donanmaktadır." (Kürt Sorunu Ve Demokratik Ulus Çözümü Kitabı)

Gelişen direnişlerin, tarihsel olayların örgüsüne baktığımızda yaşananın direniş ve ihanet çizgisinin hikâyesi olduğu görülecektir.

1608'De Gelişen Kale Dımdime Direnişi

"Bradost aşiretinin reisi Mir Lepzerin öncülüğünde Urmiye mıntıkasında geliştirilmiştir. Mir Lepzerin Şah Abbasla yaptığı anlaşma; kendilerine ottonomi hakkının tanınması şartıyla, onun tarafında yer alarak büyük bir savaşa girmedir. Mir Lepzerin savaşa girer ve kazanır ancak bir kolunu kaybeder. Şah ona altından takma bir kol yapar. Mir Lepzerin (altın kol) lakabı da buradan gelmektedir. Ancak Şah Abbas, savaş

düşüremeyeceğini görünce, içten feth etme oyununa başvurur. Kalenin yapımında yerini alan Mahmud adında bir Kürd'ü'ü düşürme planları yapar. Bu şahıs Kürt olmasına rağmen Şah Abbas'ın vaatlerine kanarak, Mir Lepzerine ihanet eder, kaleye uzaktan gelen su kanallarını ve giriş kapılarının haritasını verir. Böylece Şah Abbas kale suyunu keserek, düşürür. Mir Lepzerin sonuna kadar direnir, kale düşünce kendisini kale surlarından atar. Mir Lepzerin'in annesi olan Guhar Hanım'ın daha önce kalenin her tarafına yerleştirdiği barutları ateşleyerek tüm kaleyi içindekilerle birlikte havaya uçurması ve teslim olmamaları gelişen Kürt ihaneti karşısında her zaman daha önde olan Kürt direnişinin soyluluğunu göstermektedir. Mahmut ise, düşman gerçekliğinden uzak, kendine ve halkına ihanet etmiştir. Halkı olmadan düşmanın

ona yaşam şansı vereceğini sanmıştır. Ancak Şah Abbas, Mahmudu bir topun ağzına koyarak, bir ateş topu gibi fırlatır. "

Burada ihaneti ile kaybettiren ve kaybeden işbirlikçi Kürt gerçeği olmuştur. Kırıma uğrayan Kürtler olmuş, kazanan ise komployu düzenleyen ve iç ihaneti geliştiren Fars şahı olmuştur. Düşman, Kürdün zayıf noktasını daha önceden bilmektedir. Yenilmez Kürt gerçeği ancak birbirine karşı kullanılarak kırılabilir. Bu oyun daha sonra burada egemenlik kurmak isteyen İngilizler, Fars şahları ve Kürdistan'ın diğer parçalarındaki egemenlerce kullanılacaktır. Bu günde uygulanan ve sonuç alan politika olması bu tarihsel gerçeklikten kaynağını almaktadır.

1922'de Urmiye Çevresinde Gelişen Simko Direnişi

"Kürt aşiretlerinin dörtte biri büyüklüğünde bile olmayan dünyanın küçük uluslarının Alman hükümeti gibi büyük hükümetlerden özerkliklerini elde ettiklerini görüyorsunuz. Eğer bu büyük Kürt Ulusu İran'dan haklarını alamazsa, bu koşullarda yaşamaktansa ölmek daha iyidir. Kaldı ki, İran hükümeti bize haklarımızı verse de vermese de Kürdistan'ı özerk yapacağız." iddiası ile İran rejimine karşı direnişe geçer.

Olay şöyle gelişmektedir. "Direnişte zorlanınca Türkiye'ye gider, bir müddet orada kalır. Daha sonra 1924'te Simko, İran'a teslim olmak üzere Türkiye'den kaçar. İran Hükümeti; kendilerine bağlı kalacağına söz vermesi karşılığında Şerik'te oturmasına izin verir. Ancak aradan uzun bir süre geçmeden 1925'te Simko, bazı Kürt aşiretleriyle Şahpur (Salmas) Ovası'nı ele geçirir. İran askeri güçleri tarafından tekrar yenilgiye uğratılır ve Türkiye sınırına yaklaştığında Türk askerleri tarafından kuşatılıp tutuklanır. 1928'e kadar Irak ve Türkiye'de kalır. Dolaylı görüşmelerle İran ile yeniden ilişkiler kurmuştur. Bu günkü Medya savunma alanlarında bulu-

nan Xakurke alanına askerleriyle birlikte yerleşmiştir. 1929'da İran'da tekrar ikametine izin verilir ve Şino (Eşnewi) vali olarak atandığı söylenir. Görevlendirdiği yere doğru giderken 26 (kimi yerde 28 geçiyor) Temmuz 1930'da İran askeri güçleri tarafından vahşice katledilir."

Simko isyanı, çok güçlü yurtseverlik tutkusunun her fırsatta kendi varlığını sürdürme, bağımsız olmak için nasıl yeniden yeşerdiğini göstermektedir. Kürt halkının bitmeyen, hiçbir engel tanımayan özgürlük aşkının eyleme geçen temsilcisi olmaktadır. O dönem direniş için dile getirdiği gerekçeleri haklılığını göstermesi açısından önemlidir. Çok cesaretli olan Simko aşiret özelliklerini aşmamıştır. Düşman gerçekliği karşısında başarılı olması için kendisine duyduğu öz güven yeterli olmamıştır. İran devletine her ne kadar başkaldırmış olsa da düşman gerçekliğine yabancıdır. İran devletine bir aşiret çocuğunun aşiret reisine gösterdiği yaklaşımı aşmamıştır. Devleti düşman görme yerine aile büyüklerine başkaldıran ve her seferinde onun aşırılıklarını affedecek bir ebeveyni gözü ile bakmaktadır. Devlet geleneği ve acımasızlığından habersiz olacak kadar politik ön görüden yoksundur. Bu durumu hem İran devletine karşı hem de Türkiye ve Rusya karşısında girdiği durumdan anlaşılabilir. İkinci dünya savaşı sırasında Türkiye ve Rusya o dönem çıkarları gereği Simko'nun geliştireceği direnişe destek verecekleri vaadinde bulunmaları, ancak bu vaadin yeni bir çıkar ilişkisi ve anlaşması ile tersine çevrilmesi kopması an meselesidir. Ve direnişe geçtiği zaman başına gelen bu olmuştur. Uluslararası konjoktör değişmiş, çıkar anlaşmaları gereği Türkiye-Rusya İran'la yakınlaşması sonucu Simko'ya destek vermemişlerdir. Bu durumun yarattığı sonuçla; Simko İran'la görüşmek zorunda kalır. İran ise her zaman ki, komplocu tavırla kandırarak yok etmeyi esas almıştır.

Qadı Muhammed Direnişi

Tekerrür eden tarihten ders çıkarmak için önemli bir örnek Mahabad Kürt Cumhuriyetidir.

“Şahlık Rejiminin II. Dünya Savaşı’nda gizliden Almanya taraftarı politikalar izlemesi üzerine, Sovyet ve İngiliz güçleri İran’a girmişlerdir. İkinci Dünya Paylaşım Savaşı’nın bitiminde ise bu durumdan Kürdistan’ın doğusundaki Kürtler yararlanmışlardır. Qadı Muhamet öncülüğünde, Kızıl Ordu’nun desteğinde 22 Ocak 1946’da Mahabad Kürt Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak savaş sonrası Avrupa ve Rusya arasında gelişen anlaşmalar gereği Kızıl Ordu geri çekilir. Yalta Konferansı’nın (1946) bir kararı da budur. Doğu Avrupa Sovyetlere bu toplantıyla açılırken, Ortadoğu İngilizlere verilmiştir. Şahlık güçleri İngiltere’nin

ktedir; “Demokratik olmayan otonomi savaşları ve çatışmaları, öncülerinin sınıfsal yapısı gereği çoğunlukla yenilgiyle sonuçlanmış, bu da bir bütün olarak Kürt ulusal varlığı ve özgürlüğü üzerinde derin tahribatlar yaratmıştır. Her yenilgi bir kırıma yol açmış, her kırım ise kültürel soykırımı bir adım daha ilerletmiştir. Doğu Kürdistan’da 1878’deki Şeyh Ubeydullah Nehri, 1920’lerdeki Simko ve 1945’lerdeki Kadı Muhammed önderliğindeki hareketler benzer sonuçlara yol açmışlardır. Yenilgi ve daha çok ezilme ulusal varlığı ve özgürlüğü daha da zayıflatmış, umutsuz duruma düşülmesine yol açmıştır. Kadı Muhammed’in önderlik ettiği Maha-bad Cumhuriyeti deneyimi, modern halkçı niteliğine rağmen, öteki isyanlarla aynı akıbeti paylaşmaktan kurtulamamıştır.”

“Demokratik olmayan otonomi savaşları ve çatışmaları, öncülerinin sınıfsal yapısı gereği çoğunlukla yenilgiyle sonuçlanmış, bu da bir bütün olarak Kürt ulusal varlığı ve özgürlüğü üzerinde derin tahribatlar yaratmıştır. Her yenilgi bir kırıma yol açmış, her kırım ise kültürel soykırımı bir adım daha ilerletmiştir.

yoğun desteğiyle 1947 Yılı’na girmeden 17 Aralık 1946 yılında Mahabad Kürt Cumhuriyeti’ne son vermişlerdir. Qadı Muhammed ve Seyfi Qadı başta olmak üzere birçok Kürt lideri Şah rejimi tarafından tutuklanarak hapse atılır. Daha sonrasında ise Qadı Muhammed’in kardeşi de tutuklanıp hapse atılır, her üçü de idam cezasına çarptırılır. Şah rejimi intikamını çok kötü ve ibret verici bir şekilde alır. Cumhuriyetin ilan edildiği yer olan Çarçıra meydanında 31 Mart 1947’dir, idam edilirler.”

Önder APO Qadı Muhammed ve diğer önderler şahsında gelişen direnişlerin yenilgi ile sonuçlanmasının en temel nedenlerini şu tespitlerle ifade etme-

(Kürt Sorunu Ve Demokratik Ulus Çözümü Kitabı)

Burada da hegemonik sistemlerin karakterleri gereği, zayıf güçleri her an kurban vereceklerini fazla ön görmemiştir. Bu konuda yaşadığı darlığı aşamamıştır. Bu da tarihte ilk kurulan Kürt Cumhuriyetinin uluslararası çıkarlara kurban gitmesine neden olmuştur.

Qadı Muhammed idam sehpasına giderken yaşadığı politik darlığı, İran devlet geleneğinin komplocu yönünü son anda fark etmiştir. Ancak Kürtlerin ders çıkarmaları, gelecek kuşaklara aktarmaları gereken tarihsel tecrübeler olarak, İran devlet geleneği hakkındaki

tespitlerini, Kürtlere yönelik yazdığı bir vasiyetle bırakmıştır. Düşman gerçekliğinin ne kadar derin ve çok yüzlü olduğunu görmesi ve bizlere göstermesi anlamlıdır. Bu nedenle darağacına giderken bile Kürt halkına tarihsel hakikatleri miras bırakmıştır. Çünkü o halkı için kendini feda eden, bir önder olarak halka karşı sorumluluğunu son ana kadar yerine getirmek istemektedir. Kendisi ve daha önce Kürt önderleri şahsında

50 bine varan peşmerge gücü ile İran halkı birlikte şahlık otoritesini yıktılar. Ancak daha sonrasında devrimin öncü güçlerinin gerilemesi ve şahlık otoritesinin tekrardan etkin olması ile rejim Dr. Qasımlo'yu 1989 yılında Viyana'da kendi İstihbarat güçleri tarafından komplo ile katletmiştir. Dr. Qasımlo şahsında gelişen İran komploculuğu Kürd'ün özgürlük umudunun bir kez daha trajediyle sonlanmasını getirmiştir.

Düşman gerçekliğinin ne kadar derin ve çok yüzlü olduğunu görmesi ve bizlere göstermesi anlamlıdır. Bu nedenle darağacına giderken bile Kürt halkına tarihsel hakikatleri miras bırakmıştır. Çünkü o halkı için kendini feda eden bir önder olarak halka karşı sorumluluğunu son ana kadar yerine getirmek istemektedir.

yaşanan hataların aşılmasını istemektedir. Kürt halkının düşmanları her seferinde aynı argüman ve oyunlarla Kürt'e ihanet etmekte, ihanet dayatmaktaydı bunu artık görmek gerekiyordu.

Qadı Muhammedin Kürt halkına vasiyeti şöyledir;

"Tüm Kürt Halkı'nın düşmanları içerisinde Acemin (İran) düşmanlığı hepsinden daha zalimdir ve tanımayan acımasızdır. Uzun bir tarihten beri onların Kürtlere garezi, kinleri vardı (hala var). Bakınız, izleyiniz. Kürt Halkı'nın tüm ileri gelenleri, İsmail Axayê Şikak'tan tutun hatta Cewer Axa kardeşi ve Hemze Axayê Mengor ve nice insanların hepsi aldatılarak alçakça öldürüldüler. Onların hepsi yemin, Kur'an'la kandırıldılar. Görülmemiştir ki Acem'in söz ve yemini, Kürt Önderleriyle yaptığı anlaşmalara sadık kalsın ya da onları yerine getirsin. Tamamı yalan ve hilekârlıktır..."

Egemenlerin Komplolarına Kurban Giden En Son Direniş İse DR. QASIMLO Çıkişidir.

1979 İran devriminde Dr. Qasımlo'nun

Kürdistan'ın Rojhıllatında katledilen Kürt önderleri şahsında filli bir soykırım; İran rejimi tarafından Kürt halkının üzerinde uygulanmıştır. Dayatılan kendinden vazgeçiş olmuştur. Sistemin kulu olması, hiçbir şekilde sesini çıkaramaması, kendi özünden uzaklaşma, başkalaşma bu parçadaki Kürtlere dayatılmaktadır. Zaten daha sonra geliştirilen tüm toplumu ajanlaştırma faaliyeti, Besiç örgütlenmesi ile toplum karşıtı bir yapılanma biçiminde içten geliştirilmektedir. Kendi düşmanına koşan, ona benzeşen bir birey gerçekliği yaratılmak istenmiştir. Ancak gelişen Kürt özgürlük hareketi ve Önder APO felsefesi düşman kırımına alternatif özgür yaşamı inşa hareketini burada da başlatması ile gelişen asimilasyon ve soykırıma karşı mücadele gelişmiştir.

Kürdistan'ın Doğusunda Gelişen Asimilasyon Politikaları Ve İşbirlikçi - İhanetin Gelişimi

Besiç - Xaheran Zeynep= Xuşka Zeynep – Besiç Bacılar Örgütlenmesi

Kürdistan'ın Rojhilatındaki Kürtler, İran devleti tarafından askeri ve siyasal bir kısıka alınmıştır. Her gün onlarca Kürt insanı tutuklanarak zindanlara atılmakta, meydanlarda darağaçlarında sallandırılmaktadır. Kürtleri vahşice, hukuksuz olarak herkesin gözü önünde idam ettirerek, halk sindirilmeye, teslimiyete zorlanmaktadır. Ermeniler dışında, bu topraklarda bulunan 40'ın üzerindeki farklı halka, iktidarın dayattığı Fars dili ve kültürü olmaktadır. Ermeniler kendi dillerinde üniversite de

içinde eritilmek istenmektedir. Asimilasyon politikalarının günümüzdeki en derinleştirilmiş, toplumun geneline yaydırılarak resmileştirilmiş adı Besiç örgütlenmesidir. Tarihsel işbirlikçilik ve ihanetin günümüzdeki versiyonu olarak rol verilmiş, farklı halkları asimile etmede en etkili bir yöntem olarak işlev görmektedir.

Besiç, İslam ideolojisini savunma amaçlı oluşturulan, devlete siyasal, askeri başta olmak üzere her anlamda hizmet görevini üstlenen, toplum içerisinde

Özellikle resim dil olan Farsça ile, Fars dil ve kültürünün gelişkin olduğu anlayışı yaygınlaştırılmıştır. Bunu okullarda, TV, basın yoluyla ve yaşamın her alanında işleyerek, Kürtler ve diğer halklar egemen ulusun zihniyeti içinde eritilmek istenmektedir. Asimilasyon politikalarının günümüzdeki en derinleştirilmiş, toplumun geneline yaydırılarak resmileştirilmiş adı Besiç örgütlenmesidir.

dâhil eğitim görmekteler, kendilerine ait parlamentoları bulunmaktadır. Onun dışındaki halklara egemen ulusun dili olan Farsça eğitim görme ve konuşma mecburiyeti getirilmiştir. Kürtlere yönelik asimile politikaları daha ince tarzda olmaktadır. Özellikle rejime sürekli başkaldıran, Kürdün özgürlükçü karakterlerinden dolayı zor uygulayarak denetime alma, kendinden kaçışa teşvik etme yoluyla Kürtleri zihniyet alanında bir asimilasyona tabii tutmaktadır. Türk devletinin Kürdistan'ın Bakur'undaki Kürtlere yönelik uyguladığı "katiline sevdalı" birey yaratma politikası burada da uygulanmaktadır. Özellikle resim dil olan Farsça ile, Fars dil ve kültürünün gelişkin olduğu anlayışı yaygınlaştırılmıştır. Bunu okullarda, TV, basın yoluyla ve yaşamın her alanında işleyerek, Kürtler ve diğer halklar egemen ulusun zihniyeti

18-36 yaş arasındaki kesimlerden oluşan fedai milis örgütlenmesidir. Son yıllarda daha çok çocuk ve gençler bu teşkilata çekilmektedir. Kadın ve erkeklerden oluşan ve geniş toplumsal kesimleri kapsayan bu örgütlenme şehirlerde-üniversitelerde, ilçelerde, köylerde geliştirilmektedir. İlk başta İran devriminin direniş muhafızları olarak örgütlenen – pastarlarla gönüllülerden oluşan bir kurumlaşmaya gidilmiştir. Bunlar İran-Irak savaşına da gönüllü katılmışlardır. Daha sonra Humeyni'nin talimatı ile 20 milyonluk bir ordu gibi kullanılmıştır. İran Demokratik İslam devrimini gasp eden, özünden uzaklaştıran Ayatullah Humeyni tarafından 1980'de bu muhafız ordusunun Besiç olarak, özel bir örgütlenmesi geliştirilmiştir. Üç grup şeklinde örgütlenen Besiçlerin birincisi normal Besiçlerdir. Bunlar ideolojik eğitim gördükten sonra toplum içe-

isinde faaliyet geliştirirler. İkincisi; aktif Besiçler; aynı şekilde eğitim gördükten sonra pastarlara yardım eden, yedek takviye güç olarak kullanılmaktadırlar. Üçüncü grup Besiçler ise; bunlar özel ya da pastar düzeyinde iftihar duyulan kesimlerdir. Bu grup toplumu ajanlaştırma, örgütlenme ve savaşa katılma gibi her işi yaparlar. Tüm Besiçler savaş durumunda gidip savaşır. Kaygısız, fedaidirler.

İslam devletini koruma amaçlı; ülke genelinde 7 bin olan paygah(karakol) iki milyon bin beş yüz'e çıkarılmıştır. . Hicri takvimine göre; devlet tarafından

hizmet görevini yapan bireylerin, öteki dünyada cennete gideceği propagandası ile gönüllü katılım yaptırılmakta, özel eğitimlerden geçirilmektedir. Bi-rey açısından öteki dünya garantiye alınırken, rejim açısından ise vatana hizmet anlayışı ile tüm toplum devletle bütünleştirilmeye çalışılmıştır. Kapitalizm 'in tüm toplumu devletli kılma anlayışının İran'daki yansıması Besiç olmaktadır. Besiç örgütlenmesiyle tüm toplumu devletin sahibi yapma, onun için fedaice canını vererek faşizme kadar varan fanatiklikleri teşvik etme ve

Besiç örgütlenmesinin ideolojik boyutuyla; İslam devletini koruma amacı güdülmektedir. Bu örgütlenme içerisine çekilen kadın, erkek, çocuk herkesin beyni yıkanmaktadır. Besiç olarak devlete hizmet görevini yapan bireylerin, öteki dünyada cennete gideceği propagandası ile gönüllü katılım yaptırılmakta, özel eğitimlerden geçirilmektedir.

1962 de Mehmet Ali Rahman; üniversitelerde, köy, şehir ve karakollarda Besiç olarak çalışacak kişileri örgütlenme ve eğitmekten sorumlu kılınmıştır. Öğrenci ve tüm toplumsal kesimlerden örgütlenmelere gidilmiştir. Her kurumda bu örgütlenme geliştirilmiştir. Mühendis besiçler, sıradan halktan besiçler, öğrenci besiçler vb. bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Kadın ve erkeklerden oluşan öğrenci besiçlere; danuşçu denilmektedir. Bu öğrenciler ilçelerde pastarların denetiminde eğitim görmekte ve çalışmalarını yürütmektedirler. Çalışmaya verilen önemden dolayı kültür(ferhengi) devrim konseyi şurası yönetimi (Muhamet Vedut Heyderi) sorumlu kılınmıştır.

Besiç örgütlenmesinin ideolojik boyutuyla; İslam devletini koruma amacı güdülmektedir. Bu örgütlenme içerisine çekilen kadın, erkek, çocuk herkesin beyni yıkanmaktadır. Besiç olarak devlete

yaptırma söz konusudur.

İran Sistemi Xaheran Zeynep- Besiç Bacılar Örgütlenmesi İle Kadınları Devletin Hizmetinde Kullanmaktadır.

Toplum içerisinde besiç olarak örgütlenen kadınlara da XAHERAN ZEYNEP= XUŞKA ZEYNEP – BESİÇ BACILAR denilmektedir. Özellikle devlete karşı Serhıldanlarda kadınların rol oynamaması için toplumun öncü ve dinamik gücü olan bu kesimini kendisine bağlamaktadır. Kadını devletin fedaisi kılarak, kadını da devletli kılmaktadır. Kadınlardan oluşan Xaheran Zeynep örgütlenmesine çok önem verilmektedir. Özellikle bu çalışmadan bir kadın (Mînu Eslan) sorumlu kılınmıştır. Tüm kesimlerdeki kadınlara hitap ederek, devletin kendini tüm toplum içerisinde örgütlenmesini geliştirmektedir.

İran devletinin geliştirdiği besic Kadın örgütlenmesi; çağımızın Zigguratları olarak işlev görmektedir. Kadınlar devlet ajanı yapılmaktadır. Devlet kadınları kendi ideolojik, siyasal ve askeri çıkarları doğrultusunda eğitmektedir. Ve toplumu asimile etmek için kullanılmaktadırlar. Özellikle Kadının duygusallığını kullanma, İslam adı altında kadını erkek sistemine göre hazırlama var. Kadında erkek zihniyeti geliştirilmektedir. Xaheran Zeynep örgütlemesi aynı zamanda

Ülke genelinde toplum içerisinde geliştirilen Besic ya da Xaheran Zeynep ajanlığı Kürdistan'da da örgütlenmiştir. Kürt halkına yönelik politikası çok ince tarzda geliştirilmektedir. Özellikle Kürt kadınları okullarda bu besic örgütlenmesine çekilmek istenmektedir. Kürt gençlerini kendi sistemi içinde zihinsel açıdan eriterek, özellikle kadınları kültürel asimilasyona aracı yapma amacını taşımaktadır. O nedenle sisteme muhalif olan Kürt

O nedenle sisteme muhalif olan Kürt kültürünü ve özünü korumak isteyen özgürlükçü kadınlara yaklaşımları çok sert olmaktadır. Kimini idam ettirmekte, kimini de zindanlarda ölüme terk etmektedir. Şirin Elemholi gibi Kürt kadın direnişçisi boyun eğmediği için idam edilmiş, Zeynep Celali ise tecrit, işkenceye her gün idam şantajı ile zindana mahkûm edilmiştir.

kadına karşı özel savaş politikalarını uygulamaktadır. Bu kişilerle devletin anlayışını topluma taşıma, toplumu denetime alarak ajanlaştırma faaliyeti yürütülmektedir.

Bu nedenle kadın besicilerin özgün örgütlenmesine gidilmiş, eğitimleri, idari işleri vb. ayrıştırılmıştır. İlk başta ideolojik eğitimlerle beyinleri yıkanmakta, daha sonra askeri ve siyasal eğitim verilmektedir. Okullar bunun için ön aşama- hazırlık sürecidir. Bu örgütlenme Dünya'daki en gelişkin kadın örgütü olarak lanse edilmektedir. Her eyalette (Ostan) da bir kadın paygahı bulundurulmuş, İran genelinde binlerce (12 Bin) kadın paygahı –karakolu inşa edilmiştir. 2009'da yaklaşık 5 milyon Xaheran Besic üyesinden 2 milyon kadrosunu toplumdaki kadınları örgütlemekten sorumlu kılmıştır. Bunlar da kendilerine uygun gördükleri kişileri profesyonel Xaheran Besic olarak yetiştirirler.

Kürdistan'ın Rojhilatında geliştirilen Xaheran Besic-ajan örgütlenmesi

kültürünü ve özünü korumak isteyen özgürlükçü kadınlara yaklaşımları çok sert olmaktadır. Kimini idam ettirmekte, kimini de zindanlarda ölüme terk etmektedir. Şirin Elemholi gibi Kürt kadın direnişçisi boyun eğmediği için idam edilmiş, Zeynep Celali ise tecrit, işkenceye her gün idam şantajı ile zindana mahkûm edilmiştir. Kürt kadınının derin yurtseverlik ve isyancı gücünden çekindiği için onları devlet örgütlenmesi içine çekmeye büyük özen göstermektedir. Aslında Kürt kadını şahsında tüm toplumu rejime yönlendirmektedir. Özel savaşla aileleri viran etmektedir. Toplumu 7'den 70 herkesi besic hastalığına bulaştırmaktadır. Herkesi besic olmaya zorlamaktadır. Olmayan kimseleri nefes alamaz duruma koymaktadır. Kendi halkına karşı ajanlaşan bir Kürt realitesi yaratılmak istenmektedir. Toplum içerisinde bu ajan örgütlenmesinin propagandası sürekli yapılarak, özendirilmektedir. Çıkış amacı kadar, yozlaşan halleriyle toplum karşısı

bu örgütlenme ve ajan faaliyetleri ile Kürtler ve diğer halkalar asimile edilmek istenmektedir.

İslam kültürünü korumak için örgütlenen besiciler bu gün kontrolden çıkmışlardır. Toplumun huzurunu tehlikeye atan çete örgütlere dönüşmüşlerdir. İnsanların yaşam hakkına müdahale etme hakkını da kendilerinde görmekten tutalım, toplum içerisinde hırsızlık, tecavüz vb. her türlü yozluğu yapmaktadırlar. Kadınlara tecavüz edilmekte, öldürülmektedir. Sözde toplumu ve İslam kültürünü koruma amaçlı oluşturulan Besiciler, potansiyel suç unsurları olarak topluma hastalık ve za-

ler Kürt olgusunun bitirilmesinde son hamleyi oynuyordu. Tüm parçalardaki Kürtler, egemen kültüre ve onun zihniyetine yönünü dönmüş, kendinden kaçış startına çoktan başlamışlardı. Kimi yerlerdeki Kürtlerin bitiş noktasına yetişmelerine ramak kalmıştı. Özellikle Kürdistan'ın kuzeyindeki Kürtler bu konuda diğerlerini geride bırakan büyük bir mesafeyi kat ederek sonuç çizgisine hayli yakınlaşmışlardı. Düşman ezdiği her direnişte zaferini ilan etmekteydi. Kürdistan'ın kuzeyinde Ağrı Direnişinin bastırılmasından sonra manşetleri süsleyen "Muhayyel Kürdistan burada meftundur" sözleri ebedi ölüm uyku-

İşbirlikçilik-İhanet Kürdün tarihinde iyileşmeyen ve her seferinde kanayan yarası olmuştur. Çünkü Kürtleri bitiş karesine sürükleyen, düşmana üstünlük sağlayan şey, Kürtlerin belleksiz bırakılmaları ve kandırılmalarıydı

rar saçmaktadırlar. Rejimin eseri olan besiciler, sadece kendisine karşı çıktığında tutuklanmakta, infaz edilmektedir.

Kürtlüğe Karşı Gelişen Tarihsel Komplo Ve İhaneti Yenen Önder APO Gerçeği

İşbirlikçilik-İhanet Kürdün tarihinde iyileşmeyen ve her seferinde kanayan yarası olmuştur. Çünkü Kürtleri bitiş karesine sürükleyen, düşmana üstünlük sağlayan şey, Kürtlerin belleksiz bırakılmaları ve kandırılmalarıydı. O nedenle canlı tarihin her döneminde var olma istemlerini gösteren direnişleri acımasızca bastırılmıştı. Kürtler açısından düşüş sürekli olmuştur. Dört parça Kürdistan'da egemenler kendi başarılarını ilan etmeye başlamışlardı. İşte tam da bu dönemde Önder APO' Kürdistan'da özgürlük mücadelesini başlatmıştır. Kürdistan'da asimilasyon ve soykırımları gerçekleştiren egemen-

lara koyduğu Kürtlükten söz etmekteydi. Ancak Önder APO düşüşün en dip noktasından, mezarlarından Kürtleri dirilterek, Kürdistan devrimini başlatmıştı.

Önder APO Kürt devrimini; toplumsal gerçekliği felsefi, ideolojik, sosyal, siyasal vb. her açıdan tarihsel olarak yeniden ele alarak; Kürt-Kürdistan hakikatini görünür kıldı. Çarpıtılmış tarih anlayışlarını onların felsefi, ideolojik dayatmalarını deşifre etti. Tarihe damgasını vuran Kürt ihanetlerinin nedenlerini ve yarattıkları sonuçları sosyolojik ve tarihsel açıdan çözümlendi. Egemenlerin Kürtler hakkında kurguladıkları mitolojilerin gerçeğini ortaya çıkardı. Yenilen, kendinden kaçan Kürtlük bir lanet ya da kader değildi. Egemenlerin ezilenleri uyutmak, sömürmek için gerçekleştirdikleri özel savaş politikalarının zihinleri bulanıklaştıran yalanlar olduğunu herkese gösterdi.

Önder APO'nun bu konudaki tespiti egemenlerin hakikatini gösteren,

önemli tarihsel gerçekler olmaktadır: "Hegemonik sistemin Kürtlük adına her parçada ortaya çıkardığı yapay, sahte ve saptırılmış bir Kürtlüğü maske olarak takan işbirlikçi unsurların rolü, esas olarak asimilasyon yoluyla uzun sürece yayılmış Kürt kültürel soykırımını meşrulaştırmaktır. Kürt ulusal varlığı üzerinde entelektüel, politik, ahlâki ve estetik çalışma yürütenlerin bir an bile akıllarından çıkarmamaları ve duygu dünyalarında canlı tutmaları gereken temel hususlardan birisi bu maskeli, örtüleyici sahte Kürtlük oluşumlarının

inde ve Kürt toplumunda aşırarak, onların değerli özgürlük ütopyalarını gerçekleştirmeyi başarmıştır. Bugün Ortadoğu'da yaşanan gelişmeleri ve Kürtlerin egemen uluslar karşısında Rojava'da kazandıkları bağımsızlık ve özgürlük savaşları bunu göstermektedir. Önder APO ihanet karşısında kendini her yönü ile donatan militan gerçeğini ortaya koydu. Savaş ve devrim stratejisini tarihsel toplum ve düşman gerçeğini bir arada tahlil ederek mücadeleyi yürüttü. Kendi tarihsel gerçeği ile buluşan Kürt halkı düşman karşısında daha politik

Kürt ulusal varlığı üzerinde entelektüel, politik, ahlâki ve estetik çalışma yürütenlerin bir an bile akıllarından çıkarmamaları ve duygu dünyalarında canlı tutmaları gereken temel hususlardan birisi bu maskeli, örtüleyici sahte Kürtlük oluşumlarının birer tuzak olduğudur. Niyetleri ne olursa olsun, bunların rolü soykırımı meşru kılmaktır. Bunlar görünüşte Kürt ulusal varlığının bir unsuru olduklarını idea eder ve realizasyonuna girişirler; özünde ise Kürt ulusal varlığının potansiyel unsurlarını içten kemiren, ağacın kökünü yiyen kurtçuklardır.

birer tuzak olduğudur. Niyetleri ne olursa olsun, bunların rolü soykırımı meşru kılmaktır. Bunlar görünüşte Kürt ulusal varlığının bir unsuru olduklarını idea eder ve realizasyonuna girişirler; özünde ise Kürt ulusal varlığının potansiyel unsurlarını içten kemiren, ağacın kökünü yiyen kurtçuklardır. Ne acıdır ki, çoğu da bu ağacın kurdu olma rollerini bilinçsizce, günlük çıkarlar uğruna ve en vahimi de iyi niyetlice yerine getirmektedir." (Kürt Sorunu Ve Demokratik Ulus Çözümü Kitabı)

Özgür yaşam için işbirlikçilik ve ihanete karşı da her koşulda mücadele edilmesi gerektiğini, yaşanan tarihsel örnekler göstermiştir. Kendi başlattığı özgürlük direnişinde; Kürt önderlerinin içine girdiği yetersizlikleri kend-

olmuştur. Derinleştirerek, inceltirerek geliştirilen asimilasyon ve soykırımlara karşı "Xwebûn" olma mücadelesini her koşulda, her alanda geliştirme ve başarıma tarzını kendinde yaratarak bunu özgür Kürtlüğün olmazsa olmaz bir ilkesi olduğu gerçeğini herkese gösterdi. Kürt halkı bugün bu ilkeleri uygulayarak, özgürleşiyor, Ortadoğu halklarına özgürlüğün yolunu gösteriyor.

Önder APO Kürt dirilişini dört parça Kürdistan'da geliştirdiği Rönesans devrimi ile yapmıştır. Parçalı, düşmanın uşağı olan Kürtlüğe karşı amansız bir mücadele vermiştir. Tarihsiz –belleksiz bırakılan Kürtlere tarihsel bilinç kazandırmıştır. APOCU felsefe temelinde "Demokratik Ekolojik Kadın Özgürlükçü Toplum" paradigması ile yaşamın

her alanında sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, sanatsal bilinci geliştirmiştir. Toplumsallığı parçalanmış Kürtleri örgütleyerek, ahlaki-politik toplumun kendi kökleri üzerinden yeniden inşasının yol ve yöntemlerini ortaya koymuştur. Örgütlenen, kendini her gün eğiten ve savaşıyor halk gerçekliğini yaratarak; Kürt toplumunda devrim gerçekleştirmiştir. En önemlisi de özgürlüğü için savaşıyor ve kendi öz gücü ile öz savunmasını yapan bir toplumun yaratılması olmuştur. Bu gün Rojava'da DAİŞ ve egemen güçlerin terörüne karşı Kürt halkı kendi öz güçleri ile direnmekte

gelişen yerel örgütlenmelerin başarılı olmaları dâhilinde kendi hegemonik geri sisteminin çökeceğini bilmektedir. Demokratik sistem modelini oluşturan bu Kürt örgütlenmelerinin İran'ın demokratikleştirilmesinde temel motor gücü-olma potansiyelini bildiklerinden dolayı rejim tarafından sürekli hedef alınmaktadırlar. Özgün kadın örgütlenmelerine tahammülsüzlükleri hakeza öyledir. İran'da yüzlerce yıldır halklara kan kusturan, bastırıcı rejimin panzehiri "Demokratik ulus" olmaktadır.

Kürdistan'ın Rojhilatında gelişen asimilasyon-soykırım politikalarına karşı Kürtlerin demokratik özgün örgütlenmelerinin geliştirilmesi ile cevap verilmiştir. Geliştirilen PJAK ve KODAR örgütlenmeleri ile "Demokratik Ulus" projesinin İran halkları arasında geliştirilmesinin zeminini hazırlanarak, bu parçada gelişen "Özgür Kürdistan" devrimine doğru yol alınmaktadır.

ve ayakta kalabilmektedir.

Kürdistan'ın Rojhilatında gelişen asimilasyon-soykırım politikalarına karşı Kürtlerin demokratik özgün örgütlenmelerinin geliştirilmesi ile cevap verilmiştir. Geliştirilen PJAK ve KODAR örgütlenmeleri ile "Demokratik Ulus" projesinin İran halkları arasında geliştirilmesinin zeminini hazırlanarak, bu parçada gelişen "Özgür Kürdistan" devrimine doğru yol alınmaktadır. Bu gün İran sistemi tarafından Kürt halkına dayatılan Besiç örgütlenmesi ancak bilinçlenen, örgütlenen ve gerektiğinde savaşıyor toplum gerçekliğinin yaratılması ile mümkündür. Önder APO felsefesi ışığında Rojhilat'da yapılan budur. O nedenle İran rejimi PJAK, KODAR ve HRK isimlerini duyduğunda cinnet geçirmektedir. Özgürlük temelinde

Kaynaklar;
Abdullah Öcalan Demokratik Uygarlık
Manifestosu
Kasım Engin – Tarih Şimdi
23.07.2015

İRAN'DA EKOLOJİNİN TRAJEDİSİ VE TOPLUMSAL EKONOMİ ÇÖZÜMÜ

İnsanlık 21. Yy'da sınırsız sorunlar yumağındadır. Ulusal güvenlik yöntem ve pratikleri hiçbir ülkeyi bu sorunlar yumağından çıkaracak temel çözümler ortaya çıkaramamaktadır. Milyarlarca insanın yoksulluk sınırında olması, güvensiz yiyecekler, tanımlanamayan hastalıklar, artan doğal felaketler, su ve havadaki değişimler binlerce hatta milyonlarca insanın göçmesine yol açan sebeplere örneklerdir. Bu şekilde gelişen göçler de umutsuzluğa, yasal ihlallere, suç oranlarında feci yükselişlere ve çatışmalara yol açıyor.

Bu temelde, ekolojinin korunması insanlığın güvenliğinin başat faktörlerindendir ve doğanın, durmadan ve gittikçe daha çok kirletilmesi önümüzdeki yüzyılların sorunlarının temel kaynağı durumundadır. Son yıllarda küresel ısınma, gözle görülür açık bir tehlike olarak kendini iyice hissettiriyor. Gerçekten de sera gazlarının artmasından dolayı suda ve havada meydana gelen değişim, insanlığın 150 bin yıldır yeryüzünde kar-

şılaştığı en büyük tehlikedir. Bu yüzden, küresel ısınmayı durdurmak için bir yol bulmaya ihtiyacımız var, elbette zihniyet inşası, kalıcı kalkınma ve ekolojik ekonomi yoluyla.

Biliyoruz ki, her toplum için ekonomi anlamlı ve etkilidir ama her ekonomi insanlığın gerçek ihtiyaçları temelinde değildir. Günümüz dünyasında ekoloji, piyasaya için yapılan üretim ve dizginlenemeyen liberalizmden kaynaklı çok ciddi zararlar gördü; dünyamız, endüstriyel ürünler ve fosil enerji kaynaklarına dayalı ekonominin tehdidi altında kaygı verici durumdadır. Küresel ısınma artıyor, artık nefes darlığı çekiyor ve husursuz bir durumda toprak. Ortak bir derdimiz var ki, o da küresel ısınmadır. Her ne kadar dünyanın genelinde bilinen faktörler benzer sorunlara yol açsa da İran ekolojisi hızlı ve kesin bir rota ile bozulma sürecindedir. Bu ekolojik ortamda da, petrol atıkları, kimyasal atıklar, kirli sahil sularından türeyen mikroplar, suları kirleten şehir ve endüstri atıkları, baraj yapımları, yer altı

sularının aşırı kullanımı ve özellikle kentlerde karbondioksit gibi kirliliğe sebep olan unsurlar var.

Aslında İran da diğer ülkeler gibi kentlere dayalı gelişim mantığından kaynaklı, çiftçi-köylü kırsal yapının endüstriyel kentsel yapıya dönüştürülmesine dayalı projeler ile insanların ekoloji ile olan ilişkilerinin değişimine sebep oldu. Nasıl ki dünyadaki diğer ekonomik modellerde, yaşam alanının temizliğine ve insan yaşamına dikkat edilmiyorsa, İran'da da ranta dayalı, çeteci ve çıkarıcı ekonomi mantığı, insan yaşamına ve yaşam alanına saygının önünde engel durumdadır. Bu mantık eskinin tam tersi bir rotada ilerliyor.

Piyasa İçin Yapılan Üretim İzinde

İran Zerdüşt inancının etkisini derinden yaşamasına, Zagros'un yerleşimcisi olmasına, doğal zenginlikleri ve yaşam alanını korunmaya dönük binlerce yıllık geleneğe sahip olmasına karşın doğayı en çok kirleten ilk on ülkeden biridir. Ancak, bu ilerlemeye dönük de değil, gelişmekte olan ilk on ekonomiden ve en kalabalık on ülkeden biri de değil.

Genel olarak İran'da ekolojik bozulma, tarım ve endüstri konusundaki uygulamaları ile bir öngörüsü-planı olmadan kentleşmeye dayanan hükümet politikalarından ve çarpık iktidar ilişkilerinden kaynaklanıyor. Ekolojinin doğru yönetilmesi konusunda İran, 133 ülkenin yer aldığı sıralamada 130'undur. İran ekolojik trajedi ile karşı karşıya ve aynı zamanda büyük bir bilinçsizlik içinde. İran'ın doğa ile ilişkilerinde yaşananlar tesadüf değil, sorumsuz ekonomi ve yönetim anlayışının sonucudur. Gözü kara bir biçimde rant, çıkar elde etmek için küçük bir zümrenin yaptıkları; hayati çıkarlarını yitirme, ekolojik alana karşı duyarsızlık ve

halk sağlığını hiçe saymak olarak toplumun büyük çoğunluğuna yansımakta ve ekolojik yitim olarak devam etmektedir.

İran, piyasa için üretimin izinde, bir grup islamcı sermayedarın gözü kara çıkar politikaları ve iktidar tarafından belirlenen karmaşık, programsız bir durumdadır. Anti-demokratik bürokratik yönetiminin etkisi ile İran ekonomi politikaları da kalıcı kalkınmadan uzak, çeşitli bir rotada kriz yaşıyor. Bu mantıkla, ailevi çıkarlarına uygun olmayan, hemen paraya dönüştürülemeyen her ekonomik unsuru ortadan kaldırmaya, yok saymaya çalışıyor. Bu model ile ekoloji, doğal kaynak ve insanlar kolayca kurban ediliyor.

"Başkaları Ekti Biz Yedik, Biz Ekeceğiz Başkaları Yiyecek" (Temel-Kalıcı Kalkınma İlkesi)

Tarihsel çağlar boyunca İran iktidarları zihniyetlerine ve koşullara göre doğal ve ekolojik kaynakları kullanmışlardır. Avesta'da, doğal kaynakların korunması (toprak, hava, su ve ormanlar) çok önemli görülmüş ve dinsel bir görev sayılmıştır. Yine hayvanların korunması tavsiye edilmiş hatta biri eğer hayvanlara zarar verir yada susuz-aç bırakırsa cezalandırılabilceğini belirtmiştir. Ahura-Mazda bir milletin mutluluğunu ekolojiyi sağlıklı tutmakta, çorak toprakları verimli topraklara çevirmekte ve meyve ağaçları yetiştirmekte görmüştür. O yüzden orman ve meyve yetiştirme kültürü İran'da çok güçlüdür. Hatta İran padişahları Kyros ve Akhemenet'li Daryüs Zerdüşt dininin etkisi ile ağaç ekme günlerinde bizzat ağaç ekmiş ve eyalet komutanlarına bu konularda çalışmalarını için ferman buyurmuşlardır. Akhemenetli Haşayar dünyadaki bilenen ilk korunmuş alanı (bugünkü anlamıyla milli park yada sit alanı) oluşturmuş ve nöbet tutmaları için kraliyet muhafızlarını görevlendirmiştir.

Yunan tarihçi Herodot, pers-yunan

savaşlarını anlattığı kitabında İran için; "iranlılar, toprağı, suyu ve havayı temiz tutmak için çok çaba harcıyorlar" diyor. Avusturyalı araştırmacılar Gabriel ve Bubek de eski İranlıların ağaçlara ve ormanlara çok özel bir saygıları olduğunu ve bu saygının kaynağında, iyi insanların ruhlarının öldükten sonra, sonsuz hayata geçene kadar ağaçlarda yaşadığına dair inancın olduğunu yazıyorlar.

Sasani döneminde ağaç ekme günleri daha da yaygınlaşmış hatta sultanlar bizzat ağaç ekmişlerdir. Yaşlı bir adamın ceviz ağacı ektiğini gören kral Enuşirvan, yaşlı adama "acaba cevizden yiyecek kadar yaşayacağını mı sanıyorsun?" diye sorar. Yaşlı adam: "hayır. Ama başkaları ekti biz yedik, biz ekeceğiz ki başkaları yesin." diye yanıtlar. Bu, kalıcı kalkınma

manlara, cinlerin ve kötü ruhların kaldığı viraneler, deniyordu. Devlet yetkilileri ve hatta dini yöneticiler ormanların kaldırılıp tarım alanına çevrilmesini tavsiye ediyordu. Dünyevi ve uhrevi ödülün kaynaklarından biri olarak ormanları yok edip tarım alanı açmayı görüyorlardı. O yüzden ortaçağlar'da sadece Almanya'da 30 milyon hektardan fazla orman tarım alanına dönüştürüldü. Daha öncesinde Aristokratlar, ormanları kralın ve aristokratların av alanları olarak gördükleri için ormanların yok edilmesine karşı çıktılar. İlk kez, Alman Fonhagen , o zaman "sürekli ilkesi" olarak tanımlanan kalıcı kalkınmayı: "onca yıllık ormanlardan hasat elde edelim ve en az kendimizden öncekilerden devr aldığımız kadar kendimizden sonrakilere bırakalım" şeklinde tanımlandı. Bu sözcükler Fonhagen'in altın sözcükleridir.

Akhamenetli Haşayar dünyada bilenen ilk korunmuş alanı (bugünkü anlamıyla milli park yada sit alanı) oluşturmuş ve nöbet tutmaları için kraliyet muhafızlarını görevlendirmiştir.

ilkesidir ki, bugün Birleşmiş Milletler binasının kapısında yazılıdır.

İslam inancı da hayvanların, doğal kaynakların ve yaşam alanının korunmasına dikkat çeker. Hz Muhammet: "bir ağacın dalının kırılması, meleğin bir kanadının kırılmasına benzer" diyor. Hatta başka bir yerde "kıyamet kapısının açıldığı gün eğer elimde bir fidan varsa önce onu dikerim sonra kıyamete hazır olurum." diyor. İmam Ali: "gebe deveye yükünüzü taşıtmayın." diyor. Yine Kuran'da bir çok surenin adı hayvanlardan ve doğadan alınmıştır. Kalıcı kalkınma diye tanımlayabileceğimiz konuda Kuran'da deniyor ki "ey insan! Toprağı emanet olarak senin ellerine veriyorum ki nimetlerinden fayda sağla ama zarar verme. Ve sonra nasıl benden aldıysan öyle de bana geri ver."

Avrupa'da son yüzyıllara kadar da or-

Genelde Avrupa yasaları cezalandırmaya dönüktür, eski İran yasaları ise daha çok yasayı uygulamayı teşvik etme ve tavsiyede bulunma niteliği taşır. Yaklaşık 60 yıl önce Alman Fonhagen'in izinde Orman Dairesi'ni kurdu İran ve cezalandırıcı nitelikte yasalar çıkardı, ardından da Orman Koruyucularını örgütledi. 1953 yılında ulusal orman ve mera alanları ilan edildi ama bunu bir kültüre dönüştürüp halkı dahil etmekten ziyade cezai yasalar devreye kondu. Genel anlamda, yasaların, bütçenin, uzmanların ve kurumların varlığına rağmen doğal kaynakların, yaşam alanlarının ve ormanların korunması sağlanamıyor; tam tersine hızlı bir tükeniş ve kuruma süreci yaşanıyor.

"Kimse Suyun Kalmadığına İnanmıyor..."

Doğaya ve doğal kaynaklara verilen

önemin azalmasının temel sebeplerinden ilki: Eski zamanlarda, İslam inancı Zerdüşt inancı kadar doğaya ve hayvanlara önem vermemiş ve korumamış, Zerdüşt inancının yerine İslam inancının geçmesi ile daha öncesinde doğayı neredeyse kutsayan yaklaşım artık kalmamıştır. O yüzdendir ki eski İranlıların doğaya yaklaşımından o kadar övgü ile söz edilir.

İkinci temel sebep de endüstri ve modernite ile başlar. Bu iki unsurun toplum yaşamına geçmesi ile toplum-doğa ilişkisindeki sürekli karşılıklılık yok olmaya başlar. Endüstrinin toplum yaşamına geçmesinden yakınan İran'lı büyük yazar Celal Ale Ahmet'in tabiri ile "artık köyün

Çölbiliminin babası kabul edilen Prof Kurdewani: "suyun kalmadığına kimse inanmıyor ve böyle devam ederse İran yerleşimcilerinin %70'i göçmek zorunda kalacak." diyor. Hatta İran rejimi bilinçli olarak, çıkarıcı mantığından dolayı, Kürdistan eyaletinin birkaç nehirininin suyu endüstri için başka bölgelere taşıyor ve Kürdistan eyaletinde kimi yerler şimdi su krizi ile karşı karşıya. Yine, ortalama, yılda 40 bin kişi hava kirliliğinden dolayı hayatını kaybediyor. Aşırı baraj yapımından dolayı birkaç büyük gölün kurutularak sonraki nesillere yapılan ihanetin yanında; Sine ve Kırmaşan semaları yılın 256 günü toz kaplıdır.

1953 yılında ulusal orman ve mera alanları ilan edildi ama bunu bir kültüre dönüştürüp halkı dahil etmekten ziyade cezai yasalar devreye kondu. Genel anlamda, yasaların, bütçenin, uzmanların ve kurumların varlığına rağmen doğal kaynakların, yaşam alanlarının ve ormanların korunması sağlanamıyor; tam tersine hızlı bir tükeniş ve kuruma süreci yaşanıyor.

nabız atışlarının yerine su motorlarının sesi duyulmaya başlar". İran meşrutiyetinin elitlerinin de kalkınma hayalinde oldukları görülür ki, onlara kalkınma sevdalıları diyebiliriz. En büyük dayanakları da pozitivist bilimlerdir. O zamandan beri kalkınma mühendisleri, yapay yaşam alanlarını büyütüp doğal yaşam alanlarını tüketiyorlar. Örneğin, İran coğrafyasının %1.2'si olan Tahran kenti, İran ekonomisinin %30'unu bu yüzden barındırıyor. Diğer yandan sermayenin yayılması ve turizmden sağlanan rant şehirlerin büyümesine, kırsal yerleşimin değişmesine ve bu doğal yaşam alanlarına yapılan saldırılara sebep olmuş, çıkar gruplarının istismarına maruz kalmıştır.

Örneğin, Yezd eyaletinin köyleri %85 yerleşimcilerinden boşalmıştır. İran

Herşeyden önce İran'daki ekolojik kriz ciddiye alınmalı ve sorulmalı: "niye biz kendimizi doğaya uyarlayacağımıza, doğayı kendimize uyarlamaya çalışıyoruz?". Aynı şekilde ekonominin ekolojiden farklı ele alınması mümkün değildir. Tam tersine, eğer ayrı ele alınır, halk sağlığı ve diğer toplumsal ihtiyaçlar gözetilmezse yaşanacak olan kalkınma değil, felakettir, şimdi yaşadığı gibi. İran toplumu bilmedir ki, İran'da yaşanan bazı olaylardan ve yanılığlı zihniyetten dolayı, toplum ve doğa arasında ayrışma olmuştur ve bu kriz yaşanmaktadır. İran ekolojisinde yaşanan trajedinin birinci dereceden sorumlusu, İran rejiminin sorumluları ve bu ülkenin yöneticileridir.

İktidar olarak İran'ı ne sadece dinsel, ne de etnik yanı ağır basan özelliklerle tanımlayabiliriz. Etnik ve dinsel özelliklerin iç içe geçip kaynaşmasının özgün bir biçimi olarak tanımlamak daha öğretici olabilir. Her iki yandan biri zaman zaman öne çıksa da, tarih boyunca aralarında radikal bir bölünme pek izlenmemektedir. Örneğin ne Araplar gibi klasik anlamda bir kavim toplumu, ne de Yahudiler gibi dinsel bir toplum olmuştur. Kendiliğini âdeta üçüncü bir model olarak geliştirme gereğini duymuştur. Çok sayıda etnisite ve dinsel inancın mevcudiyeti bunda önemli rol oynamıştır. Kapitalist modernitenin son iki yüz yıllık etkisini bu gerçeklik temelinde karşılamıştır. Ne Avrupa ülkelerinde görülen türden bir milliyetçilik ve ulus-devlet deneyimini, ne de Arap ülkelerindeki benzer bir ulus-devletçiliği yaşamıştır.